

■ ELMÉLETILEG

A CIVIL SZÉKTOR DEMOGRÁFIÁJA A CIVIL SZERVEZETEK
NÉVJEGYZÉKÉNEK RETROSPEKTÍV FELDOLGOZÁSA ALAPJÁN
(Sebestény István)

CIVIL TÁRSADALMI MINTÁZATOK KÖZÉP-
ÉS KELET-EURÓPÁBAN: TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSI UTAK
ÉS JELENLEGI KIHÍVÁSOK

(Michael Meyer–Clara Maria Moder–
Michaela Neumayr–Nicole Traxler–Peter Vándor)

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

HOL VANNAK ÉS MIVEL HŐSKÖDNEK
KORUNK DEMETER GÁBORJAI?

(Kovács Edit–Bardócz Iván–Benedek Gabriella–
Komáromi Máttyás–Scsaurszki Tamás)

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

SZÁZALÉKOS, DE NEM ADOMÁNYOZÁS

(Török Marianna)

■ VILÁG-NÉZET

A SZOCIÁLIS SZOLGÁLTATÓ SZÉKTOR A JÓLÉTI ÁLLAMOKBAN
ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ INTÉZMÉNYEIBEN

(Vicente Marbán Gallego–
Gregorio Rodríguez Cabrero)

■ VISSZAHATÁS

Nárai Márta–Reisinger Adrienn:
TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS ÉS RÉSZVÉTEL
A LOKÁLIS ÉS TERÜLETI FOLYAMATOKBAN (2016)

(Csizmadia Zoltán)

50

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nárai Márta
Rovatszerkesztők/Editors	Csongor Anna (Társadalom és állam/Society and State) Kákai László (Elméletileg/Theoretically) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society) Sebestény István (Világ-nézet/International Review)
Képszerkesztő/Image Editor	Gönczö Viktor
Borítófotó	Zentai Kornélia
Online szerkesztő/Online Editor	Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a civilszemle@gmail.com címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

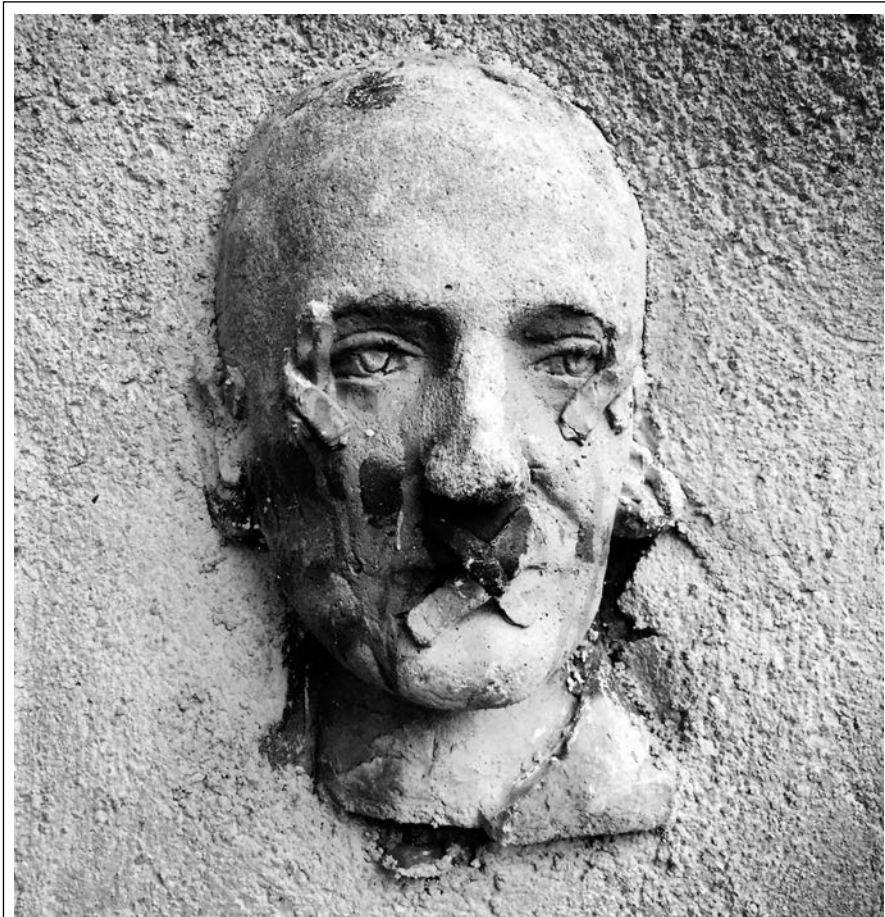
Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

Készült a Pharma Press Nyomdában

Felelős vezető: Dávid Ferenc

ISSN 1786-3341

■ ■ FŐSZERKESZTŐI KÖZLEMÉNY	5
HELYREIGAZÍTÁS	
■ ■ ELMÉLETILEG	
Sebestény István: A CIVIL SZÉKTOR DEMOGRÁFIÁJA — A CIVIL SZERVEZETEK NÉVJEGYZÉKÉNEK RETROSPEKTÍV FELDOLGOZÁSA ALAPJÁN	7
Michael Meyer–Clara Maria Moder–Michaela Neumayr–Nicole Traxler–Peter Vandro: CIVIL TÁRSADALMI MINTÁZATOK KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN: TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSI UTAK ÉS JELENLEGI KIHÍVÁSOK	35
■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM	67
Kovács Edit–Bardócz Iván–Benedek Gabriella–Komáromi Mátyás–Scsaurszki Tamás: HOL VANNAK ÉS MIVEL HŐSKÖDNEK KORUNK DEMETER GÁBORJAI? – Gondolatok a fejlesztő munkáról és az újítások bevezetéséről a közösségi alapítványok hazai története kapcsán	
■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM	91
Török Marianna: SZÁZALÉKOS, DE NEM ADOMÁNYOZÁS	
■ ■ VILÁG-NÉZET	113
Vicente Marbán Gallego–Gregorio Rodríguez Cabrero: A SZOCIÁLIS SZOLGÁLTATÓ SZÉKTOR A JÓLÉTI ÁLLAMOKBAN ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ INTÉZMÉNYEIBEN	
■ ■ VISSZAHATÁS	139
Csizmadia Zoltán: FELELŐSSÉGVÁLLALÁS ÖNMAGUNKÉRT, KÖZÖSSÉGEINKÉRT ÉS A TÁRSADALOMÉRT – recenzó Nárai Márta–Reisinger Adrienn: Társadalmi felelősségvállalás és részvétel a lokális és területi folyamatokban (2016) c. kötetéről	
■ ■ SZERZŐINK	143

Fotó/Gönczö Viktor

Tisztelt Olvasóink, Tisztelt Szerzők!

A 2015/1. számunkban megjelent Hogyan segíti a részvételt az Európai Polgári Kezdeményezés c. tanulmányában Sasvári Nóra szerző a tudományos hivatkozás szabályait nem megfelelő módon betartva, azt ugyan hivatkozva, de idézőjel használata nélkül szó szerint vette át az alábbi szövegrészt Bakó Beáta Kikerülhető jogalkotás című, 2014 áprilisában a Jogi Fórumon (<http://www.jogiforum.hu/hirek/31635>) megjelent cikkéből:

„A kezdeményezés és a Bizottság állásfoglalása is utal egy korábbi ENSZ közgyűlési határozatra, amely – nem kötelező erővel – kimondta, hogy a tiszta ivóvízhez és szennyvízelvezetéshez való jog emberi jog. A Bizottság arra hivatkozik, hogy az ENSZ iránymutatásait az EU Alapjogi Charta megalkotásakor is figyelembe vették: a dokumentumban deklarált élethez és az emberi méltósághoz való jog sérelme ugyanis egyértelműen felmerül a tiszta ivóvíz hiánya esetén. A kezdeményezők azonban nyilvánvalóan ennél valami konkrétabb jogvédelmet szerettek volna, hiszen maga a Bizottság is utal rá, hogy a Charta csak az EU-jog alkalmazásakor köti a tagállamokat. Nem mintha nem deklarálnák a tagállami alkotmányok is az élethez és az emberi méltósághoz való jogot, de ebből önmagában egyáltalán nem következik feltétlenül a vízhez való jog, mint ahogy azt a Bizottság sugallni próbálja.

Az állásfoglalásban a Bizottság a meglévő környezet- és vízvédelmi programokra hivatkozik, valamint azt ígéri, hogy nyilvános konzultációt kezdeményez az ügyben. Ez elég messze van a jogalkotási javaslattól, ami elvileg az európai polgári kezdeményezés célja. Az állásfoglalásnak egyáltalán nem az a baja, hogy a Bizottság gyakorlatilag elutasítja a kezdeményezést (ezt minden további nélkül megteheti, hiszen az elbírálás mérlegelési jogkörébe tartozik), hanem, hogy úgy csinál, mintha nem utasítaná el.

A konzultációk és a tagállamok megdorgálásának kilátásba helyezésével úgy tűnhet, hogy a Bizottság a demokrácia szobra, amely most eleget tett a népakaratnak. Holott tulajdonképpen (egyébként helyesen) elutasított egy kezdeményezést, viszont mivel a tartalmi elutasítást az egyetértő mellébeszélés köntösébe öltöztette, így megindokolni sem kellett, hogy miért nem létezik vízhez való jog.

A döntés tartalmában tehát nem volt meglepetés, annál inkább annak tálalásában. Az várható volt, hogy a vízhez való jogot nem fogják deklarálni, hiszen ez előre ki nem számítható és nehezen teljesíthető intézményvédelmi kötelezettséget róna a tagállamokra. A vízkészlet kivétele a belső piac szabályai alól már nem annyira nagyon elrugaszkodott ötlet (ilyesmit az Európai Zöldek is felvetettek a termőföld vonatkozásában), de szintén nem az a téma, amiről azt várnánk, hogy állampolgári kezdeményezésre egyáltalán napirendre veszi az EU-szintű jogalkotás.”

Bakó Beátától ezúton is elnézést kérünk a szerzői jogok nem szándékolt megsértéséért.

Civil Szemle Szerkesztősége

Fotó/Gönczö Viktor

A CIVIL SZEKTOR DEMOGRÁFIÁJA — A CIVIL SZERVEZETEK NÉVJEGYZÉKÉNEK RETROSPEKTÍV FELDOLGOZÁSA ALAPJÁN

Sebestény István

Bevezetés

■ „Az 1989-es rendszerváltozást követően Magyarországon az egyesületi élet mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben nagyarányú fejlődésnek indult. Gomba módra szaporodtak a szervezetek, az egyesületek száma a 90-es évek folyamán több mint háromszorosára nőtt, szinte a semmiből 10 év alatt kialakult egy majdnem húszezres alapítványi szektor. Új jogi formációk (közalapítványok, közhasznú társaságok, köztestületek, önkéntes biztosítópénztárak) alakultak, a különböző tevékenységi területeken működő civil szervezetek – nemcsak jogi, hanem társadalmi legitimitásukat is megszerezve – mindennapi életünk részeseivé váltak. (...)

A statisztikai jelenségek értelmezéséhez nélkülözhetetlen kutatási tevékenység szerkesztését képezi a hosszú múltra visszatekintő magyarországi egyeleti mozgalom tanulmányozása is. Ennek során azt tapasztaltuk, hogy a dualizmuskori egyesületi élet fejlődése, valamint a már akkor kísérleti jelleggel megindult statisztikai megfigyelése kapcsán számos olyan kérdés, probléma vetődik fel, mellyel a napjainkban zajló folyamatok feltérképezése közben is szembe kell néznünk. Csak néhány példát sorolunk fel ezek közül.

– Milyen módszerrel lehet a statisztika eszközeivel egy adott időszakban létező egyeleti, egyesületi struktúra legfontosabb jellemzőit megvizsgálni?

– Hogyan lehet a ténylegesen működő szervezetek számát pontosan meghatározni, a megszűnéseket nyomon követni, a hiányzó információkat statisztikai módszerek segítségével, illetve egyéb kutatási eredmények adaptálásával 'pótolni'?

– Meghatározható-e egy bizonyos történelmi fejlődési szakaszban (a dualizmus korában, illetve a rendszerváltozást követő – napjainkban még le nem zárult – átalakulási periódusban) kibontakozó egyleti, egyesületi mozgalom növekedési üteme, és a felvázolható tendenciák alapján megbecsülhetjük-e mennyiségi és minőségi ismérvekkel ennek a folyamatnak a végeredményét?” (Sebestény 2003:373–374)

Ez az idézet egy régebbi tanulmányomból való, melyben arra tettem kísérletet, hogy a korunkban használatos megközelítéseket, statisztikai módszereket a dualizmus kori egyleti mozgalom vizsgálatára, leírására alkalmazva válaszokat keressek a fenti kérdésekre. Ám ezeket, vagy az ehhez hasonló kérdéseket ma is feltehetjük napjaink civil szektorára vonatkoztatva. Jelen írásban éppen ezekre próbálok megfelelni – ám ezúttal a demográfia eszköztárából kölcsönzött fogalmak segítségével.

Mindazonáltal ezt eddig igen nehéz lett volna megtenni megfelelő adatforrás híján, a sokszor egymással nem „kommunikáló” bírósági, adóhivatali és statisztikai nyilvántartások mind mennyiségben, mind minőségben tapasztalható hiányosságai, eltérései olyannyira markánsak voltak, hogy még a szervezetszámra – vagyis a populációra – vonatkozó információk is jelentős különbségeket mutattak, azonban e jelenség részletezésére és okaira jelen írásban nem térek ki.¹ Ugyanakkor a 2011-es civil törvény² és civil nyilvántartási törvény³ eredményeképpen több éves vajúdás után végre megszületett a közhiteles civil nyilvántartás, mely ráadásul egy elektronikus informatikai rendszeren nyugszik. Az előbbi jogszabály megalkotta a „civil szervezet” fogalmát⁴, az utóbbi pedig kimondta:

„2. § A bíróság feladata

a) a 4. §-ban meghatározott szervezet (a továbbiakban együtt: szervezet) nyilvántartásba vétele (a továbbiakban: nyilvántartásba vételi eljárás),

b) a nyilvántartásba vett szervezetre vonatkozó adat, jog, valamint tény nyilvántartásba történő bejegyzése, módosítása, törlése (a továbbiakban: változásbejegyzési eljárás),

c) azoknak az egyéb polgári nemperes eljárásoknak a lefolytatása, amelyeket e törvény a bíróság hatáskörébe utal,

d) a szervezet nyilvántartásból való törlése (a továbbiakban: nyilvántartásból való törlési eljárás),

e) a civil és az egyéb, cégnek nem minősülő szervezetek nyilvántartásának (a továbbiakban: nyilvántartás) vezetése és

f) a nyilvántartás adatairól – a törvényben meghatározott módon – tájékoztatás nyújtása.

3. § Az e törvényben szabályozott polgári nemperes eljárásokban a bíróság az Országos Bírósági Hivatal (a továbbiakban: OBH) által működtetett, a bíróságok, valamint a felek és az eljárásban részt vevő egyéb személyek részére rendelkezésre álló, az interneten elérhető országosan egységes számítástechnikai rendszere (a továbbiakban: informatikai rendszer) használatával, gépi adatfeldolgozással jár el.”

A törvény biztosítja a nyilvántartáshoz való szabad hozzáférést is. „Az országos névjegyzék a törvénytől nyilvántartások adatainak közhiteles gyűjteménye” [84. § (1)], mely „az OBH által működtetett internetes felületen azonosítás nélkül elérhető. Az országos névjegyzék adatai a honlapon keresőprogram segítségével is megismerhetők.” [84. § (1)]

Az interneten elérhető „Civil szervezetek névjegyzéke” az időközben kiépült ún. „egyablakos rendszer”⁵ beindulásával nemcsak a bírósági adatokat, hanem a szervezet adószámát és statisztikai számjelét is tartalmazza, valamint hozzáférhetőek a civil törvény által előírt és kötelezően letétbe helyezett éves beszámolók tartalma is.

Ugyanakkor az OBH kezelésében levő nyilvántartás a törvényszékek hivatalos nyilvántartásaiból származó adatokból épül fel. Ezekben minden olyan, a jogi értelmezésnek megfelelő civil és egyéb nonprofit szervezet szerepel, amelyet önálló jogi személyként bejegyeztek, és a későbbiekben hivatalosan nem szüntettek meg. Mivel a feloszlott egyesületek és vagyonukat vesztett alapítványok jelentékeny része elmulasztja a megszűnés bejelentését, ezért a nyilvántartásban nagy számban maradnak olyan szervezetek is, amelyek valójában már nem működnek. Így az ebben a nyilvántartásban szereplő szervezetszám messze meghaladja a ténylegesen még működők számát. A civil törvény ugyan biztosítja azt, hogy az éves beszámoló beküldését sorozatosan elmulasztó szervezetek esetében elindulhasson a törlési eljárás, azonban a gyakorlatban ez csak késve indult el, miután a 2014-ben hatályossá váló új közhasznúsági szabályozás olyan mennyiségű adminisztrációs munkát rótt a törvényszékekre⁶, hogy a „tisztogatással” érdemben csak az utóbbi két évben tudtak foglalkozni⁷. A következőkben a civil névjegyzék rendelkezésre álló, 2017. eleji állapotú adatbázisa alapján igyekszem feltérképezni a civil szervezeti halmaz méretét, összetételét, demográfiai jellemzőit, illetve – retrospektív adatelemzés segítségével – ennek közel három évtizedes fejlődését.

Módszertani leírás

Kiindulópontként az országos névjegyzék „nyers” állománya szolgált. Ebben többek között a civil és egyéb nonprofit szervezetek neve, székhelye, típusa, jelenlegi állapota (bejegyzett vagy törölt), cél szerinti besorolása, közhasznúsági fokozata, valamint mindezek bejegyzési dátuma (jogerőre emelkedésének időpontja) szerepel. Elsőként leválogattam a törvény szerint e pillanatban „civil szervezetnek” minősülő alapítványokat és egyesületeket (ezen belül a különböző szövetségeket)⁸, mert a vizsgálatot utólagosan és ezekre „szűkítve” kívántam elvégezni, így a közalapítványok, pártok, egyházak, szak-szervezetek stb. rekordjait nem is vettem bele az alapadatbázisba, akkor sem, ha működésük során esetleg voltak is olyan időszakok, amikor formálisan megfelelték volna a mostani hatályos kritériumoknak. Ugyanakkor bevontam az elemzésbe olyanokat, melyek korábban nem minősültek volna civil szervezetnek (pl. például a korábban egyházi státusszal rendelkező, ám azt az új egyházi törvény⁹ miatt elvesztő, kényszerűen „újra bejegyzett”, de facto folytonosan létező ún. „alapcélként vallási tevékenységet végző egyesületek”). A vizsgálandó halmazban így már csak egyesületek és alapítványok maradtak, ezeket a demográfiai elemzés során tulajdonképpen „nemeknek” tekintve, az egyik kiemelt dimenzióként kezeltem, az ábrák legtöbbszörében az értékek ilyen bontás szerint jelennek meg.

1. ábra. Az országos névjegyzék internetes lekérdező ablakának formája és tartalma

Civil szervezetek névjegyzéke (keresés)

A névjegyzék a 2011. évi CLXXXI. törvény 86.5 (1) bekezdése szerint közhiteles.

Ha a civil szervezet neve alapján indít keresést, az elnevezés minimum 6 karakterét adja meg. Sikertelen keresés esetében a név egyes elemei közé tegyen százalékjelet. (pl.: Magyar%Alapítvány)

10 verzió adatai [Nyomtatható verzió](#) [Vissza a kereséshez](#)

A szervezet alapadatai	
Szervezet nyilvántartási száma	01-02-0007203
Megnevezés	Civitalis Egyesület
Rövidített név	Rövidített név nincs bejegyezve
Idegen nyelvű elnevezés	Idegen nyelvű elnevezés nincs bejegyezve
Székhely ország	Magyarország
Szervezet székhelye	1158 Budapest, Ady Endre u. 47.
Szervezet típusa	Egyesület
Állapot	Nyilvántartásba vett
Eljáró bíróság neve	Eljáró bíróság nincs bejegyezve
Ügyszám	0100/Pk.60926/1996
Bíróági határozat száma	Határozat sorszáma nincs bejegyezve
Jogerőre emelkedésének időpontja	2016.01.22
Bejegyzés típusa	Jávitás
Bejegyzés dátuma	2016.01.22
Régi nyilvántartási szám formátum	7203/1996
Létesítő okirat kette	2004.03.10
Egyesület formája	egyesület
Cél szerinti besorolása	Cél szerinti besorolás nincs bejegyezve
Folyamatban lévő eljárás típusa	Folyamatban lévő eljárás nincs bejegyezve
Folyamatban lévő eljárás kezdete	Folyamatban lévő eljárás nincs bejegyezve
Közhasznú jogállás megszerzésének / módosításának / törlésének időpontja	2016.01.22
Közhasznúsági fokozat	Közhasznú
Cél szerinti leírás	Cél leírás nincs bejegyezve
Vagyonfelhasználás mértéke	Vagyonfelhasználás mértéke - nincs bejegyezve
Vagyonfelhasználás mód	Vagyonfelhasználás módja - nincs bejegyezve
Általános rendelkezés a képviselet gyakorlásának módjáról	Általános rendelkezés nincs bejegyezve

[Legelső adatállapot](#)   [Előző adatállapot](#)   [Beszámolók: \(6\)](#)
[Utolsó adatállapot](#)   [Következő adatállapot](#)   [Közzétételek: \(0\)](#)

A bejegyzési és az esetleges törlési dátumból ki lehetett számolni a létező szervezetek aktuális, illetve az időközben töröltek megszűnés kori életkorát is. Itt kell megjegyezni,

hogy a hagyományos demográfiai elemzésekkel ellentétben, esetünkben nem egy létező populáció adott időintervallumban való vizsgálatáról van szó, hiszen a nyilvántartás csak 1989-től indult, így az egyesületek attól az évtől, az alapítványok pedig 1990-től kerültek bejegyzésre, az alapítási évüket pedig nem tartalmazza a nyilvántartás. Ebből következően tehát minden 1989-ben már – akár évtizedek óta – létező vagy éppen akkor alakult új egyesületet akkor „újszülöttként”, 0 évesen regisztrálták, vagyis a jelenleg is létező legöregebbek is csak 28. évükben járnak. Az időközben hivatalosan megszűnt szervezetek életkorát pedig értelemszerűen a törlési és bejegyzési dátum különbsége adta. A tetszőleges (1989 és 2017 közötti) X évben létező szervezeti halmazt pedig azok az alapítványok és egyesületek alkották, melyek bejegyzési éve kisebb vagy egyenlő volt X-szel, és állapotuk jelenleg „bejegyzett”, vagy pedig, ha „törölt”, akkor a törlés éve nagyobb vagy egyenlő volt X-szel. Így a vizsgált időszak minden évre vonatkoztatva meg lehetett adni a – hangsúlyozottan a közhiteles nyilvántartás aktuális adatai alapján visszafelé számított – populáció szervezettípus szerinti létszámát.

A szervezetszám vonatkozásában mindig meg kell különböztetni az országos névjegyzékben lévő összes rekordot, melyet következetesen „nyilvántartottként” nevezek meg, míg ezen belül a „bejegyzett” állapotúakat „létezőként”, a kettő különbségét pedig a „töröltek” képezik. „Működőnek” azokat az alapítványokat és egyesületeket tekintem, melyek a jelenlegi állapotuk szerint a névjegyzékben bejegyzettek, és nevükben nincsen utalás arra, hogy törlés, végelszámolás vagy felszámolás alatt állnak, valamint van legalább egy beküldött beszámolójuk 2011 óta¹⁰, vagyis a névjegyzékből kiolvasható valamilyen „életjel”. Valójában ez utóbbi igen nagyvonalú lehatárolás, tekintve, hogy: „A civil szervezet a működéséről, vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetéről az üzleti év könyveinek lezárását követően az üzleti év utolsó napjával, illetve a megszűnés napjával mint mérlegfordulónappal a jogszabályban meghatározottak szerint köteles beszámolót készíteni.” [Ectv. 28. § (1)]. Amennyiben a civil szervezet az ezzel kapcsolatos kötelezettségét elmulasztja és azt egy éven belül nem pótolja, a bíróság törvényességi ellenőrzési eljárást kezdeményez az illetékes ügyészségen, ami hosszabb távon praktikusán a szervezet megszüntetését vonhatja maga után. Mindazonáltal a továbbiakban – leszámítva a civil szervezeti halmaz számosságát taglaló következő részt – a demográfiai elemzés minden adott évben az általam akkor *létezőnek* minősített sokaságra terjed ki.

A civil szervezetek alapításuk és esetleges megszüntetésük között, melyek értelemszerűen egyszeri események, olyan változásokon is átmehetnek, melyek egyfelől többször is megtörténhetnek, másfelől előfordulhat, hogy végül a kezdeti és a végső állapot azonos lesz. Ilyen a székhely(cím) változás (vándorlás), illetve a közhasznúsági státusz. Miután az egyes szervezetekről a névjegyzékben nem áll rendelkezésre kezelhető és feldolgozható módon teljes történeti dokumentáció, így ezekről csak az utolsó állapot alapján vonhatunk le következtetéseket¹¹.

A szervezetek tevékenységcsoportonkénti bontásához a cél szerinti besorolásnál található információk, illetve a „beszélő” nevek nyújtanak segítséget, ezek alapján végül öt összevont csoportot alkottam (művelődés, jóléti szolgáltatás, fejlesztés, szabadidő és egyéb elnevezéssel)¹². Hangsúlyozni kell azonban, hogy sok esetben – főleg a régebben

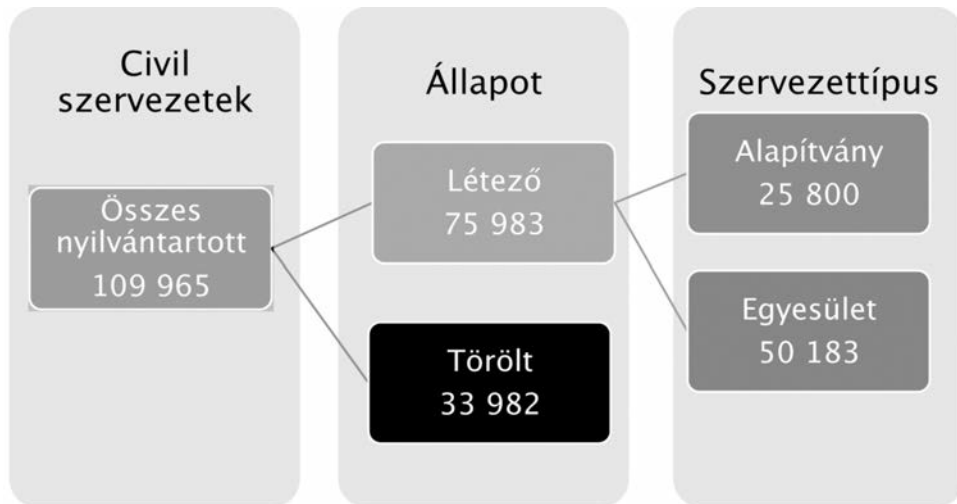
regisztráltaknál – a bíróságok nem töltötték ki a létesítő okiratokból kiolvasható célok alapján ezeket a mezőket, így kényszerűségebből ezen szervezetek egy hatodik, „ismeretlen” halmazt alkotnak.

A továbbiakban a civil szervezeti populáció demográfiai jellemzőit (kor és típus szerinti összetétel), mozgalmi eseményeit (bejegyzés, törlés, természetes szaporodás, vándorlás stb.) fogom bemutatni. Miután elsődleges célom nem a konkrét – és a fenti bizonytalansági tényezők miatt nem is „százszázalékos” pontosságú – számadatok közzététele, hanem sokkal inkább az eddig ilyen megközelítésben nem ismertetett jelenségek és folyamatok szemléltetése, ezt elsősorban ábrák és grafikonok segítségével kísérem meg¹³. A leírás során – egy-két kivétellel – valamennyi szöveges és grafikus információ az országos civil névjegyzékből általam kialakított adatbázis feldolgozásából származik, ezért külön forrásmegjelölést nem teszek.

A civil szervezeti populáció számossága

A névjegyzékben közel 110 ezer nyilvántartott civil szervezetet találtam, ezek közel 70 százaléka 2017 elején is létezett.

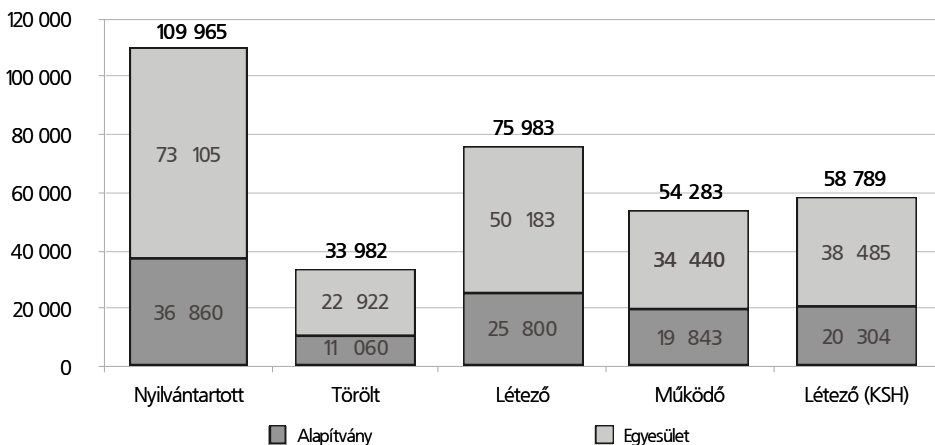
2. ábra. A civil szervezetek száma az országos névjegyzékben, 2017 elején

Ez utóbbi sokaság hozzávetőlegesen 1:2 arányban tevődik össze alapítványokból és egyesületekből. A 28 év alatt törölt mintegy 34 ezer civil szervezet ugyanilyen típus szerinti megoszlást mutat, vagyis a teljes törlési ráta mindkét szervezeti formánál azonos. Ebből arra következtethetünk, hogy önmagában egyik szervezettípus sem bizonyult tartósabbnak, a „halandóság” ugyanolyan gyakoriságú az alapítványok, mint az egyesületek körében.

Mielőtt továbblépnék a létezőknek tekintett szervezeti halmaz elemzésében, ki kell térni a jelenleg „forgalomban levő”, és jelentősen eltérő szervezetszámok eredetére, tartalmára. Mint említettem, az OBH-nál de jure bejegyzettként szereplő 76 ezres szervezeti halmaz képezi a létezőket, de ezek közül 20 255 szervezet 2011 óta egyik évről sem küldte be a kötelező éves beszámolóját, vagyis feltételezhetően, de nem bizonyíthatóan nem működik. Közülük fel- vagy végelszámolás, illetve törlés alatt van a szervezetnévben szereplő toldalékszöveg szerint 3195, és emellett találtam még 1445, beszámolóval rendelkező, bejegyzett, de törlési folyamatban lévő civil szervezetet is. Összességében tehát a létezők 71 százaléka tekinthető (még) működőnek is. Ellentétben a korábban jogerősen törölteknel tapasztalt szervezettípusonkénti hasonló aránnyal, ebben a vonatkozásban kimutatható eltérés, hiszen az alapítványok közül 77, az egyesületeknél csak 69 százalék küld életjeleket. Mindez azt is jelzi, hogy az utóbbi típusúaknál nagyobb a megszűnési látencia, ebből fakadóan a bírósági „tisztogatások” után csökkenni fog a típusok közötti aránykülönbség. Várhatóan a közeljövőben indítandó eljárások következtében körülbelül 6 ezer alapítvány és legalább 16 ezer egyesület felszámolására lehet számítani, ám vizsgálatom „eszei” időpontjában ezt a több mint húszezres sokaságot még létezőnek kell tekintenem, és akként figyelembe vennem a leírás során, miután a közhiteles névjegyzék szerint részét képezik a 2017 elején hivatalosan bejegyzett állapotú civil szervezeti halmaznak. Ráadásul korántsem biztos, hogy valamennyiük sorsa a törlés lenne, hiszen gyakorta előfordul az is, hogy éppen a bírósági vagy ügyészségi megkeresés aktiválja, vagy ébreszti fel tetszhalott állapotából a látszólagosan már megszűnőfélben lévőnek tűnő szervezeteket, illetve motiválja őket az elmaradt adminisztratív kötelezettségek pótlására.

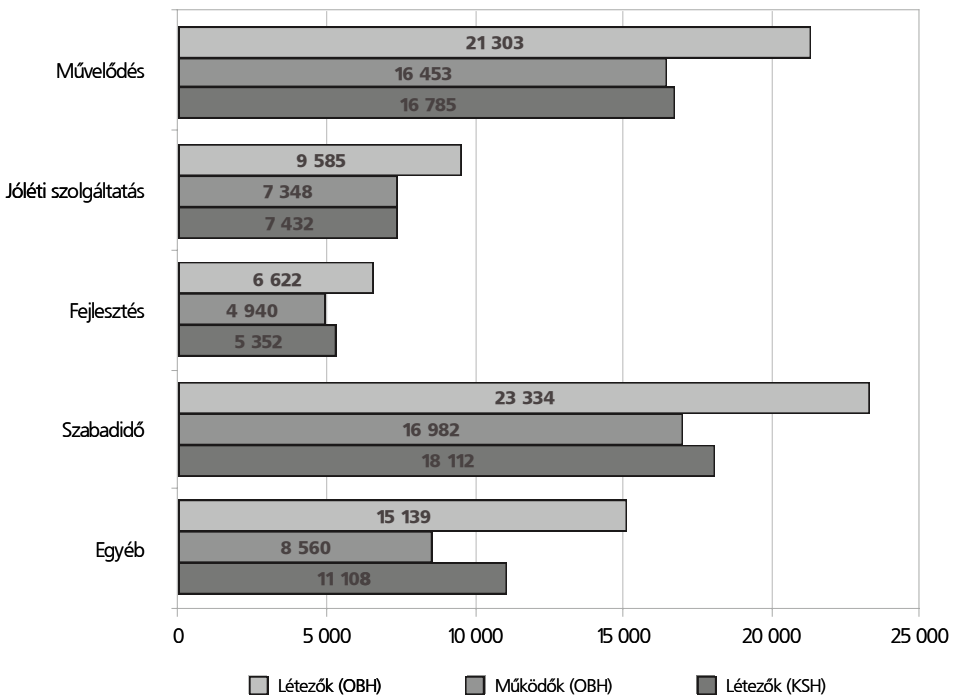
3. ábra. A civil szervezetek száma állapot és szervezettípus szerint 2017 elején

Mindazonáltal hangsúlyozni kell, hogy e jogi értelemben létező 75 ezres civil sokaságnak csak egy részét alkotják a mindennapi életben is tevékeny, gazdálkodó, pályázó, fizetett és önkéntes munkát végző, adományokat gyűjtő és osztó – tehát aktív –, és a sta-

tisztikai, illetve egyéb vizsgálatokban is megjelenő, alaposan feltérképezett civil szervezetek. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) éves teljes körű adatgyűjtéseibe lényegesen kisebb szervezeti kört von be, a hivatal közvetlen információi alapján¹⁴ is csak mintegy 59 ezer szervezet „létezett” 2016 végén (KSH 2017a; 2017b). Ez a szám inkább a fentebb lehatárolt, működőként definiált címjegyzékbeli részhalmoz méretéhez közelít, azonban a felsorolt bizonytalansági tényezők miatt azt is feltételezem, hogy ez utóbbi 54 ezernyi szervezet nem jelentéktelen része valószínűleg nincs benne a KSH által közölt létszámokban. Az egyelőre nem kideríthető „igazság” valahol a három érték között lehet, azonban jelen írásban ennek felkutatására, és a valós szervezetszám felbecslésére nem térek ki.

4. ábra. A civil szervezetek száma tevékenységcsoportok szerint, 2016 végén

Nem található jelentősebb eltérés a háromféleképpen definiált és lehatárolt civil sokaság tevékenységi csoportok szerinti megoszlását tekintve; a szabadidő teszi ki a legnagyobb – 30 százalék feletti – arányt, alig valamivel kisebbet a művelődés, a jóléti terület 13, a fejlesztés 9 százalékot foglal el, és az egyéb besorolású maradék átlagosan 18-at képvisel. Az egyetlen kiugrás ez utóbbinál fordul elő, tudniillik az OBH létező szervezetei közül 20 százalék, a működők közül csak 16 százalék esett ebbe a csoportba, és itt ez a 4 százaléknyi különbség majdnem arányosan megoszlott a másik négy csoport között. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a létező, de nem működő szervezetek 17, a működőknek viszont csak a 2 százalékának ismeretlen a céltevékenysége, vagyis került az egyebek közé. Azaz a működőknél kevésbé gyakori a cél szerinti besorolás hiánya¹⁵, és feltehetőleg a be nem soroltak nagyjából

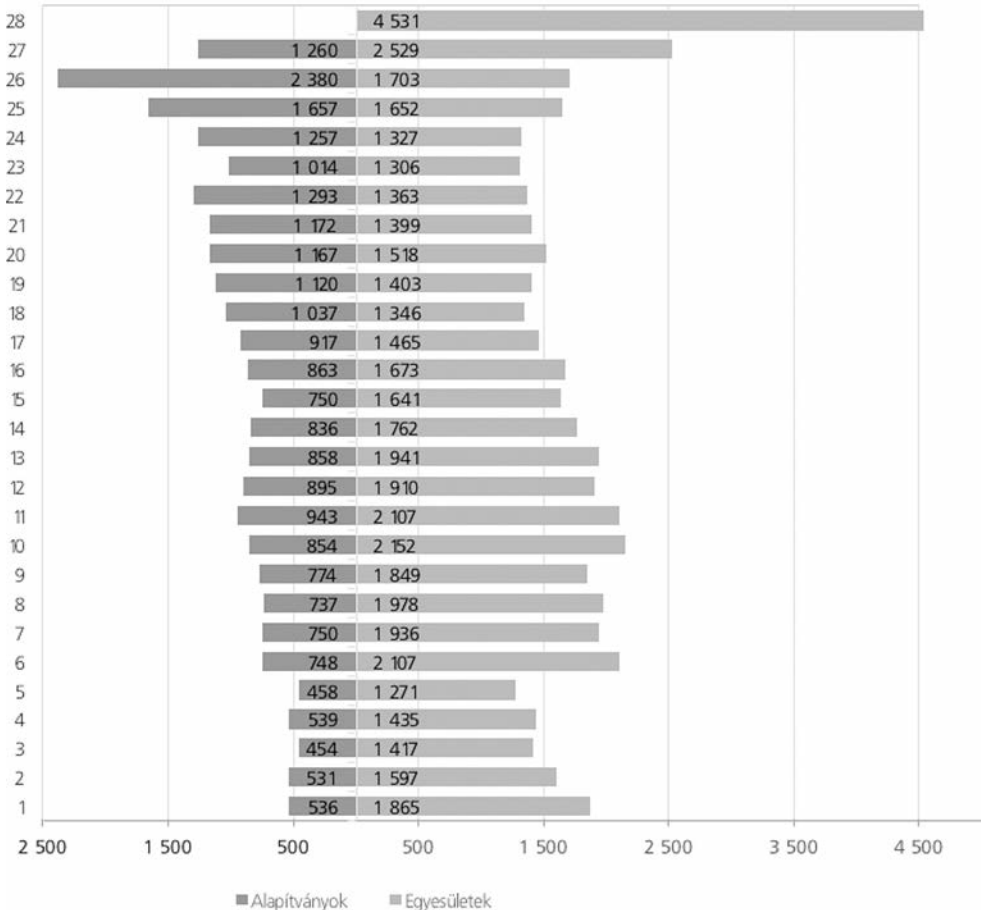
ugyanúgy oszlanak meg – illetve oszlanának meg, ha besorolásuk megtörtént volna – tevékenységcsoportok szerint, mint amelyeknek a cél szerinti tevékenysége ismert.

A KSH arányszámai mind az öt tevékenységcsoportnál a két OBH-s érték közé esnek.

A létező szervezetek főbb demográfiai jellemzői

A civil szervezeten belül az alapítványok aránya 2017 elején 34 százalék volt. Ez a mutató az első bejegyzési évben, 1990-ben csupán 15, de 1991-ben már 29 százalék volt, és 1992-re elérte az egyharmados határt. Ezután egy enyhébben emelkedő szakasz kezdődött, amely 2000-ben ért véget a 39 százalékos csúccsal, majd ugyanolyan szelíd csökkenéssel 2012-re beállt a jelenlegi, immár stabilnak mondható 34–66 százalékos alapítvány:egyesület megoszlás. A legutolsó állapot szerint ezer alapítványra pontosan 1945 egyesület jutott.

5. ábra. A civil szervezetek korfája 2017 elején

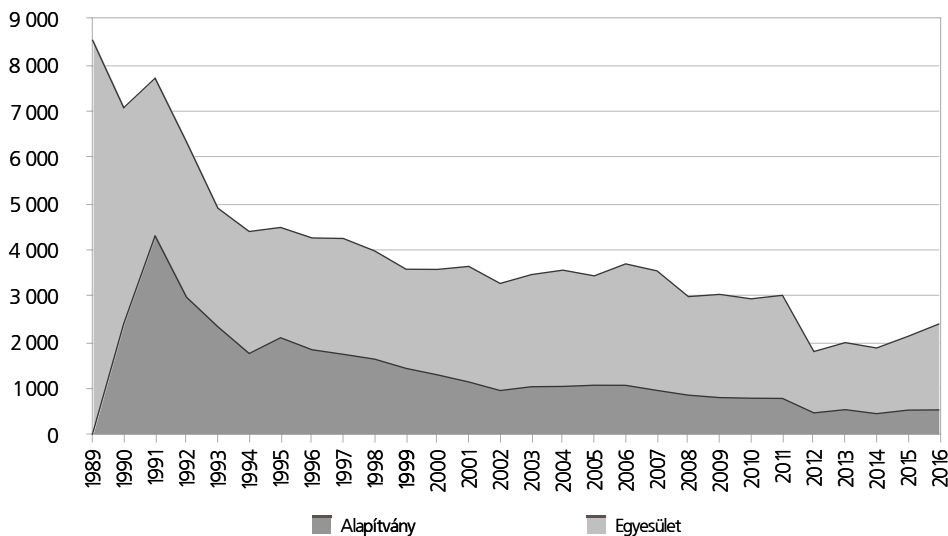

A közel 76 ezer civil szervezet átlagéletkora 16,5 év, érdekes módon az alapítványoké a magasabb (A:16,7 év, míg az egyesületeké E:15,6), pedig előbbiek csak egy év késéssel, 1990-ben kezdtek el szaporodni, és addigra már mintegy 8,5 ezer – igaz csak egyévesnek minősülő – egyesület létezett. Ez minden bizonnyal az időszakonként és típusonként eltérő intenzitású alapítási, illetve megszüntetési tevékenységnek köszönhető, melynek eredményeképpen végül a régebben, a 2000-es évek előtt bejegyzett alapítványok valamelyest életképeesebbnek bizonyultak, mint az akkortájt születő egyesületek. A medián életkor 2017 elején 16 év volt és itt is az alapítványok értéke a magasabb (A:18 év, E:14 év).

Mindezt a szervezeti korfa is visszatükrözi. Látható, hogy az egyes életkorokban mért szervezetszám az egyharmadnyi alapítványnál a 18 éves és idősebb „nagykorúaknál” haladja meg az évenkénti ezres küszöböt, a fiatalabbaknál sehol, sőt, az ötévesnél kisebbek száma már korévenként csak 500 körüli. Az egyesületeknél pedig a 6–15 éves korosztályok a legnépesebbek, leszámítva az 1989–90-es generációkat, és az 1 éves „újszülöttet”. És ha a legfiatalabbakat vesszük, az alapítványoknál stagnálás, az egyesületek esetében pedig növekvő tendencia mutatkozik az 1–5 évesek létszámában.

A jelenlegi szervezeti létszámot (75 983 létező szervezet) természetesen a kiindulási sokaság (1989-ben E:8855; 1990-ben A:2403) és az évenkénti bejegyzések és törlések egyenlegének sorozata határozta meg.

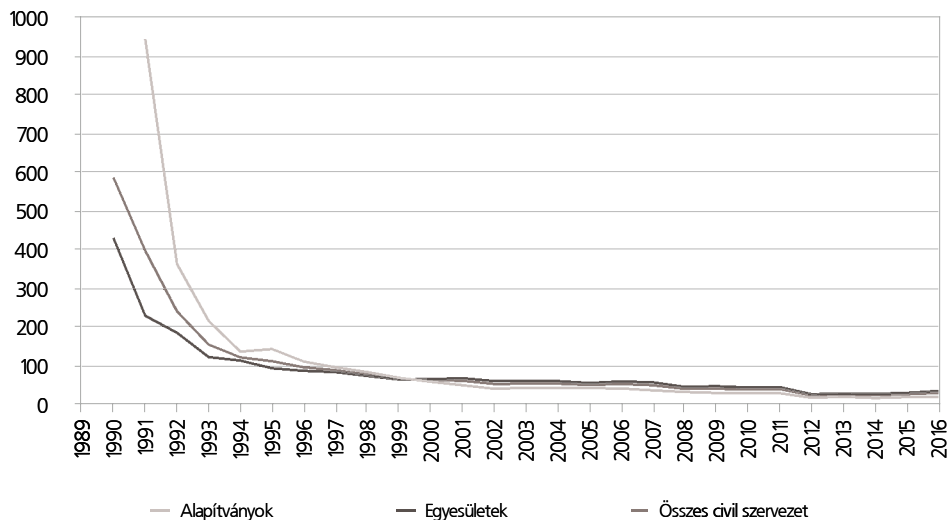
6. ábra. Az adott évben bejegyzett civil szervezetek száma, 1989–2016

Emellett nem mindegy, hogy egy adott évi egyenleg mekkora számú alapítások és törlések következtében alakult ki. Minél nagyobbak ezek az értékek, annál nagyobb arányban, illetve gyorsabb ütemben cserélődnek ki a szervezethalmaz elemei. Nézzük külön-külön a két jelenséget.

Az 1989–90-es kezdőév után kiugróan magas bejegyzési gyakoriságú időszak következett évi több mint 5 ezer új szervezettel, majd 1994–1995 után 2012-ig egy összességében lanyhuló majd két évtized, melyben – ha kissé hullámozóan is – évenként közel ugyanannyi egyesület, és ugyanakkor csökkenő számú alapítvány került a nyilvántartásba. A 2012-es mélypont¹⁸ után az egész vizsgált időszakban nem volt ilyen kevés bejegyzés egyik szervezettípusnál sem (A:4471, E:1329).

7. ábra. A civil szervezetek alapítási arányszáma, 1989–2016

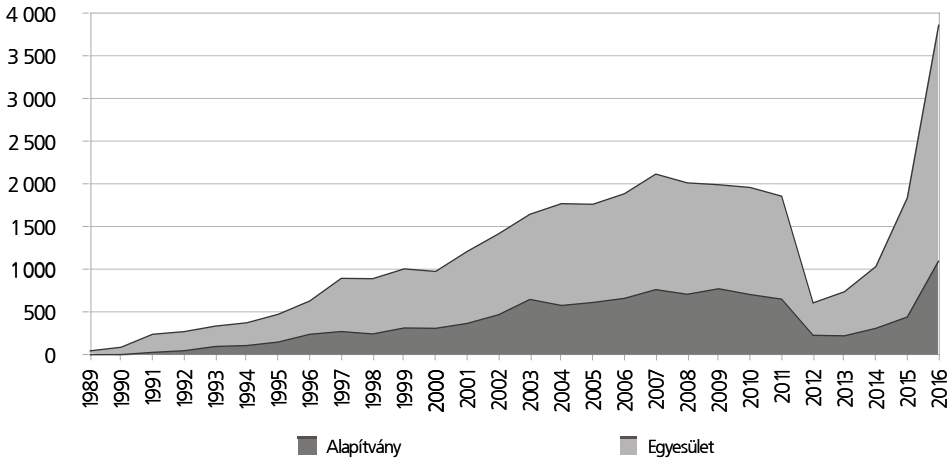

Ha az alapítási arányszámot¹⁹ ábrázoljuk, az ezer létező szervezetre jutó éves bejegyzések száma mindkét típusnál az 1996-os évtől 100 alá, 10 évvel később pedig már 50 alá esett, és érthetően itt is kimutatható némi pozitív változás 2012 után.

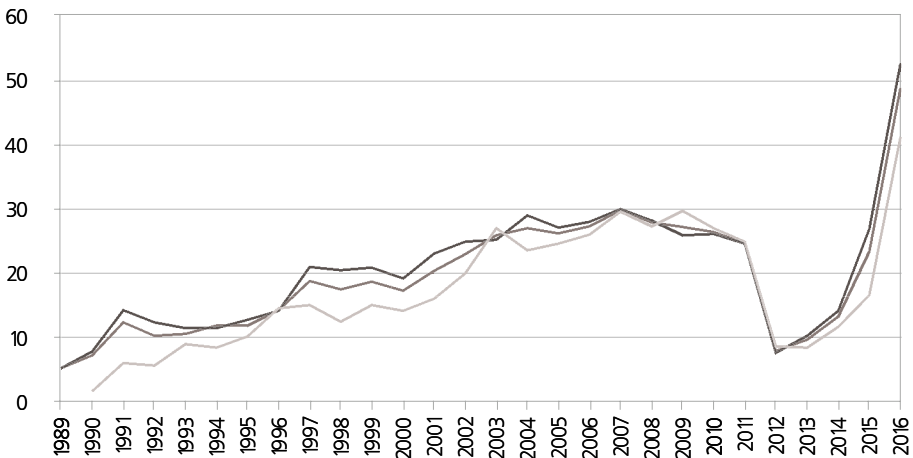
Egészen más képet fest a megszűnések alakulása. Itt folyamatos növekedés tapasztalható a 2007-es csúcs évig (2119 szervezet; A:764, E:1355), majd egy enyhe visszaesés után következik be a 2012-es zuhanás (A:228, E:380). Ezután elindul az „intenzív törlési szakasz”, amely egyértelműen a civil törvény hatása, hiszen a beszámoló készítési és -beküldési kötelezettség elmulasztása 2013-tól kezd következményeket maga után vonni, melynek végeredménye a kényszertörlés is lehet. Miután az előtte levő közel 25 évben a bíróság és az ügyészség nem foglalkozott különösképpen azzal, hogy a bejegyzett szervezetek vajon ténylegesen működnek-e, viszont ettől az időponttól kezdődően már eljárásokat kell elindítaniuk a mulasztókkal szemben, ami értelemszerűen látótérbe hozza a gyakorlatilag nem működő, tevékenységét akár sok évvel ezelőtt beszüntető szervezetek sokaságát. Magyarán a megugró számú törlések, 2016-ban már 3873 szervezet (A:1104, E:2769) – ahogy erre utaltam az előzőekben a létező, ám felszámolás alatt álló szervezetek kapcsán is –, tehát egy korábbi látencia megszűnésének, és az esetek napvilágra kerülésének következményei. Fogalmazhatunk úgy is, hogy az utóbbi években

törölt szervezetek jelentős része már régebben „elhalálozott”, csak most állították ki róluk a „halotti anyakönyvet”.

8. ábra. Az adott évben törölt civil szervezetek száma, 1989–2016

9. ábra. A civil szervezetek megszűnési arányszáma, 1989–2016

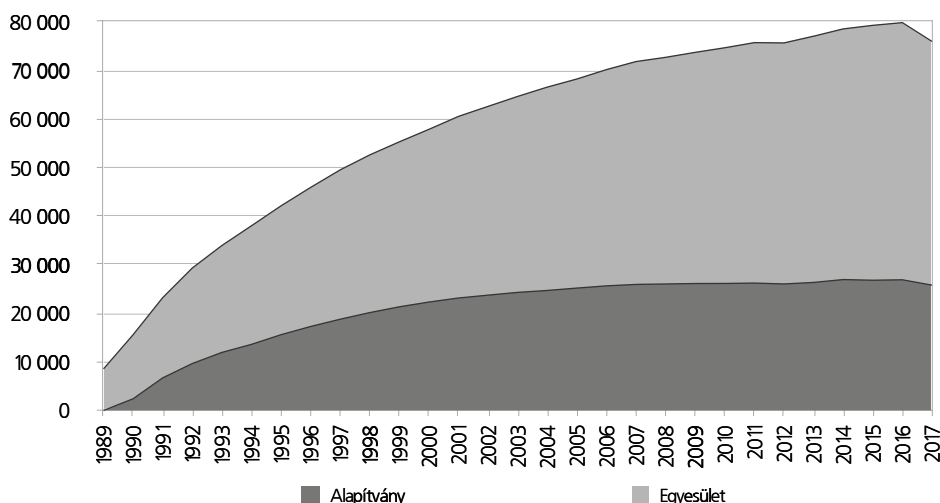
Mindez a megszűnési arányszámok alakulásában is visszatükröződik. Látható, hogy az ezer alapítványra jutó törlések száma egy-két év kivételével mindig alacsonyabb volt, mint az egyesületeknél, egyedül 2009-ben mérhettünk jelentősebb alapítványi túlsúlyt (A:30, E:26). Az elmúlt négy évben felgyorsuló törlési hullám következtében ez a ráta 2015-ben utolérte, 2016-ban pedig jócskán meg is előzte az eddigi csúcserkéket, 49-cel új, kimagasló rekordot felállítva (A:41, E:53). Vélhetően azonban a következő években

– miután ez a folyamat még korántsem ért véget, és nincs okunk feltételezni, hogy ennek intenzitása lanyhulna – ezek a csúcsok megdöntésre kerülnek. Arra vonatkozóan, hogy ez után a bírósági aktivitás okozta „felkavarás” után mikorra „tiszta le” a szektor, és mikor áll be egy stabil, alacsony fluktuációval (aránylag kevés új alapítás és megszűnés egyszerre) rendelkező szervezeti bázis, jelen pillanatban csak jóslásokba lehetne bocsátkozni.

Ha a szervezeti sokaságon belüli cserélődés mértékét kívánjuk meghatározni, ebben az évenkénti szervezeti fluktuációs²⁰ ráta kiszámítása lehet segítségünkre. Az éves bejegyzések és törlések alapján számszerűsíthető a szervezeti halmaz elemeinek „forgási sebessége”, vagyis a kiesők és új belépők szervezetszámhoz viszonyított aránya. Miután a kettő általában nem egyezik meg, egyenlegük lehet negatív (ami esetünkben csak az utolsó, 2016-os évben fordult elő) vagy pozitív, azaz nem szó szerinti „pótlásról” van szó, ez a dinamikus lánc viszonyszám mindig a kérdéses időpontban létező szervezetszámmra vonatkozik.

Ez az érték a vizsgált 27 év során mindvégig mindkét szervezettípusnál 3 százalék alatt maradt (kivéve 2016-ban E:3,5 százalék), és ha felrajzolnánk a képzeletbeli görbéket, – ha más léptékben is (0–3 százalékos sávban), és természetesen nem véletlenül – a 9. ábrához nagyon hasonlatos grafikont kapnánk. Magyarán az évenkénti cserélődés ugyan csekélynek nevezhető, ám ha ezek sorozatát vesszük tekintetbe, és a teljes időszakra vetítjük ki – tulajdonképpen a kiinduló időponthoz kötődő bázis viszonyszámaként²¹ –, a teljes civil szektorban 40 százalékos cserélődés zajlott le (A:36 százalék, E:42 százalék).

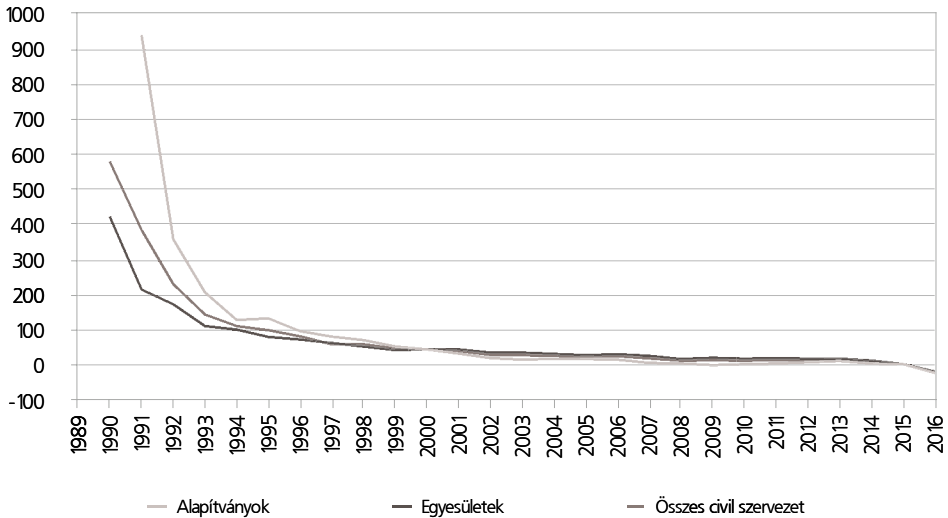
10. ábra. Az adott évben létező civil szervezetek száma, 1989–2017

Végül is a folyamatos bejegyzések és törlések eredményeképpen alakult ki ez a diagram tanúsága szerint igen „szabályos”, de típusonként némileg eltérően csökkenő ütemű

növekedést produkáló – 2017 elején 76 ezrenyi szervezetet számláló – civil populáció, mely azonban vizsgálatunk idejében először már negatív növekedést mutat. Nem tudható, hogy ez az új tendencia mennyi ideig tart, de az ezer szervezetre jutó bejegyzési és törlési egyenleg (természetes szaporodás) hosszú évek óta tartó csillapodása – és már tartósan 50-es érték alá esése – utáni előjelváltás (A: -21, E: -17) már várhatóan egy új fejlődési szakasz bekövetkeztét sejteti.

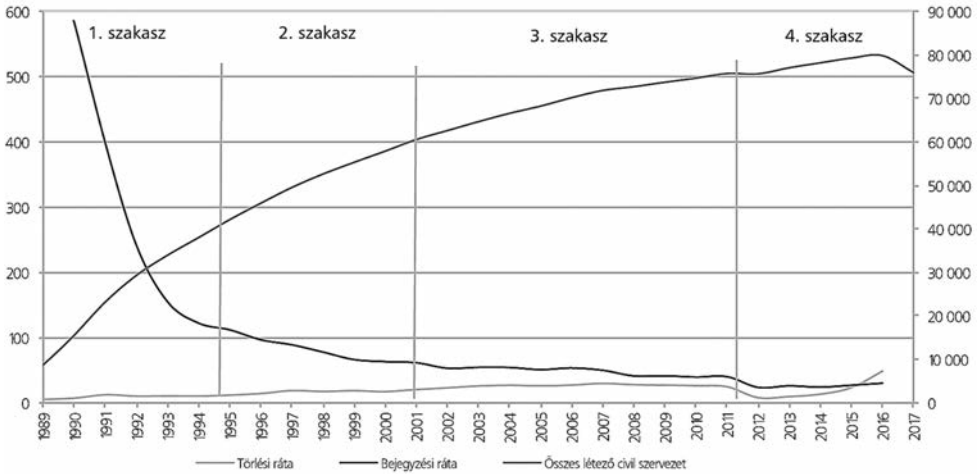
11. ábra. A civil szervezetek szaporodási arányszáma, 1989–2016

Összefoglalva az elmúlt közel három évtized civil mozgalmi eseményeit, egy sajátos demográfiai folyamat írható le egyelőre négy szakasz felvázolásával.

A 90-es évek közepéig egy erőteljes, extenzív növekedés zajlott le, a szervezetszám megötszöröződött, köztudottan hatalmas alapítási láz uralkodott abban az időben, és a megszűnések a rövid úton életképtelenné váltak mellett a minden tekintetben „anakronisztikus”, kifejezetten az előző rendszerhez vagy a rendszerváltás időszakához köthető szervezeti réteget érintették. A második – nagyjából 1996–2002 közé tehető – szakaszban mérséklődött a létesítési kedv, és elindult egy „természetes kiválasztódás” is, melynek során számos fenntarthatatlan, okafogyottá vált, illetve nem feltétlenül civil szervezeti formát igénylő önszerveződés szűnt meg. A harmadik fázist az ezt követő évtized jelentette, ekkor tovább csökkent a bejegyzések száma, valamelyest emelkedett a törlési arány, a fejlődés íve kezdett egy képzeletbeli határértékhez tartani. A negyedik szakaszban, 2012-től mintha a szektor kezdett volna „telítődni”, és a külső jogi, illetve szabályozási környezetben lezajlott változások hatására megállt a számbeli gyarapodás, a szektor elérte zenitpontját és éppen elindult a népességfogyás útján.

12. ábra. A civil szervezetek természetes szaporodása, 1989–2016

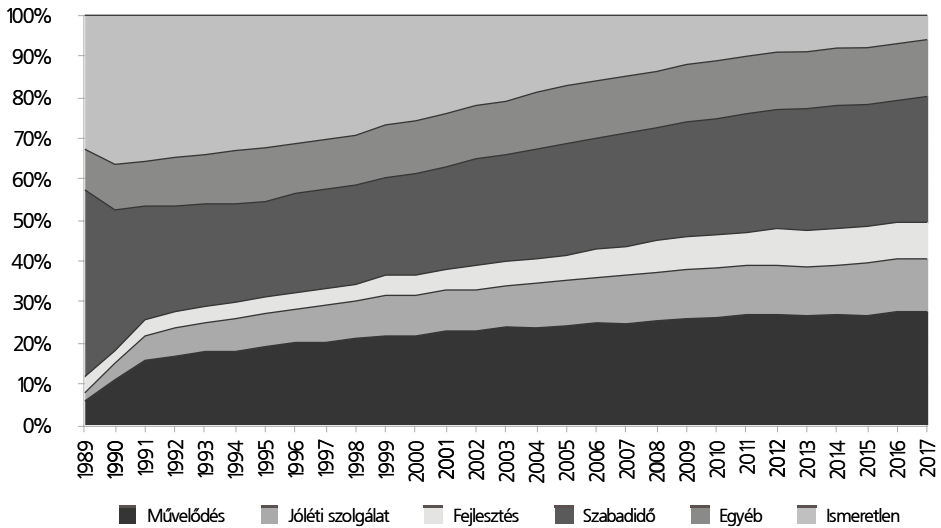
Vizsgálatunk ebben a pontban fejeződik be, és feltehető a kérdés, vajon e felvázolt négy – extenzív, intenzív, mérséklődő és zéró növekedési – fázis után beszélhetünk-e majd az ötödik, „negatív növekedési szakasról”?

Végezetül még vessünk egy pillantást a létező szervezetek tevékenység szerinti megoszlására is. A leglátványosabb momentum az ismeretlen kategóriába sorolt szervezetek arányának radikális visszaesése, azonban – mint ezt a módszertani részben leírtam – ez főleg annak köszönhető, hogy nyilvántartás indításakor közel a civilek egyharmadának nem rögzítették a célját, ám ezt a gyakorlatot az idő múlásával a bíróságok egyre ritkábban alkalmazták, és ezt a létesítő okiratban amúgy fellelhető információt feldolgozták, egy időközben egységesített tevékenységi kódrendszer segítségével pedig a szervezeteket már be is sorolták. Így az időszak végére már csak néhány százaléknyi „célaltan” maradt.

Ha az első néhány évtől eltekintünk, nagyon leegyszerűsítve a megoszlási sávok az elérhető adatok alapján a következő fejlődési tendenciákat mutatják. A művelődéshez köthető alapítványok és egyesületek aránya (≈17%→28%) másfélszeresére nőtt, a jóléti (≈7%→13%) és fejlesztési (≈4%→9%) szervezeteké megkétszereződött, a szabadidősöké (≈26%→30%), valamint az egyéb célúaké (≈12%→14%) pedig alig változott. Ugyanakkor ebből még nem vonhatunk le általános következtetéseket, hiszen azt a feltételezést, hogy az ismeretlen tevékenységűek is hasonló megoszlást mutatnának, semmi nem támasztja alá. Így az is elképzelhető lenne, hogy éppen a „szélesedő” területeken volt nagyobb a látencia, és ez esetben éppen az is állítható lenne, hogy nem volt nagy elmozdulás a főbb tevékenységcsoportok között. Sőt, ez utóbbi hipotézist még azzal az érveléssel is meg lehetne erősíteni, hogy kezdetekben sport-, szabadidős és hobbiszerveze-

tek alkották a szektor legnagyobb hányadát, így vélhetőleg ezeket a célokat tudták a bíróságok legkönnyebben beazonosítani, és ezek közül szinte alig kerültek az ismeretlen szürke zónába. Mindazonáltal a jelenleg rendelkezésre álló ismeretanyag nem elegendő további vizsgálódásokhoz.

13. ábra. Az adott évben létező civil szervezetek aránya főtevékenységek szerint, 1989–2017

„Csecsemőhalandóság” és életképesség

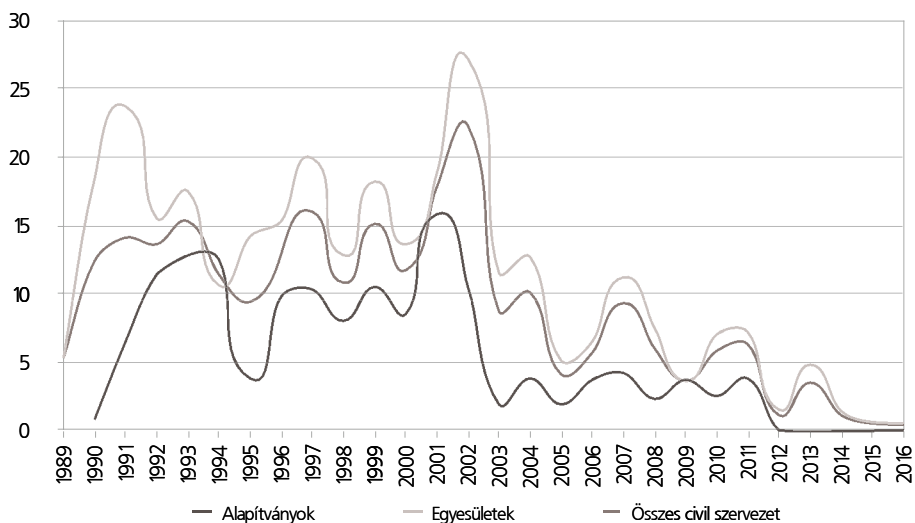
„A csecsemőhalandóság egy speciális korspecifikus halandósági ráta: minden, az élve születést követően, de az egyéves kor betöltése előtt bekövetkezett haláleset beleszámít” (Kapitány et. al. 2015:32). A civil szervezeteknél – miután az életkor számításánál csak a bejegyzés és az esetleges törlés évszámára szorítkoztam – én a 0–1 éves korban megszűnt alapítványokat és egyesületeket számítottam ide. Ennek indikátora az adott évben ezer bejegyzettre jutó, 2 éves korukat meg nem ért törölt szervezetek száma.

A típusonként is ábrázolt csecsemőhalandósági görbék igen erős lefelé mutató tendenciát tükröznek. Igaz, a 2000-es évek elején volt egy kiugrás, amikor is az alapítványoknál a 15 feletti, az egyesületeknél a 25 feletti rekordérték született, azonban az utána következő időszakban már jobbra 5, illetve 10 alá esett a mutató, és ez a jelenség a 2012-es „jogi környezetváltás” után az alapítványoknál gyakorlatilag megszűnt, és az egyesületek körében is kivételesnek számított.

Az alapítványok nagyobb életképessége már a korábbiakban elemzett törlési adatokból is kiderülhetett, így igazán nem meglepő, hogy ez a tulajdonságuk a működésük első éveiben is megmutatkozik. Arra a kérdésre, hogy ez miből fakad, nem könnyű egyértel-

mű választ adni. Igaz, hogy az alapítványtevéshöz alapítói tőkére van szükség, míg az egyesület „ingyen” is megalakulhat, azonban az utóbbihoz legalább 10 alapítóra van szükség. Azt, hogy egy adott célból alapított civil szervezet az adott pillanatban éppen milyen – számára legkedvezőbbnek bizonyuló – jogi formát „választ”, nem feltétlenül és nem mindig csak attól függ, hogy milyen területen és milyen tevékenységet óhajt kifejteni. Ezt befolyásolhatják többek között az érvényben levő – például adózásra, gazdálkodásra, kedvezményekre vonatkozó – jogszabályok, az induláshoz és a működéshez szükséges források elérhetősége, vagy éppenséggel egyéb szubjektívebb tényezők is (Sebestény 2005:20). Mindez visszaköszön az 5. ábrában látható korfán is, időszakonként kisebb kilengéseket figyelhetünk meg valamelyik szervezettípus irányába. Ebből arra is következtethetünk – és ezt személyes tapasztalatokkal is alá lehet támasztani –, hogy az alapítók nem mindig az adekvátnak tűnő formát választják szervezetalapításkor, és ez esetenként hozzájárulhat az idő előtti megszűnéshez is.

14. ábra. A „csecsemőhalandóság” arányszáma, 1989–2016

Ugyanakkor, ahogy az alapítvány létrehozása, úgy felszámolása is nagyobb ráfordítást igényel²², hiszen itt a vagyonról is rendelkezni kell. Emiatt úgy tűnhet, hogy a nagyobb stabilitást éppen a problémásabb törlési eljárás biztosítja, és nem az alapítványi létből fakadó feltételezett aktívabb gazdálkodási tevékenység. Anélkül, hogy ebbe a problémakörbe mélyebben belemennék, pusztán azt az empirikus tényt ismételhetem meg, miszerint a megszűnési adatok szerint az alapítványok nagyobb arányban maradtak életben. Ha ezt valamennyire számszerűsíteni szeretnénk, akkor a vizsgált időszak átlagos törlési arányszámai alapján meghatározható az eddigi túlélési arány, és ez a valószínűség az alapítványok esetében a csecsemőkorban kétszerese az egyesületekéénél, utána pedig mintegy 5 százalékkal magasabb.

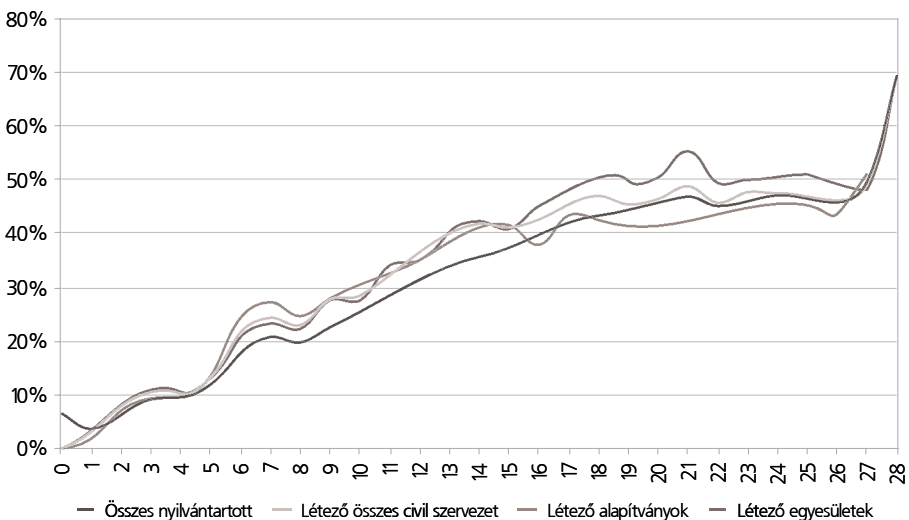

Szervezetvándorlás

Miután az adatbázisunkban szerepel minden szervezet bejegyzésének és a székhelye érvényességének a dátuma, kideríthető, hogy változott-e a címe működése során. Amennyiben a két dátum eltért, a szervezetet „vándorlónak” tekintettük. Miután a korábbi címek nem állnak rendelkezésre, azt nem tudjuk megállapítani, hogy a költözés településen belül vagy települések között történt-e, azonban ha a bejegyző törvényszék más megyében van, mint a jelenlegi székhelytelepülés, akkor már biztos, hogy megyék közötti vándorlás történt. Természetesen egy szervezet számtalanszor is változtathatta székhelyét – még az is előfordulhatott, hogy a költözködések végén az alapításkori címre telepedett vissza, mi mindenesetre a fenti információink alapján lehatárolható szervezeti halmazt vizsgáltuk.

A vándorlásnak mint jelenségnek gyakoriságát érdemes volt megfigyelni nemcsak a jelenleg bejegyzett, hanem az összes korábban bármikor létező, így az időközben törölt szervezetek körében is. 1989 óta a szervezetek egyharmada változtatta meg székhelyét, és ez inkább jellemző a fennmaradt, mint a már megszűnt szervezetekre, hiszen az előbbieknél 37,4, az utóbbiaknál 22,1 százalékos vándorlási arányról beszélhetünk. És ha ehhez hozzátesszük, hogy a jelenlegi civil szektorban a vándorló szervezetek átlagéletkora 18,8 év, a helyben maradóké csak 13,7, akkor könnyen arra gondolhatnánk, a székhelyváltás egyfelől életképesebbé teszi a szervezeteket, másfelől annak valószínűsége az életkorral együtt növekedik. Ám valójában nem a költözéstől él tovább egy szervezet, hanem pusztán minél régebben alakult meg, annál inkább van esély arra, hogy olyan változás – amely lehet szervezeti, tevékenységi, személyi, illetve anyagi jellegű – történjen, mely „vándorláshoz” vezet.

15. ábra. A vándorlási valószínűség változása a szervezetek életkora szerint

Az ábrán a különböző életkorú szervezetek közül a legalább egy székhelyváltáson átmentek arányszáma szerepel mind a nyilvántartott, mind a létező sokaságon belül. Látható, hogy az előzetes feltételezésnek megfelelően az alapítástól eltelt idővel szinte egyenes arányban nő a költözés valószínűsége. A 20 évnél idősebbek közül már majdnem minden második szervezet nem a bejegyzéskor megjelölt címen található. Némi különbség felfedezhető a két szervezettípus között, a 14 évesnél fiatalabbaknál inkább az alapítványokra jellemző a vándorlás, az idősebbeknél viszont ennek előfordulása már 5-10 százalékkal gyakoribb az egyesületek körében.

A létező civil szervezetek közül a székhelyváltoztatók aránya a megyék többségében nem tér el jelentősen az országos átlagtól (37,4 százalék), azt csupán a Vas (48,5 százalék) és a Jász-Nagykun-Szolnok megyében mért érték (58,8 százalék) haladja meg több mint 10, illetve 20 százalékkal. Ráadásul az utóbbiban – az eltérő bejegyzési és székhelyérvényességi dátumok eltéréséből feltételezhetően – az alapítványok 72 százaléka költözött el. Ezeknek az anomáliáknak az okaira a nyers adatokból nem lehet magyarázatot adni, az is lehetséges, hogy a valóságban nem is történt költözés, a székhelycímeik bejegyzésének időpontja csak az adott törvényszék valamilyen adminisztrációs eljárása miatt utal változásra.

Településtípusonként vizsgálva a mobilitást az látható, hogy az a fővárosból (a vándorlási arány eltérése az országostól: +1,8 százalék) és a megyeszékhelyekből (+4,8 százalék) a kisebb városokba (-1,5 százalék) és főleg a községekbe (-3,8 százalék) irányult, ennek oka vélhetően azonos a következőkben említendő „Pest megyei vonzóhatással”.

A belső vándorlás földrajzi irányára – mint említettem – csupán megyeváltás esetén lehet némi rálátásunk. A vándorlási egyenlegek azonban a legtöbb megyében – három kivétellel – nem érik el, vagy alig haladják meg a ± 1 százalékot. A legnagyobb „vesztes” a főváros, a 2017 elején létező szervezetek közül 1003 (5,1 százalék) tette át székhelyét más településre, és így Budapest -242-es különbözetet (-1,4 százalék) ért el. Ezzel ellentétben Pest megye 650 betelepülttel (az összes megyei szervezet 7,3 százalékával) 204-es pozitív egyenleget mutatott (+2,3 százalék). A két jelenség nyilvánvalóan erősen összefügg; a fővárosból elköltöztek 55 százaléka Pest megyei lett, és ezek tették ki az összes odavándorló szervezet 84 százalékát, vagyis a relatíve legnagyobb mozgást a fővárosból az agglomerációba való „kitelepülés” jelentette. Ugyanakkor feltételezhető, hogy itt többségében nem maguk a szervezetek változtatták meg működési területüket, hanem a szervezeti vezetők, képviselők költöztek, és kényszerűségből vitték magukkal a lakcímkre bejegyzett szervezeteket is.²³

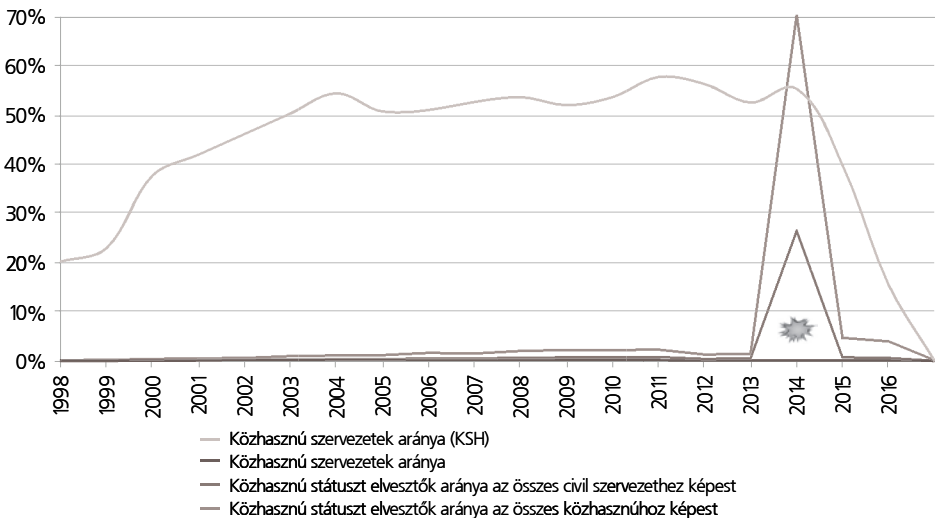
Első megközelítésben érdekesnek tűnhet, hogy a fentiekén kívül egyedül Fejér megyében tapasztaltunk jelentősebb beáramlást, 114 olyan létező szervezet (az összes megyei szervezet 4,2 százalékának) székhelye található itt, melyeket más törvényszékek (bíróóságok) regisztráltak, így +60-as (+2,2 százalék) vándorlási egyenleget értek el az évek során. Azonban az ideköltözők többsége is Budapestről (49 százalék), illetve Pest megyéből (15 százalék) érkezett, (emellett még 11 százaléknyi a szomszédos Veszprém megyéből), és ha hozzávesszük, hogy Fejér megye keleti része is tulajdonképpen a fővárosi agglomerációhoz tartozik, az ok is hasonló lehet.

A közhasznúság változása

Végezetül a demográfiai analógiák után egy valóban civil szervezeti jellemző, a közhasznú jogállás alakulásáról ejtenék néhány szót. Az adatbázisban sajnálatos módon csak az aktuális fokozat (*közhasznú/nem közhasznú*), valamint ennek bejegyzési dátuma szerepel (*közhasznú jogállás megszerzésének/módosításának/törlésének időpontja*), mely legkorábban 1998-as lehet²⁴. Ha tehát egy adott szervezet jelenleg közhasznú, található egy konkrét dátum (amióta az), ha viszont nem közhasznú, akkor vagy üres a dátum mező, és akkor sohasem volt ilyen státusza, vagy van feltüntetett időpont, és az a jogállás elvesztésére utal (valaha közhasznú volt). Ha törölt szervezetről van szó, akkor, ha közhasznú volt, értelemszerűen hivatalos megszűnéskor a közhasznúság is elvész.

Amikor a létező szervezetek évenkénti számát határoztam meg, akkor minden szervezetnek rendelkezésre állt a bejegyzési éve, és – ha megszűnt – a törlés éve. Így minden egyes szervezetről meg tudtam állapítani, hogy a vizsgált 28 éves periódusban mettől meddig létezett. Ugyanezt a módszert a közhasznúság esetében is lehetett alkalmazni, ám csak bizonyos korlátozásokkal, miután ezt a jogállást elvesztés esetén vissza is lehetett nyerni, és miután csak a frissebb bejegyzés időpontja található meg az adatbázisban, az előző közhasznú időszak számunkra ismeretlen marad²⁵.

16. ábra. A közhasznú szervezetek arányának változása, 1998–2016

Megjegyzés: 1998 és 2011 között közhasznú és kiemelkedően közhasznú együtt. 2012-től a kiemelkedően közhasznú fokozat megszűnt.

A másik bizonytalansági tényező a közhasznú jogállásukat – nem a szervezet törlése okán – vesztő, ám létező vagy csak később megszüntetett alapítványi, egyesületi halmozban a fokozat megszerzésének időpontja. Itt jobb híján csak azt tudtam feltételezni, hogy az 1998 előtt létrehozott szervezetek a közhasznú jogállás bevezetésétől, 1998-tól

rendelkeztek a fokozattal, a később alapítottak pedig már bejegyzésükkel egy időben folyamodtak a státuszért. Ezek esetében viszont lehetséges, hogy olyan időszakban is közhasznú jogállást tulajdonítottam nekik, amikor valójában még nem rendelkeztek vele.

E két okból kifolyólag az így évenként meghatározott közhasznúsági arány mindenképpen eltér attól, ami a valóságban volt, és amiről a hivatalos statisztikákban olvashatunk (lásd: KSH 2017a). Az utóbbiak jóval magasabb értékeket mutatnak, és nemcsak százalékban, hanem abszolút számban is kifejezve (tudniillik a KSH sokkal kevesebb szervezetet tart létezőnek, lásd 3. ábra), ebből nyilvánvalóan következik, hogy a közhasznúság tekintetében is nagy a bírósági nyilvántartásban a látencia.

Ezekkel a megszorításokkal ezért inkább csak a státuszvesztést érdemes néhány szóval kommentálni, miután a 76 ezres sokaságból 2017 elejére csupán 12 ezer szervezet rendelkezett közhasznú fokozattal, az évek során mintegy 26 ezeryien váltak meg ettől a jogállástól. A „nagy robbanás” – ami nem volt meglepő, de azért előre nem látható mértékű lett (Sebestény 2013) – 2014-ben történt, a 2011-ben elfogadott civil törvény következményeként²⁶. Ennek legfontosabb újítása az volt, hogy az egyfokozatúvá vált minősítést határozott időre és közfeladat ellátásához kötötte.

Miután a 2012-es évet közhasznúként kezdő szervezetek két évig még megtartották ezt a státuszukat, illetve az azóta alakult, vagy a már létező, de minősítéssel nem rendelkező – azt elérni óhajtó – szervezeteknek is két évet kell várni az elbírálásig (ehhez a törvény szerint két lezárt üzleti év adatai szolgálnak alapul), így 2014 júniusától lehet nyomon követni a folyamatot. A törvényszékeknek majdnem másfél évbe telt a kérelmek elbírálása, illetve az automatikusan „kiesőkről” szóló határozatok meghozatala, de már 2014-ben több mint 20 ezer alapítványt és egyesületet – az összes civil szervezet negyedét, a közhasznúak 70 százalékát – fosztottak meg jogállásuktól.

A kérdés, hogy a „nagy tisztogatás” időszaka után, az új szabályozórendszerhez kénytelen-kelletlenül idomuló, felocsúdó szféra vajon mégiscsak nekiveselkedik-e az évenkénti bizonyítással járó jogállás újbóli megszerzésének, és így a közhasznúsági ráta a közeljövőben ismét növekedésnek indul-e, amire azért a 2015–2016-os adatok nyújtanak némi reményt.

Befejezés helyett

A bevezetőben csupán azt ígértem, hogy „a civil szervezeti populáció demográfiai jellemzőit (kor és típus szerinti összetétel), mozgalmi eseményeit (bejegyzés, törlés, természetes szaporodás, vándorlás stb.) fogom bemutatni. Miután elsődleges célom nem a konkrét – és a fenti bizonytalansági tényezők miatt nem is »százszázalékos« pontosságú – számadatok közzététele, hanem sokkal inkább az eddig ilyen megközelítésben nem ismertett jelenségek és folyamatok szemléltetése, ezt elsősorban ábrák és grafikonok segítségével kísérelem meg.” Remélem, hogy ez sikerült, és úgy gondolom, egy ilyen vizsgálat ennél sokkal többre nem is vállalkozhat, valva azt a társadalomkutatóknak, statisztikusoknak és demográfusoknak egyaránt megszívlelendő elvet, miszerint a kevesebb néha több...

Mindazonáltal azért néhány következtetést, illetve előrejelzést megkockáztathatunk a – háttérben felvázolt jogi, gazdasági közeg változása, valamint az „aktuális hatósági aktivitás” nyomán – kirajzolódó trendek, tendenciák alapján. Először is biztosan folytatódik a bírósági nyilvántartás „tisztítása”, így a közhitelesen létező szervezetek száma csökkenni fog, és ez az egyesületi, alapítványi halmaz méretében, és – bízunk benne, elemeiben is – közelíteni fog a ténylegesen működőnek tekinthető sokasághoz. Az, hogy ez az átmeneti időszak meddig fog tartani, és milyen egyéb, esetleg nem kívánatos következményekkel, megrázkódtatásokkal fog járni, azzal kapcsolatban jelen pillanatban nehéz lenne feltételezéseket megfogalmazni. Ennek a folyamatnak a lehetséges és optimistább végkifejelete egy alacsonyabb számú, szerényebb alapítási és törlési arányokkal rendelkező, kisebb fluktuációt mutató, ám stabilabb civil szektor lehet, amely paradox módon éppen a jogszabályi környezet labilitása²⁷ folytán és a szűkülő források hatására kényszerűen kialakult alkalmazkodási készsége okán válhat életképesebbé. Ugyanakkor az sem zárható ki, hogy a szervezetek jelentős része a működésüknek nem igazán kedvező helyzetet teremtő, nem kifejezetten civilbarát társadalmi-politikai környezetben inkább passzivitásba vonul, és így a jogilag létezőnek tekinthető szervezetek körében továbbra sem csak a folyamatos tevékenységet végző, életjelet adó alapítványok és egyesületek jelennek meg, hanem új típusú „hibernálódás” indul el egy enyhébb időszak bekövetkeztének reményében. A legkevésbé valószínű forgatókönyv megvalósulásának tartom, hogy a hivatalos névjegyzék aktualizálásával egy időben, annak a szervezetszámra vonatkozó negatív hatását kompenzáló intenzív alapítási hullám indulna be, erre irányuló kormányzati szándék eddig nem fogalmazódott meg, és ennek hiányában ilyen tartalmú jogi, gazdasági ösztönzők felbukkanása sem várható a közeljövőben.

A ténylegesen lezajló fejlődést azonban a jelen írásban alkalmazott demográfiai eszközök segítségével ismét megkísérelhetjük feltérképezni – egy következő szakaszváltás idején.

Irodalom

- Kapitány Balázs (szer.)–Pakot Levente–Rohr Adél–Szabó Laura–Tóth Gergely–Vargha Lili (2015): *Demográfiai fogalomtár*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
<http://demografia.hu/hu/letoltes/kiadvanyok/Demografiai-Fogalomtar.pdf> (Utolsó letöltés: 2017. október 20.)
- Németh Eszter–Nagy Renáta–Sebestény István–Bécsy Etelka–Kocsis Tamás (2013): *A civil szervezetek statisztikai számbavételének módszertani kézikönyve*. Budapest: Emberi Erőforrások Minisztériuma.
http://www.civil.info.hu/documents/10179/104253/%C3%81ROP1118_K%C3%A9zik%C3%B6nyv_civil%20szervezetek%20statisztikai%20sz%C3%A1mbav%C3%A9tel%C3%A9nek%20m%C3%B3dszertana.pdf
 (Utolsó letöltés: 2017. szeptember 27.)
- KSH (2017a): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2015*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nonprof/nonprofit_2015.pdf (Utolsó letöltés: 2017. október 3.)
- KSH (2017b): *Statisztikai évkönyv, 2016*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Sebestény István (2003): Az egyesületek számbavételének módszertani problémái a történeti statisztikában. *Statisztikai Szemle*, 81, (4.), 373–387.
- Sebestény István (2005): *Civil dilemmák – Kihívások és alternatívák a civil szektorban*. Budapest: Civitalis Egyesület.
- Sebestény István (2013): Ki a „köz” és mi a „haszon” – és ki szerint? A közhasznúság fogalmi és tartalmi dilemmái. *Civil Szemle*, 10, (3), 5–30.

Székely Gáborné (2014): *Migráció és lakáspiac a budapesti agglomerációban*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regioik/bpmigracio.pdf> (Utolsó letöltés: 2017. november 7)

Jegyzetek

- 1 Ezzel kapcsolatban lásd Németh et al. (2013).
- 2 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról. (Ectv.)
- 3 2011. évi CLXXXI. törvény a civil szervezetek bírósági nyilvántartásáról és az ezzel összefüggő eljárási szabályokról. (Cnyt.)
- 4 „civil szervezet:
  - a) a civil társaság,
  - b) a Magyarországon nyilvántartásba vett egyesület – a párt, a szakszervezet és a kölcsönös biztosító egyesület kivételével
  - c) a közalapítvány és a pártalapítvány kivételével – az alapítvány.” [2. § (6)]
- 5 A ténylegesen 2015. január 1. napjától megvalósult egyablakos rendszer keretében a szervezetek számára a bíróságokon keresztül igényelhető adószám, illetve statisztikai számjel is.
- 6 A civil törvény ugyanis az új feltételekkel és határozott időre szóló közhasznúsági státusz megszerzését a következő módon szabályozta: „Az e törvény hatálybalépése előtt nyilvántartásba vett közhasznú, illetve kiemelkedően közhasznú jogállás esetében a számviteli beszámolót letétbe helyezett szervezet 2014. május 31. napjáig továbbra is igénybe veheti az e törvény hatálybalépése előtt megszerzett, valamint a jogszabályok által számára biztosított kedvezményeket, jogállása közhasznú. Az e törvény hatálybalépése előtt nyilvántartásba vett közhasznú, illetve kiemelkedően közhasznú jogállású szervezet az e törvény szerinti feltételeknek való megfelelése esetén 2014. május 31. napjáig kezdeményezheti az e törvénynek megfelelő közhasznúsági nyilvántartásba vételét. 2014. június 1. napjától csak az e törvény szerint közhasznúsági nyilvántartásba vett szervezet jogosult a közhasznú megjelölés használatára és a közhasznú jogálláshoz kapcsolódó kedvezmények igénybevételére. 2014. június 1. napjától a szervezet nyilvántartására illetékes szerv törli az e törvény hatálybalépése előtt nyilvántartásba vett közhasznú, illetve kiemelkedően közhasznú jogállású szervezetek közhasznú jogállását, kivéve ha a szervezet igazolja, hogy az e törvény szerinti közhasznúsági nyilvántartásba vétel iránt kérelmét benyújtotta, és a bíróság megállapítja, hogy a szervezet a törvényi feltételeknek megfelel. [75. § (5)]”
- 7 Erre a problémára még a szervezetszámmal foglalkozó részben visszatérek.
- 8 Az OBH névjegyzékében az alábbi szervezettípus szerinti csoportosítást alkalmazzák.
 Alapítvány, közalapítvány:
  - a pártok működését segítő tudományos, ismeretterjesztő, kutatási, oktatási tevékenységet végző alapítvány;
  - alapítvány;
  - közalapítvány.
 Egyesület:
  - alapcélként vallási tevékenységet végző egyesület;
  - egyesület;
  - egyéb, törvényben meghatározott egyesületi forma
  - nemzetiségi egyesület;
  - polgárőr szervezet;
  - párt;
  - sportegyesület;
  - szakszervezet;
  - szövetség.
 Egyház (migrált).
 Egyéb szervezet.
 Köztestület.
 Magánnyugdíjpénztár, önkéntes kölcsönös biztosító pénztár, vegyes pénztár.
 Munkavállalói Résztulajdonosi Program szervezet.
 Országos sportági szakszövetség.

A civil szervezet definíciójának a fentiek közül a dőlt betűvel szedetttek felelnek meg. Az eredeti listában azonban számos, név alapján feltételezhetően tévesen besorolt szervezet is volt, ezeket tételesen ellenőrizve határozta meg a vizsgálatba bevont alapítványi, illetve egyesületi sokaságot.

- 9 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról. E törvény 28. §-ának (4) bekezdése kimondja: *„A bevett egyház ilyen jogállásának elvesztése esetén a létrejövő vallási tevékenységet végző szervezetet a (2) bekezdésben meghatározott naptól, a bevett egyházból való kiválás esetén a bevett egyház legfőbb szervének erre vonatkozó végleges döntése meghozatalának napjától számított 45 napos jogvesztő határidőn belül köteles a vallási tevékenységet végző szervezetre vonatkozó nyilvántartásba vételi eljárás megindítására. A határidő elmulasztása esetén a vallási tevékenységet végző szervezetet a bíróság feloszlatja.”*
- 10 A civil szervezet az elkészített beszámolóját, valamint közhasznúsági mellékletét köteles minden év május 31. napjáig letétbe helyezni akként, hogy a beszámolót, illetve a közhasznúsági mellékletet elektronikusan (az ún. Úgyfélkapun keresztül) ÁNYK úrlapon vagy papír alapon – eredetiben vagy hitelesített másolatban – megküldi az Országos Bírósági Hivatal részére. (<http://birosag.hu/allampolgaroknak/civil-szervezetek/civil-szervezetek-beszamoloi-val-kapcsolatos-tudnivalok/1-beszamolo-benyujtasi-formaja>)
- 11 E problémáról azonban majd a megfelelő fejezetben írok részletesebben.
- 12 Az összevont csoportok az alábbi céltevékenységeket, illetve területeket foglalták magukba:
  - *művelődés*: kultúra, oktatás, kutatás, tudomány;
  - *jóléti szolgáltatás*: intézményes és minden egyéb formájú egészségügyi és szociális szolgáltatás;
  - *fejlesztés*: település- és gazdaságfejlesztés, környezetvédelem, közösségfejlesztés és -építés;
  - *szabadidő*: sport, hobbi, rekreáció, szórakozás, kikapcsolódás;
  - *egyéb*: vallás, katasztrófaelhárítás, polgár- és jogvédelem, közbiztonság, nemzetközi kapcsolatok, nonprofit szolgáltatások, általános adományoztatás, munkaadói, munkavállalói és szakmai érdekképviselet, politika,
  - *ismeretlen*, meg nem nevezett tevékenységek.
- 13 A legfontosabb alapszámokat tartalmazó táblázatok a mellékletben megtalálhatók.
- 14 A KSH nemcsak azokat a szervezeteket tekinti megszűntnek, amelyeket a törvényszékek is töröltek a közhiteles nyilvántartásból, hanem azokat is, amelyekről hitel érdemlően kiderül az éves adatgyűjtés során, hogy semmiféle tevékenységet nem végeznek, gyakorlatilag megszűntek, csak a hivatalos megszüntetésükre bizonyos okokból eddig nem került sor.
- 15 Ennek okaira nem tér ki az írás, de tudjuk azt, hogy a besorolás inkább a régi szervezeteknél nem történt meg, mert a nyilvántartás rendszere a 90-es években sokkal pontatlanabb és hiányosabb volt, mint az utóbbi időszakban. A létező szervezetek közül a működők átlagéletkora 15,8, míg a nem működőké 14,9 év, vagyis kevesebb. Ugyanakkor a cél szerinti besorolással nem rendelkezőkön belül ez a két érték jóval magasabb, 20,3, és 22,0 év. És ebben a csoportban a nem működők az „idősebbek”. Miután minél öregebb egy szervezet, annál nagyobb az esély arra, hogy nincs tevékenységbesorolása, ez a két tényező együttesen magyarázza, hogy miért lehet 4 százalékkal kevesebb a – besorolatlanokat is magában foglaló – egyéb kategóriába tartozó szervezetek aránya a működők között.
- 16 A vizsgált sokaság adott időpontban létező szervezetei életkorának súlyozott számtani átlaga (Kapitány et al. 2015).
- 17 A vizsgált sokaság azon szervezetének életkora, amelynél idősebbek és fiatalabbak egyenlő számban fordulnak elő az adott csoportban (Kapitány et al. 2015).
- 18 Feltételezésem szerint az új civil és nyilvántartási törvény 2012-es hatálybalépésével összefüggő intézkedések, a megváltozott bejegyzési, törlési eljárás és folyamat, valamint az új jogszabályok rendelkezései és ezek értelmezése miatt kialakult bizonytalanság együttesen vezetett az alapítási kedv ilyen mértékű és hirtelen visszaeséséhez. Valószínűleg hasonló okokból csökkent ugyanilyen drasztikusan a törlések száma is.
- 19 Az alapítási, a törlési és a természetes szaporodási arányszám esetében az adott évben történt bejegyzések, törlések számát, illetve a legutóbbinál e kettő különbségét osztjuk az évközepi szervezetszámmal, majd megszorozzuk 1000-rel.
Az évközepi szervezetszámnak – miután nem áll rendelkezésre ilyen adat – az adott év és az azt megelőző év szervezetszámának a számtani átlagát tekintjük.
- 20 Szervezeti fluktuáció alatt az adott időszakban lezajló szervezetváltás arányát értjük. Számításánál az év során bejegyzett, illetve törölt szervezetek száma közül a kisebbet osztjuk az évközepi szervezetszámmal, és ezt százalékos formában fejezzük ki

- 21 A teljes időszakra vetített szervezeti fluktuációt tulajdonképpen az éves fluktuációműutatók alapján úgy képezttem, hogy először évenként az ún. megmaradási arányt számoltam ki (100% – aktuális fluktuációs ráta), majd ezek szorzatát kivontam a 100 százalékból.
- 22 Az egyesületek megszüntetésére az általános eseteken túl (például határozott idő letelte, átalakulás stb.) az alábbiak szerint kerülhet sor:
- a) az egyesület megvalósította célját vagy az egyesület céljának megvalósítása lehetetlenné vált, és új célt nem határoztak meg; vagy
- b) az egyesület tagjainak száma hat hónapon keresztül nem éri el a tíz főt.
(<https://jogipraktikak.hu/egyesulet-megszuntetese-hogyan-csinaljam/>)
Főszabály, hogy az alapító önálló döntésével az alapítvány megszüntetése nem lehetséges.
Amennyiben az alapítvány megszüntetését választják, úgy az alábbiak közül legalább az egyiket igazolni kell a bíróság felé:
- az alapítvány a célját megvalósította, és az alapító új célt nem határozott meg;
az alapítvány céljának megvalósítása lehetetlenné vált, és a cél módosítására vagy más alapítvánnyal való egyesülésre nincs mód; vagy
az alapítvány három éven át a célja megvalósítása érdekében nem folytat tevékenységet.
(<https://jogipraktikak.hu/alapitvany-megszuntetese-hogyan-csinaljam/>)
- 23 „A 2011. évi népszámlálás adatai szerint 2001 és 2011 között Budapestről az agglomerációba távozott 137 ezer fő, miközben a budapesti agglomerációból a fővárosba költözők száma 47 ezer volt.” (Székely 2014:2)
- 24 A közhasznú jogállást a már hatályát veszített „1997. évi CLVI. törvény a közhasznú szervezetekről” vezette be, így gyakorlatilag az első közhasznú bejegyzések csak 1998-ban kerültek be a nyilvántartásba.
- 25 Az 1. ábrán szereplő Civitalis Egyesület például az úrlap tanúsága szerint 2016. január 22-én kapta meg a közhasznú fokozatot, azonban az 1996-ban alapított szervezet ezt a jogállást először 1999-ben szerezte meg, majd miután a 2011-es Ectv.-ben meghatározott feltételeknek nem tett eleget, a bíróság 2014. június 1-jei hatállyal ezt törölte. Így az adatbázis szerint csak 2016-tól közhasznú, pedig a valóságban 1999 és 2014 között is az volt.
- 26 Lásd 2011. évi CLXXV. törvény (Ectv.).
- 27 A fenti Civil törvényt (Ectv.) 2012-es hatályba lépése óta, számos alkalommal módosították, jelen pillanatban a 25.(!) változata van hatályban.

Év	Adott évben létező szervezetek száma		Adott évben bejegyzett szervezetek száma		Adott évben törölt szervezetek száma		Adott évben törölt "összeműszervezet" száma		Adott évben létező civil szervezetek száma főtevékenység szerint				
	Alaphírvények	Egyesületek	Alaphírvények	Egyesületek	Alaphírvények	Egyesületek	Alaphírvények	Egyesületek	Művelődési, jóléti szolgáltatás	Felújítás, Szabadidő	Egyéb	Összesen	
1989	8 555	8 555	8 555	8 555	45	45	45	45	475	308	3 963	3 667	8 555
1990	19 188	19 188	2 403	4 678	2	86	88	86	1 757	690	5 316	7 307	19 188
1991	6 706	16 517	4 305	7 720	28	240	268	81	3 693	1 438	851	6 933	10 848
1992	9 656	19 669	29 325	6 342	47	224	271	34	5 075	2 004	1 089	7 536	13 621
1993	11 946	22 014	33 960	4 906	97	239	336	30	6 116	2 497	1 293	8 377	15 677
1994	13 606	24 418	38 024	4 400	108	267	375	28	7 003	2 893	1 490	9 112	17 526
1995	15 597	26 540	42 137	4 488	149	326	475	8	8 087	3 463	1 700	9 893	19 004
1996	17 287	28 636	45 923	4 261	240	391	631	37	9 082	3 903	1 874	10 891	20 173
1997	18 787	30 754	49 541	4 249	272	624	896	18	10 118	4 372	2 068	11 935	21 048
1998	20 150	32 474	52 624	3 979	244	648	892	13	11 145	4 835	2 331	12 752	21 561
1999	21 341	33 974	55 315	3 983	314	693	1 007	15	12 047	5 285	2 616	13 463	21 904
2000	22 322	35 565	57 887	3 579	310	667	977	11	12 902	5 713	2 904	14 287	22 081
2001	23 633	37 401	60 554	3 644	367	844	1 211	18	13 793	6 063	3 188	15 236	22 244
2002	23 941	38 877	62 616	3 275	469	949	1 418	10	14 481	6 434	3 473	16 047	22 483
2003	24 310	40 357	64 667	3 467	649	999	1 648	2	15 219	6 765	3 775	16 861	22 047
2004	24 705	41 877	66 582	3 563	578	1 194	1 772	4	15 851	7 112	4 103	17 650	21 866
2005	25 197	43 052	68 249	3 439	613	1 152	1 765	2	16 677	7 586	4 432	18 386	21 168
2006	25 652	44 521	70 883	3 659	661	1 227	1 888	4	17 457	8 047	4 739	19 179	20 761
2007	25 949	45 893	71 842	3 547	958	1 355	2 119	4	18 174	8 354	5 122	19 602	20 390
2008	26 040	46 673	72 719	3 547	764	1 335	2 016	2	18 704	8 595	5 458	20 229	19 727
2009	26 133	47 602	73 735	3 088	774	1 220	1 994	3	18 704	8 831	5 767	20 768	19 179
2010	26 148	48 535	74 683	2 942	706	1 256	1 962	2	19 634	9 083	6 076	21 256	18 634
2011	26 226	49 513	75 739	3 018	652	1 208	1 860	19	20 091	9 347	6 389	21 819	18 099
2012	26 045	49 634	75 679	3 018	228	380	608	2	20 222	9 378	6 495	22 096	17 488
2013	26 338	50 706	77 064	3 018	222	517	739	7	20 571	9 387	6 650	22 676	17 488
2014	26 590	51 612	78 202	3 018	310	725	1 035	2	21 105	9 754	6 772	23 203	17 368
2015	26 811	52 485	79 296	3 018	443	1 398	1 841	1	21 624	9 913	6 896	23 755	17 108
2016	26 904	52 952	79 856	3 018	536	1 865	2 401	1	22 023	9 997	6 934	24 322	16 580
2017	25 800	50 883	75 983	na.	na.	na.	na.	na.	21 303	9 585	6 622	23 334	15 139

Életkor	2017-ben létező alaptványok száma		2017-ben létező egyesületek száma		2017-ben létező civil szervezetek száma			
	Nem vándorolt	Vándorolt	Nem vándorolt	Vándorolt	Nem vándorolt	Vándorolt		
1	534	2	1827	38	1865	2 361	40	2 401
2	489	42	1472	125	1597	1961	167	2 128
3	412	42	1262	155	1417	1674	197	1871
4	488	51	1284	151	1435	1772	202	1974
5	396	62	1104	167	1271	1500	229	1729
6	566	182	1671	436	2 107	2 237	618	2 855
7	546	204	1487	449	1936	2 033	653	2 686
8	556	181	1538	440	1978	2 094	621	2 715
9	558	216	1338	511	1849	1896	727	2 623
10	590	264	1561	591	2 152	2 151	855	3 006
11	634	309	1388	719	2 107	2 022	1028	3 050
12	582	313	1242	668	1910	1824	981	2 805
13	531	327	1158	783	1941	1689	1110	2 799
14	497	339	1016	746	1762	1513	1085	2 598
15	438	312	971	670	1641	1409	982	2 391
16	536	327	863	754	1673	1455	1081	2 536
17	519	398	917	684	1465	1300	1082	2 382
18	596	441	1037	667	1346	1263	1120	2 383
19	673	447	1120	698	1403	1378	1145	2 523
20	685	482	1167	765	1518	1438	1247	2 685
21	663	509	1172	653	1399	1316	1255	2 571
22	751	542	1293	690	1363	1441	1215	2 656
23	560	454	1014	653	1306	1213	1107	2 320
24	685	572	1257	671	1327	1356	1228	2 584
25	902	755	1657	809	1652	1711	1598	3 309
26	1 355	1 025	2 380	865	1 703	2 220	1 863	4 083
27	617	643	1 260	1 311	2 529	1 928	1 861	3 789
28	-	-	1 387	3 144	4 531	1 387	3 144	4 531
Összesen	16 359	9 441	31 183	19 000	50 183	47 542	28 441	75 983

Fotó/Gönczö Viktor

CIVIL TÁRSADALMI MINTÁZATOK KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN: TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSI UTAK ÉS JELENLEGI KIHÍVÁSOK*

Michael Meyer – Clara Maria Moder – Michaela Neumayr –
Nicole Traxler – Peter Vador

Bevezetés

■ A nyolcvanas évek végén lezajlott alapvető politikai változásokat követően a világ lélegzet-visszafojtva figyelte, hogy Közép- és Kelet-Európa (KKE) országai hogyan birkóznak meg a kommunista örökséggel, a politikai és gazdasági fejlődés melyik útját választják, és – főként – képesek lesznek-e életképes demokratikus rendszereket létrehozni. Az átalakulási folyamatban a civil társadalom nyilvánvalóan rendkívül fontos szerepet játszott. Egyrészt a demokratikus ellenzék tagjai és a rendszerkritikus civil szervezetek hozzájárultak a totalitárius rendszer összeomlásához, másrészt aktívan részt vettek az 1989 utáni változásokban, és befolyásolták azok irányát (Frič 2004). Mivel a civil társadalom fejlődése a demokratikus átmenet integráns részeként jelent meg, a civil szektor számíthatott a politikusok és vközhivatalnokok támogatására, továbbá nagyvonalú külföldi segítséget kapott a szervezeti kapacitások kiépítéséhez. Szerepkörére a rendszerváltozásban való részvétel máig is érzékelhető hatást gyakorolt. Mindazonáltal felvetődik a kérdés, hogy mi a civil társadalom szerepének valódi természete, és a régión belül mennyire homogén ez a szerep.

* A tanulmány eredeti változata a következő kötetben jelent meg: Vador P.–Traxler N.–Millner R.–Meyer M. (eds.) (2017): *Civil Society in Central and Eastern Europe: Challenges and Opportunities*. Vienna: ERSTE Foundation. A kutatást az ERSTE Foundation és a Vienna University of Economics and Business támogatta. A cikkben felhasznált információkért köszönetünket fejezzük ki az ország tanulmányok 27 szerzőjének és több mint 400 helyi szakértőnek. A magyar változat szerkesztését és a fordítást Kuti Éva végezte.

Bár az egyes országokban folynak civil tárgyú kutatások, az egész régió átívelő vizsgálatok és a nemzetközi összehasonlításra alkalmas adatok nagyon ritkák, így igen keveset tudunk a KKE-régió civil társadalmának szerkezetéről és fejlődési jellegzetességeiről. Ebben a cikkben egy olyan, hiánypótló kutatás eredményeit foglaljuk össze, amely 16 országban vizsgálta meg, hogy milyen utat járt be a civil szektor 1989 óta. Számba vesszük a közös vonásokat, a különbségeket és a régió belül kirajzolódó fejlődési mintázatokat. Áttekintjük az egyes országokban bekövetkezett fejlődést kritikus mértékben befolyásoló eseményeket és szereplőket, valamint kísérletet teszünk arra, hogy az országokat a civil társadalmuk jellegzetességei alapján csoportosítsuk.

A cikkünkben felhasznált adatok nagyrészt az egyes országokról készült tanulmányokból származnak. Kiegészítő információkat nyertünk abból az anonim felmérésből is, melynek során a 16 ország 422 szakértőjétől érkeztek válaszok. Ezen belül több mint 300 szakértő osztotta meg velünk a véleményét például a civil társadalom fejlődésének kulcsfontosságú szereplőiről és a befolyásuk fontosságáról, illetve irányáról. Több mint 200-an a jövőbeni kilátások megfogalmazására is vállalkoztak. Tanulmányunkat a régió országainak civil szempontú csoportosítására irányuló korábbi erőfeszítések számbavételével kezdjük, és saját javaslataink megfogalmazásával folytatjuk. Az általunk kialakított osztályozást felhasználva elemezzük a 4 országcsoport civil társadalmának méreteit, szerkezetét, finanszírozását és intézményi környezetét. Ezt követően ismertetjük a szakértők által felvázolt trendeket és azokat a kihívásokat, amelyekkel a KKE-régió civil társadalmának a következő években szembe kell néznie.

A KKE-régió civil társadalmának közös vonásai és a társadalmi gyökerek elmélete

Ma, több mint 25 évvel a közép- és kelet-európai kommunista rendszerek összeomlása után, már nem beszélhetünk átalakulóban levő államszocialista országokról. Bár a régiót posztkommunista országok alkotják, amelyekben 1989-ig elnyomó rezsimek akadályozták a civil társadalom működését, a közelmúlt eseményei (köztük a délszláv háború, az uniós csatlakozás, etnikai konfliktusok, jobboldali kormányok hatalomra kerülése, menekülthullám) és ezek civil szektorra gyakorolt hatásai országonként már igen különbözőek voltak. Ezért szükségét érezzük, hogy – a hasonlóságok mellett a különbségeket is figyelembe véve – a korábbi tipológiáknál mélyebb csoportosítást alkalmazzunk, és így jobban megértsük az eltérő fejlődési utakat, és feltárjuk a fejlődést segítő, illetve akadályozó tényezőket.

Az elmúlt évtizedekben számos kutató tett kísérletet a civil társadalmak közös vonásainak feltárására és az ennek megfelelő osztályozás kialakítására. A legismertebb, a társadalmi gyökerek elméletére (social origin theory) alapozott tipológiát Salamon–Anheier (1998) dolgozta ki. Az általuk körvonalazott négy „nonprofit rezsim” nagyon hasznosnak bizonyult például az önkéntesség, az adományozás és a szektorméret országok közötti különbségeinek magyarázatában (Kanga et al. 2011; Sokolowski 2013; Einolf 2015). Ezek a vizsgálatok a nyugati országokat mindig a liberális, a szociáldemokrata és a korporatív

rezsimek valamelyikébe sorolták, míg a többi, köztük a közép- és kelet-európai országok gyakran egy reziduális kategóriát alkottak. Ebbe az alig definiált, állami dominanciájának, kelet-európainak vagy szegény/etatistának nevezett csoportba egymástól nagyon különböző országok egész sora tartozott (Salamon–Sokolowski–Anheier 2000; Einolf 2015; Pennerstorfer–Neumayr 2017).

A társadalmi gyökerek elmélete szerint a civil társadalom fejlődésére nem lehet egytényezős (például a népesség heterogenitása, állami jóléti kiadások, bizalom) magyarázatot találni (Salamon–Anheier 1998); abban olyan sokkal komplexebb jelenségek játszanak szerepet, mint a társadalmi osztályok és társadalmi intézmények hatalmi viszonyok által meghatározott kapcsolatrendszere (Rueschemeyer et al. 1992:5). Ez a gondolat Moore (1966) és Esping-Andersen (1990) munkáiból eredeztethető. Az utóbbi kimutatta, hogy a modern jóléti állam különböző formáinak kialakulását azok a politikai és gazdasági küzdelmek befolyásolták, amelyek a különböző társadalmi osztályok és az állam között folytak. A jóléti rendszeren belül három központi intézményt (állam, piac, család), és ezek dominanciájától függően a jóléti rezsim három különböző típusát (szociáldemokrata, liberális, korporatív) különböztette meg. Elmélete szerint az állami dominancia vezet a szociáldemokrata rezsim kialakulásához, a liberális rendszer központi intézménye a piac, a család központi szerepe pedig korporatív rendszert eredményez. Bár ez a tipológia a tudományos kutatásban általánosan elfogadottnak számít, vele kapcsolatban számos kritika is megfogalmazódott (például Arts–Gelissen 2002; Gough 2013). Ezek egyike az, hogy a civil társadalom nem szerepel a jóléti állam központi intézményei között, pedig – mint több különböző szerző (például Alber 1995; Anttonen–Sipilä 1996; Salamon–Anheier 1998; Ranci 2002) is kimutatta – a jóléti szolgáltatások jelentékeny részét civil szervezetek nyújtják.

A civil szektor méretének, funkcióinak és finanszírozási szerkezetének országok közötti különbségeit elemző munkájában Salamon és Anheier (1998) két különböző mutatót használ az országok különböző típusokba sorolásához: a civil szektor alkalmazottainak összes foglalkoztatotthoz viszonyított arányát és az állami jóléti kiadások szintjét. Bár megközelítésük különbözik az Esping-Andersen-féle (1990) megközelítéstől, a besorolás módja mégis hasonló, az eredmény pedig egy 4 elemű tipológia, a liberális, a korporatív, a szociáldemokrata és az állami dominanciájú nonprofit rezsim definíciója.

A KKE-országok csoportosítása civil társadalmuk szempontjából

A civil társadalom természetét alakító tényezők azonosítása során a társadalmi gyökerek elmélete nagy jelentőséget tulajdonít a történelmi előzményeknek, ezen belül a társadalmi osztályok közötti hatalmi egyensúly alakulásának is. Ez a megközelítés Nyugat-Európában és Észak-Amerikában indokolt lehet, de módosításra szorul azokban az országokban, ahol a civil társadalom egy közel 40 éves államszocialista időszakot követően éledt újjá, és így valószínűleg újabb keletű „hatalmi harcok” hatására formálódik. Ezért szükségesnek tartjuk a társadalmi gyökerek elméletének kiegészítését, a közelmúlt

történelmének figyelembevételét, valamint a folyamatokra befolyást gyakorló szereplők körének kibővítését (Kabalo 2013) az Európai Unióval és a külföldi adományozókkal.

1. táblázat. A civil társadalom fejlődését befolyásoló jelenségek és történelmi események a KKE-régióban

Ország	Délszláv háború (1991–1999)	EU-tagjelöltség kezdő éve	EU-tagság kezdő éve	Melyik évtizedtől vált szabadabbá a civil szervezetek működése	Új jogi szabályozás a civil szervezetek számára	Civil kapacitásépítés külföldi támogatása	„Importált” civil szervezetek megjelenése	Instabil politikai helyzet, feszült viszony az állammal	A civil társadalom és a kormány jobbra tolódása	Menekültválság
Ausztria			1995							2015
Csehország			2004	1970-es	X					
Magyarország			2004	1950-es	X				2010	
Lengyelország			2004	1950-es	X				2010	
Szlovákia			2004	1970-es	X				2010	
Horvátország	X		2013	1980-as		X	X			
Szlovénia	X		2004	1980-as	X		X			2015
Bulgária			2007		X	X			2015	2015
Románia			2007		X	X				
Albánia		2014								
Bosznia-Hercegovina	X	*		1980-as		X	X			
Koszovó	X			1980-as		X	X	1998–2008		
Macedónia	X	2014		1980-as						
Moldova					X	X				
Montenegró	X	2010		1980-as		X				
Szerbia	X	2012		1980-as			X	1996–2000		

* Tagjelöltségért folyamodott 2016-ban.

Forrás: Saját szerkesztés.

Bár valamennyi ország egyedi fejlődési utat járt be, néhány csoportjuk mégis megélt hasonló, a civil szervezetek megjelenését segítő vagy akadályozó történelmi eseménye-

ket. Ezek egy részét az 1. táblázatban összegeztük. Mint a tábla bal oldali felében látható, a rendszerváltás utáni időszakban a délszláv háborúnak és az uniós csatlakozásnak volt a legszélesebb körű hatása. A jobb oldalon azokat a jelenségeket, eseményeket tüntettük fel, amelyeket az országtanulmányok szerzői a hazai civil társadalom fejlődését alakító tényezőként említettek. Ezek többsége olyan intézményi szereplőkhöz kapcsolódott, mint az újonnan hatalomra kerülő kormányok, a külföldi adományozók, a jobboldali pártok vagy az uniós szervezetek. Ezeknek a szereplőknek a színrelépése megváltoztatta a korábbi hatalmi viszonyokat, és ezáltal azt a jogi és intézményi környezetet is, amelyben a civil szervezetek működnek.

A vizsgálatban szereplő országokat a táblázatban feltüntetett hasonlóságok és különbségek alapján négy csoportba soroltuk:

1. Visegrádi csoport: Csehország, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia.
2. Horvátország és Szlovénia.
3. Bulgária és Románia.
4. Európai Unión kívüli országok: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Koszovó, Macedónia, Moldova, Montenegró, Szerbia.

Ebből a négyes csoportosításból kihagytuk Ausztriát, amelyre a „korporatív nonprofit rezsim” jellemző, és így Németországgal, Belgiummal és Franciaországgal tartozik egy csoportba (Salamon et al. 2000; Einolf 2015). Civil szektora igen nagy részben állami finanszírozású, és ennek fejében jelentékeny mennyiségben nyújt társadalmi szolgáltatásokat, ugyanakkor intézményesített érdekképviseleti tevékenységet is folytat (Neumayr 2015). Mivel a korporatív nonprofit rezsimről a szakirodalomban bőségesen található információ, az osztrák civil szektor ismertetésétől itt eltekintünk, de tanulmányunk egyes fejezetei rendre a négy KKE-országcsoporthoz és Ausztria civil társadalmának összehasonlításával végződnek.

Történelmi fejlődés

A négyes csoportosítás a civil társadalom történeti fejlődésének KKE-régió belüli összehasonlítására is alkalmasnak bizonyult; megkönnyítette a fejlődési pályák jellegzetességeinek felismerését.

Visegrádi csoport

Az ide tartozó országok civil szektorai között igen sok a hasonlóság. Mind a négy országra jellemző, hogy az államszocialista időszakban, különösen annak utolsó évtizedeiben fokozatosan enyhültek a civil társadalom működését akadályozó rendszabályok. Lengyelországban és Magyarországon 1956, Csehszlovákiában 1969 után már egyre inkább eltűrték a civil szervezetek működését, néhány szervezet esetében azért, mert – ahogy a szlovákiai országtanulmány (Strečansky 2017:94) megfogalmazta – „a pozitív

deviancia szigeteivel” szemben a rendszer tehetetlennek bizonyult. Ugyanakkor illegálisan is számos civil szerveződés dolgozott (például független keresztény, illetve környezetvédő mozgalmak, értelmiségi csoportosulások); ezek fontos szerepet játszottak a politikai rendszer megváltoztatásában (például bársonyos forradalom Csehszlovákiában).

Az 1989-es rendszerváltás után a kilencvenes években számottevően változott a civil társadalom működésének jogi környezete, megszülettek az egyesülési szabadság törvényi garanciái és a civil szervezeti formákat definiáló jogszabályok. Ebből következően a már korábban is működő szervezeteknek alkalmazkodniuk kellett az új jogi keretekhez (gyakran nevet, vezetőket, tevékenységi kört változtattak, kisebb szervezetekre bomlottak, néha feloszlottak). A korábban betiltott civil kezdeményezések hivatalosan is bejegyeztették magukat; ugyanakkor igen nagy számban jöttek létre az új, jellemzően kisméretű szervezetek, amelyek többnyire helyi szinten, lelkes, elkötelezett vezetők irányításával, de anyagilag kevésbé megalapozottan láttak munkához. Ezek a folyamatok együttesen a korábbinál jóval nagyobb, legitimebb és öntudatosabb civil szektor kialakulását eredményezték.

A Visegrádi országok másik közös vonása, hogy viszonylag korán, 2004-ben csatlakoztak az Európai Unióhoz. Az ezt megelőző jogharmonizáció során bekövetkezett szabályozási változások kedvezően befolyásolták a civil társadalom fejlődését. A csatlakozási folyamat a nemzetközi orientációt is erősítette; a civil szervezetek más EU-tagországok szervezeteivel együttműködve kapcsolódtak be a nemzeteken átívelő problémák kezelésébe. Érdekes módon a Visegrádi országok szakértői alig említették, hogy az uniós csatlakozás hatással lett volna a finanszírozásra, a kapacitásépítésre vagy az „importált” civil szervezetek megjelenésére. Ez arra utal, hogy az uniós és egyéb nemzetközi támogatás – ha 2004 előtt fontos volt is – mostanra már veszített a jelentőségéből és legfeljebb marginális szerepet játszik.

A civil társadalom és az állam kapcsolatának alakulását 1989 óta számos kormányváltás befolyásolta. A hatalomban balközép és jobbközép pártok váltogatták egymást, ami együtt járt a civil társadalommal kapcsolatos kormányzati attitűd folyamatos változásával. Egyes kormányok az állam szerepét kívánták erősíteni és bizalmatlanok voltak a civilekkel, mások viszont nyitni próbáltak feléjük és politikájuk alakításában a részvételi mechanizmusok kiépítésére törekedtek. Ezek a politikai változások megnehezítették, hogy a civil társadalom a kormányzat fontos partnerévé váljon, és mint ilyen, hozzáférjen az állami forrásokhoz. Az utóbbi években jobboldali kormányok jutottak hatalomra Magyarországon (2010) és Lengyelországban (2015), Szlovákiában pedig 2016-ban egy neonáci párt masszívan növelte parlamenti mandátumainak számát. Ez a jobbratolódás Magyarországon együtt járt a civil szervezetek működésének megnehezítésével és a nemzetközi háttérű egyesületek, alapítványok lejáratására tett kísérletekkel.

A Cseh Köztársaság kivételével a Visegrádi csoport valamennyi országában bekövetkezett az értékek polarizációja. Lengyelországban a Kaczyński elnök halálát okozó 2010-es repülőszerencsétlenség után szaporodni kezdtek az illiberális, nacionalista civil csoportok. Ezt a tendenciát a menekültválság – bár az országot közvetlenül nem érintet-

te – még tovább erősítette. A civil társadalom Szlovákiában és Magyarországon is fokozott aktivitással reagált a menekültek beáramlására, de itt xenofób és humanitárius szervezetek egyaránt megjelentek. A civil társadalom értékrend szerinti megosztottságát Szlovákiában a menekültválságon kívül az ukrainai események, az emberi és az LGBT-jogokról, valamint a családi értékről folytatott viták is növelték.

Horvátország és Szlovénia

Az egypárti rendszer utolsó évtizedében Horvátországban és Szlovéniában is lezajlott egy, a Visegrádi csoportéhoz hasonló liberalizálódási folyamat, ami lehetővé tette, hogy nagy számban jöjjenek létre civil szervezetek. A civil szektor fejlődéséhez Szlovéniában az is hozzájárult, hogy 1986-tól már törvény garantálta az egyesülési szabadságot.

Ezt a fejlődést a délszláv háború lelassította. A kilencvenes évek elején a civil szervezetek főként a nemzetközi humanitárius támogatásra, azon belül is elsősorban pénzügyi és technikai segítségre számíthattak. Ezek a támogatási programok kétségkívül megkönnyítették a szektor fejlődését, de helyi beágyazottságuk hiánya miatt sok kritikát is kaptak. A külföldről finanszírozott, helyi gyökerekkel nem rendelkező civil szervezeteket sokan „importált”, „idegen nyelven beszélő” szervezeteknek tekintették, és aggályokat fogalmaztak meg azzal kapcsolatban is, hogy a külföldi támogatás megszűnése a szektor finanszírozásában instabilitáshoz vezethet.

A későbbiekben mindkét ország EU-tag lett (Szlovénia 2004-ben, Horvátország 2013-ban). A csatlakozási folyamat során politikájuk egyre kedvezőbb feltételeket teremtett a civil szervezetek fejlődéséhez, így azok ismertsége javult, társadalmi jelentősége növekedett.

Bulgária és Románia

Bulgária és Románia egy csoportba sorolását nem csak a földrajzi közelségük indokolja, hanem az EU-tagsághoz vezető útjuk hasonlósága is. Mindkét országot 2007-ben vették fel az Európai Unióba, és a csatlakozási folyamatnak mindkettőjük esetében jellemzője volt a civil szervezeteknek nyújtott masszív pénzügyi, intézményfejlesztési és kapacitásépítési támogatás. Ez növelte a civil társadalom kormányzati politikára gyakorolt befolyását. Ebben az időszakban számos, a civil szektor működését megkönnyítő jogszabály született. Bulgáriában 2001-ben szabályozták a nonprofit szervezetek jogi formáit. Romániában 2000-ben törvénybe foglalták az alapítványok és egyesületek új szabályozását, 2001-ben a közérdekű információk nyilvánosságát, 2003-ban pedig törvényt fogadtak el a döntéshozatali folyamatok átláthatóságáról. Ezek a jogi változások hozzájárultak ahhoz, hogy mindkét országban számottevően emelkedett a civil szervezetek száma.

Az EU-tagság megszerzését követően drámai mértékben csökkent a nemzetközi támogatás. A külföldi támogatók azt hitték, hogy az Unióba való belépés már „a hosszú átmenet végét jelenti, létrejött egy konszolidált demokrácia és egy olyan, működőképes piacgazdaság, amely képes a hazai civil szektor finanszírozására” (Smilova 2017:145). Bár az EU-tagság elvben nagyobb hozzáférést biztosított az uniós forrásokhoz, a pályázatok elkészítéséhez rendszerint hiányoztak a megfelelő kapacitások, ezért erre a tevékenységre a civil szervezetek hálózatokat hoztak létre. Megjelentek ugyanakkor a visszaélések is, például kormányzati tisztviselők alapítottak speciális civil szervezeteket, hogy azok nevében pályázhassanak az EU-támogatásokra.

2013-ban a Közel-Keletről érkező menedékkérők számának növekedése Bulgáriában sok új, spontán, helyi beágyazottságú segélyszervezet létrehozásához vezetett. Mintegy ellenhatásként, 2015-ben olyan nacionalista szerveződések is megjelentek, amelyek az illegális bevándorlók távol tartását, az ország határainak megvédését tekintik céljuknak.

Európai Unió kívüli országok

Ebbe a csoportba olyan országok tartoznak, amelyek (még) nem csatlakoztak az EU-hoz, de szándékukban áll ezt megtenni. Montenegró 2010, Szerbia 2012, Albánia és Macedónia pedig 2014 óta hivatalosan is tagjelöltnek számít. Bosznia-Hercegovina 2016-ban folyamodott az EU-tagságért. Koszovó és Moldova még nem nyújtotta be a kérelmét, de az utóbbival már folynak a tárgyalások.

Bár 1989-ig valamennyien a szocialista táborba tartoztak, a nyolcvanas években a csoport számos országában szabadabbá váltak a civil kezdeményezések. Az utolsó években az államszocialista rezsimek enyhítették az elnyomást és engedélyezték a civil szervezetek munkáját. Ennek hatására például Bosznia-Hercegovinában és Szerbiában a civilek olyan új területeken is aktívvá váltak, mint a környezetvédelem, a művészetek, a feminizmus vagy a békemozgalom. A civil szervezetek száma Albániában és Macedóniában is fokozatosan nőtt, de ez a folyamat ott a kommunista állam irányítása és ellenőrzése alatt maradt.

A legnagyobb hatású külső esemény a csoport országainak többségében a délszláv háború volt, amely az egész civil társadalmat tragikusan érintette, még a nagy múltú szervezetek számára is szenvedést, megosztottságot, pusztulást hozott. Ugyanakkor arra is ösztönözte az állampolgárokat, hogy az etnikai megosztottság elleni tiltakozásul, illetve humanitárius céllal új szerveződések hozzanak létre. A háborút követő években a kormányzati instabilitás és a nem szűnő nemzetiségi, etnikai konfliktusok Montenegró és Koszovó szétválásához vezettek. Koszovó 1999 és 2008 között az ENSZ felügyelete alatt állt, Macedóniában pedig 2001-ben fegyveres etnikai összetűzések robbantak ki. A frissen önállóvá vált országokban sűrűn váltották egymást a kormányok, köztük (például Szerbiában 2003-ban) olyan jobbközép irányultságúak is, amelyek nem voltak hajlandóak a civil szervezetekkel együttműködni, vagy (mint például 2006-ban Macedóniában) korlá-

tozták a szólásszabadságot és az ellenzéki jellegű politikai tevékenységeket. Ez az elnyomó politika azonban az országok egy részében – a hatalom szándékaival ellentétben – a civil társadalom erősödéséhez vezetett.

A háborútól és politikai bizonytalanságtól sújtott országokba nagy mennyiségű nemzetközi támogatás áramlott például EU, USAID forrásokból, illetve – főként Moldovában – a Soros György-féle Nyitott Társadalom Alapítványtól. Ezek az összegek igen fontos szerepet játszottak az intézményi stabilitás biztosításában, a civil szervezetek demokratikus értékeinek védelmében, valamint (például Macedóniában és Montenegróban) a nemzeti kormányokkal szembeni pozíciójuk erősítésében. Mindazonáltal a külföldi támogatások fogadtatása a Balkán-régióban sokkal kritikusabb volt, mint a Visegrádi országokban, Bulgáriában és Romániában. Néhány országban (Bosznia-Hercegovina, Szerbia) bírálatként fogalmazódott meg, hogy a támogatások egy részéből adományvezérelt civil szervezetek párhuzamos rendszere épült ki. A változó adományozói prioritásokhoz való alkalmazkodás kényszere olyan, az állampolgároktól elszigetelt civil szektort alakított ki, amely nagy méretű ugyan, de kevésbé specializált, szűk perspektívájú és pénzügyileg bizonytalan. Szerbiában ez azzal a következménnyel járt, hogy a civil szektor két részre szakadt, a kormányt kritikusan szemlélő, részben külföldről támogatott, illetve az alapvetően belföldi finanszírozású, kormánybarát civil szervezetekre. Koszovóban a nyugati mintájú, munkatársaiknak az átlagbér kétszeresét fizető civil szervezetek száma rövid idő alatt 45-ről 400-ra nőtt, de 2005 után, amikor a külföldi adományok csökkenni kezdtek, jelentős részük nem tudta folytatni a munkát.

A másik három csoporttal ellentétben az EU-n kívüli országokban nem került sor a jogi szabályozás olyan változtatásaira, amelyek megkönnyítenék a civil szervezetek működését. Kivétel ez alól Moldova, ahol 2008-tól nemzeti prioritás a civil társadalom fejlesztése, és az ezt szolgáló akciótervnek része a jogi környezet kedvezőbbé tétele. 2009-ben Szerbiában szintén elfogadtak egy törvényt a közjogi egyesületekről, Albániában pedig 2001 óta többször is változott a jogi szabályozás.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy Ausztriához viszonyítva mind a négy országcsoportban dinamikusan változtak a civil társadalom jogi keretei. Az osztrák egyesülési törvény 1867-ből származik. Az utóbbi évtizedekben csak néhány fontosabb, például az alapítványok bejegyzésére és az adományok adókedvezményére vonatkozó jogszabály változott. A külföldi támogatások Ausztriában csekély szerepet játszanak, a civil szektor finanszírozása döntően hazai forrásokból történik. Mindazonáltal a régió többi országában lezajlott fejlődést befolyásoló jelenségek egy része Ausztria civil társadalmára is releváns hatást gyakorolt. Például a délszláv háború alatt az osztrák civil szervezetek is részt vettek a menekültek és katonaszökevények segítésében. Akkor jött létre az ország egyik legsikeresebb adománygyűjtő szövetsége („Nachbar in Not”) is, amely a mai napig működik. Szintén a többi KKE-országhoz hasonló volt az osztrák reakció a 2005-ös menekültválságra: számos civil szervezet nyújtott szállást, szociális szolgáltatásokat és humanitárius segílyt a menekülteknek, de ugyanakkor a nacionalizmus és az idegengyűlölet is erősödött.

A civil szektor feltérképezése: méretek, tevékenységi kör és finanszírozás

Négyes csoportosításunkat – a fenti történeti áttekintéshez hasonlóan – a civil szektorra vonatkozó gazdasági adatok¹ is alátámasztják. Bár ezek a mutatók a különböző országokban eltérő mennyiségben és minőségben állnak rendelkezésre (Bosznia-Hercegovinában például szinte egyáltalán nincsenek gazdasági adatok), ami megnehezíti az összehasonlítást és óvatosságra int az eredmények értelmezésében, annyi mégis megállapítható, hogy a civil társadalom gazdasági súlya és tevékenységi köre a négy országcsoportban markánsan különböző.

A 16 ország lakosság száma együttesen 128,6 millió, a foglalkoztatottak száma pedig a 47 milliót közelíti. Ezen belül (Moldova nélkül, ahol hiányzik a foglalkoztatottsági adat) a civil szervezetek által alkalmazott munkaerő aránya 1,77 százalék. Ezer lakosra a régió egészében 4,11 működő civil szervezet jut. A részletesebb vizsgálat azonban azt mutatja, hogy országok és országcsoportok között egyaránt figyelemre méltóak a különbségek (2. táblázat). A jobb gazdasági teljesítményt nyújtó országokban – mint már a korábbi összehasonlító kutatások (Salamon et al. 2004) is bizonyították – általában a civil társadalom gazdasági súlya is nagyobb. A gyenge gazdaság gyakran párosul politikai instabilitással, az átláthatóság hiányával, korrupcióval és a döntéshozók iránti bizalmatlansággal. Érvényes ez a KKE-régióra is, ahol a Visegrádi csoportnak van a legerősebb, az EU-n kívüli országoknak pedig a leggyengébb civil szektora.

A Visegrádi országokban a civil szektor szignifikáns mértékben járul hozzá a GDP-hez, és viszonylag magas arányban alkalmaz fizetett munkaerőt. Finanszírozásának legfontosabb forrása a költségvetési támogatás, ugyanakkor a külföldi adományok súlya majdnem hogy jelentéktelen. Hasonlóan fontos a civil szervezetek gazdasági szerepe Horvátországban és Szlovéniában is. A szervezetsűrűség mutatója a vizsgált országok közül itt a legmagasabb. Az állami támogatások aránya szintén magas, de a 2008-as válság óta csökkenőben van, ami a külföldi támogatók fontosságának növekedéséhez vezetett. Az EU-tagországok közül GDP-hozzájárulás és szervezetsűrűség szempontjából egyaránt Bulgáriában és Romániában a legkisebb a civil szektor gazdasági súlya. Mindkét országra jellemző, hogy erős a függés a gyér és bizonytalan állami támogatásoktól, és a külföldi adományok az EU-csatlakozást követően szignifikánsan csökkentek. A civil szektor gazdasági jelentősége a KKE-régióon belül az Unió kívüli országokban a legcsekélyebb.

A civil társadalom pontosabb jellemzése érdekében az Európai értékvizsgálat (EVS) eredményeit (GESIS Leibniz Institute for Social Science 2008) is felhasználtuk. Ezek azt mutatják, hogy a civil szervezetekkel tagsági viszonyban álló állampolgárok aránya Szlovéniában (65,8 százalék), Csehországban (57,9 százalék) és Horvátországban (51,7 százalék) a legmagasabb. Legalacsonyabb arányban pedig a Nyugat-Balkán EU-n kívüli országokban, Bosznia-Hercegovinában (17,6 százalék), Koszovóban (18,7 százalék), Montenegróban (19,2 százalék) és Szerbiában (22,8 százalék) élők vesznek részt a civil szerveződések munkájában. A szervezeti tagság mutatói összhangban vannak a szervezetsűrűség 2. táblázatban szereplő indikátoraival.

2. táblázat. A KKE-országok civil szektorának gazdasági mutatói

Ország	Népességszám, millió fő	Éves GDP-növekedés, %	1 főre jutó GDP (PPS) Index: EU28=100	Civil szektorban előállított hozzáadott érték a GDP %-ában	Foglalkoztatottak száma. Ezer fő	Civil szektorban foglalkoztatottak száma. Ezer fő	Civil szektorban foglalkoztatottak aránya, %	Működő civil szervezetek száma. Ezer db	Működő civil szervezetek 1000 lakosra jutó száma	Önkéntesek felnőtt népességben belüli aránya, %
Ausztria	8,50	0,86	127	2,20	3 600	234,00	6,50	60,0	7,06	27,1
Csehország	10,50	4,20	85	1,77	5 024	105,00	2,09	1273	12,13	34,5
Magyarország	9,87	2,94	68	1,55	4 555	168,35	3,70	64,0	6,47	34,3
Lengyelország	38,50	3,65	69	1,40	16 800	151,20	0,90	80,0	2,08	37,0
Szlovákia	5,40	3,60	77	0,98	2 200	31,90	1,45	13,4	9,70	27,5
Horvátország	4,30	1,64	58	n.a.	2 200	34,32	1,56	579	13,70	8,8
Szlovénia	2,06	2,88	83	2,06	820	8,36	102	28,6	13,90	18,0
Bulgária	760	2,97	46	n.a.	2 220	13,32	0,60	9,5	1,25	10,0
Románia	20,00	3,74	57	0,60	4 700	56,40	1,20	26,0	1,30	12,8
Albánia	2,80	2,56	30	0,28	1 040	7,49	0,72	2,4	0,87	20,3
Bosznia- Hercegovina	3,80	3,16	29	0,60	685	2,60	0,38	6,6	1,71	7,9
Koszovó	1,80	3,62	n.a.	n.a.	250	6,45	2,58	8,0	4,44	8,0
Macedónia	2,07	3,67	37	0,96	500	1,90	0,38	4,2	2,00	28,6
Moldova	3,60	-0,50	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	2,0	0,54	18,2
Montenegró	0,62	3,37	41	0,58	211	0,78	0,37	1,1	1,69	7,3
Szerbia	7,20	0,73	36	1,34	2 000	6,80	0,34	377	5,20	11,0

Forrás: Ország tanulmányok, BCSDN 2015, EUROSTAT 2016a.

Visegrádi csoport

A Visegrádi országok civil társadalmának gazdasági értelemben véve is erősnek mondható. Civil szervezeteik az összes foglalkoztatott átlagosan 2 százalékát alkalmazzák (ezen belül a lengyelországi arány 0,9 százalék, a magyar 3,7 százalék), a szektor GDP-hez való hozzájárulása pedig 0,98 százalék (Szlovákia) és 1,8 százalék (Csehország) között mozog. A szervezetsűrűség szempontjából szintén nagy a szóródás: ezer lakosra Lengyelországban 2, Csehországban 12 működő civil szervezet jut.

A költségvetési finanszírozás aránya a Visegrádi csoportban viszonylag magas. A civil szektor összes bevételeinek Lengyelországban 55, Csehországban 65 százaléka állami forrásokból származik, miközben a külföldi támogatások csekély jelentőségűek. Lengyelországban a civil szervezeteknek mindössze 18 százaléka fér hozzá a külföldi (elsősorban EU-s) forrásokhoz. Mindez Magyarországra is érvényes volt egészen 2010-ig. Azóta a civil szektor költségvetési támogatása látványosan (a 2010-es 43 százalékról 2014-ben 29 százalékra) esett vissza, és az EU strukturális alapjaiból származó összegek elosztása szigorú állami kontroll alá került. Ez megnövelte a kormányzattól független nemzetközi magánalapítványoktól érkező adományok jelentőségét. Szlovákia, ahol a költségvetési támogatás aránya csak 31 százalék, a finanszírozási szerkezet szempontjából a Visegrádi csoporton belül kivételnek számít.

A Visegrádi országokban az oktatás, a sport és a szociális ellátás területén működik a legtöbb civil szervezet. A szociális szolgáltatások fontossága Magyarországon folyamatosan nő; a civilek kitüntetett szerepet játszanak a szegények, a munkanélküliek, a hajléktalanok és a drogfüggők segítségével. Lengyelországban a kulturális tevékenységet folytató civil szervezetek szorosan együttműködnek a kormányzattal a kultúrpolitika alakításában és erősen függenek az állami támogatásoktól. Ez megkönnyíti ugyan a finanszírozásukat, de azzal a veszéllyel jár, hogy a kliensrendszer részévé válnak és kormányzati ellenőrzés alá kerülnek. A társadalmi vállalkozások az egész Visegrádi csoportban újak számítanak, fejlődésük főleg az EU-finanszírozásnak köszönhető, bár maguknak a szövetkezeteknek vannak történelmi hagyományai, ami megkönnyítette a „szociális szövetkezet” jogi formájának bevezetését (2007-ben Magyarországon és 2012-ben Szlovákiában).

Horvátország és Szlovénia

A vizsgálatba bevont összes ország közül Szlovéniában és Horvátországban a legnagyobb a szervezetsűrűség, ezer lakosra közel 14 működő civil szervezet jut. A civil szektor gazdasági súlya szintén számottevő, alkalmazottainak összes foglalkoztatotton belüli aránya közepes, Szlovéniában 1,0 százalék, Horvátországban eléri az 1,6 százalékot. Az EVS-adatok szintén arról tanúskodnak, hogy az állampolgárok tagként is, önkéntesként is aktívan részt vesznek a civil szervezetek működtetésében.

A Visegrádi csoporthoz hasonlóan itt is magas (Horvátországban több mint 60 százalékos) a költségvetési finanszírozás aránya. Ugyanakkor azonban az is igaz, hogy a 2008-as gazdasági válság kezdete óta csökkent az állami támogatás, ami megnövelte a külföldi, különösen az európai uniós források szerepét. A horvát civil szervezetek 20 százalékának az EU a legnagyobb és legfontosabb külföldi támogatója (Đokić–Sumpor 2013).

A horvát és szlovén civil szektor domináns tevékenységi területe a sport és a kultúra, de Szlovéniában a szociális szolgáltatások súlya is nagy; a civil szektor fizetett alkalmazottainak 46 százaléka a szociális ellátásban dolgozik. Az állami támogatás szűkösségétől szenvedő szlovén művészeti és kulturális szervezetek a nemzetközi tevékenységek felé

orientálódnak. Horvátországban ezen a területen kedvezőbb a civilek helyzete, fontos partnernek tekintik őket a kulturális politika alakításában. A Kultura Nova 2001-es megalapításával egy olyan közintézmény is létrejött, amely megbízható állami partnere a kulturális célú civil szervezeteknek.

A horvát civil szféra érdekképviselői szegmensének finanszírozásában a kilencvenes években domináns szerepet játszottak a külföldi támogatások és – ezzel összefüggésben – az adományozók demokratizálódással, civil társadalommal, emberi jogokkal kapcsolatos prioritásai (Vidačak 2011). Ez gyanakvást keltett az itt működő civil szervezetek iránt, és visszatartotta a kormányt a velük való együttműködéstől. A helyzet csak a legutóbbi időkben, a közpolitika alakításában való részvétel új módszereinek bevezetése nyomán kezdett javulni. Ami a szociális vállalkozást illeti, az ehhez szükséges jogi kereteket Horvátországban és Szlovéniában egyaránt létrehozták, de a civil szektornak ez az összetevője még nagyon új, nagyon kicsi, és egyelőre éppúgy nélkülözi az állam megfelelő mértékű pénzügyi támogatását, mint az egyéb támogató mechanizmusokat, például az adókedvezményeket és a kapacitásépítés segítését.

Horvátország és Szlovénia civil szektora gazdasági súlyát tekintve nagyjából hasonló a Visegrádi országokéhoz, erősen különbözik viszont a másik két országcsoportétól.

Bulgária és Románia

A rendelkezésre álló adatok szerint Bulgáriában és Romániában gazdasági szempontból viszonylag gyenge a civil társadalom. Kicsi a szervezetsűrűség, ezer lakosra mindössze 1,3 működő szervezet jut. A GDP-hez való hozzájárulás szintén csekély, Romániában csak 0,6 százalék. Hasonlóan alacsony a civil szektorban alkalmazott munkaerő összes foglalkoztatotthoz viszonyított aránya: Romániában 1,2 százalék, Bulgáriában 0,6 százalék. Ugyanebbe az irányba mutatnak az EVS-adatok is, amelyek szerint a bolgár és román állampolgárok tagként is, önkéntes segítőként is ritkán kapcsolódnak be a civil szervezetek munkájába. Az egyesületi tagok népességen belüli aránya mindkét országban 30 százalék alatt marad.

Az EU-csatlakozás és a külföldi adományozók ezzel összefüggő kivonulása óta a bolgár és román civil szervezetek egyre súlyosbodó finanszírozási problémákkal küszködnek (Dimitrova 2010). A nemzeti kormányok nem kompenzálják a külföldi támogatások csökkenését, ráadásul a hazai támogatási rendszer kevésbé stabil és átlátható, mint a többi uniós országban. Ennek következtében a külföldi, különösen az EU-finanszírozás változatlanul nagyon fontos. Romániában az utóbbi években az Európai Szociális Alap vált az egyik legfontosabb támogatási forrássá. Bulgáriában, ahol a kormány gyenge, és viszonylag nagy a külföldi támogatók befolyása, komoly feszültségek alakultak ki; a kormánybarát média élesen és ellenségesen kritizálja a külföldi adományozókat.

A szociális ellátás és a sport mindkét országban a civil szervezetek legfontosabb tevékenységi területei közé tartozik. Ezekon kívül Romániában az oktatásnak van még kiemelkedő jelentősége. Bulgáriában nagy fontosságot tulajdonítanak a művészeteknek és

a kultúrának, de ezeket a tevékenységeket hagyományosan inkább az állami finanszírozású művelődési központok végzik. A szociális területen viszont 2004-ben megindult a feladatok kiszérsődése. Ennek eredményeként ma már civil szervezetek nyújtják a költségvetésből finanszírozott szociális szolgáltatások körülbelül 20 százalékát. Bár a számuk alacsony, meglehetősen ismertek és befolyásosak Bulgáriában a jogvédő szervezetek is. Romániában szintén dolgoznak az átláthatóságért és elszámoltathatóságért küzdő civil szervezetek, de ezek még mindig igen törékenyek.

A társadalmi vállalkozások számára – Horvátországhoz és Szlovéniához hasonlóan – Romániában is speciális jogi státust hoztak létre, de lehetséges tevékenységeiket a munkaerőpiaci integrációra korlátozták. Bulgáriában, ahol szintén létrejöttek a jogi keretek, nincs ilyen tevékenységi megkötés, egyéb korlátozások azonban érvényesülnek. Mindazonáltal a bolgár civil szervezetek adókedvezményekhez és egyéb pénzügyi előnyökhöz juthatnak, ha a szabályozásban meghatározott három jogi forma egyikét választják és társadalmi vállalkozásként jegyeztetik be magukat.

Európai Unión kívüli országok

A csoport néhány országában még Bulgáriához és Romániához képest is kicsi a szervezetsűrűség, ezer lakosra Albániában 0,9, Koszovóban 0,6, Moldovában 0,5 működő civil szervezet jut. Hasonlóan szerény, Szerbiában 1,34 százalék, Macedóniában 0,96 százalék, Montenegróban 0,58 százalék, Albániában 0,28 százalék a GDP-hez való hozzájárulás is. A civil szervezetek által alkalmazottak összes foglalkoztatotthoz viszonyított aránya általában alacsony (Montenegróban például 0,4 százalék, Szerbiában 0,2 százalék), de Koszovóban meglepően magas, 2,6 százalék. Ennek valószínűleg a rendkívül súlyos munkanélküliség az oka: a munkanélküliek aránya 35,3 százalék, a fiatalok körében ugyanez az arány 61 százalék (EUROSTAT 2016b). Ez felértékeli a (többnyire nemzetközi támogatásokból finanszírozott) civil szervezetek foglalkoztatási szerepét. Ugyanakkor a lakosság tagként is, önkéntesként is kevéssé (egynegyed alatti arányban) aktív, ami szintén fontos eleme a civil szektor gazdasági értelemben vett gyengeségének.

Az EU-n kívüli országokat a kormányzat instabilitása és a civil társadalom állami támogatásának változékonysága jellemzi, így civil szervezeteik működési környezetét a bizonytalanság, az átláthatatlanság és a korrupció hatja át. Ugyanakkor a hazai magánadományok is nagyon ritkák, következésképpen létfontosságúak a külföldi (döntően az Európai Uniótól kapott) támogatások. Szerbiában például csak a civil szervezetek néhány típusa számára elérhető az állami támogatások (ezek 80 százaléka a politikai pártokhoz, egyházakhoz és sportegyesületekhez áramlik), így a szektor zöme inkább a külföldi segítségre számíthat, és sokat vár az uniós csatlakozástól (Mikuš 2015). Még extrémebb a helyzet Koszovóban, ahol a civil szektor bevételeinek 74 százaléka külföldi támogatásból származik. A nemzetközi támogatás dominanciájának kialakulása már az ország függetlenségének deklarálása előtt elkezdődött (Devic 2006). A kormányzati hozzájárulás azóta bekövetkezett relatív növekedése (2010-ben 8,8 százalék, 2013-ban 20,5 százalék) főleg annak

tulajdonítható, hogy az egyéb források csökkentek. Sajnos nagyon hasonló a helyzet Montenegróban, Moldovában, Macedóniában és Bosznia-Hercegovinában is. Végezetül, Albánia az az ország, ahol az egész KKE-régióban a legalacsonyabb az egy civil szervezetre jutó bevétel, és a rendkívül csekély költségvetési támogatásból a szervezeteknek mindössze 1 százaléka részesül. Ez felerősíti a függést a külföldi adományoktól, amelyek pedig folyamatosan csökkennek, előre vetítve az albán civil társadalom állapotának további romlását.

A nemzetközi finanszírozás hatása a tevékenységi szervezetben is tükröződik. Mivel a külföldi forrásokból jogvédelemre és érdekképviselési tevékenységekre viszonylag magas támogatásokat lehet kapni, az albán civil szervezetek jelentős része foglalkozik olyan, a támogatók prioritásrendszerébe is beleillő kérdésekkel, mint a jogállam, demokratizálódás, jó kormányzás, átláthatóság és emberi jogok. Ennek köszönhető, hogy – bár ezt formális mechanizmusok nem segítik – a civileknek sikerül hatást gyakorolniuk az albániai politikai és törvényhozási folyamatokra. A másik végletet Macedónia jelenti, ahol a törvények előkészítése során a kormányzat egyáltalán nem konzultál a civil szervezetekkel.

Az érdekképviselési és jogvédő tevékenység mellett az EU-n kívüli országok civil szektorának fontos működési területe még a szociális ellátás, a művészet és a kultúra is. Bosznia-Hercegovinában például a nagyobb szervezetek aktívan bekapcsolódnak a szociális szolgáltatások biztosításába, miközben a kisebb, helyi kezdeményezések száma csökken. Nagyon érdekesek azok a folyamatok, amelyek a drasztikus költségvetési megszorítások hatására Montenegróban zajlanak. Mivel a kormányzat a szociális célú civil szervezeteket nem támogatja, a kulturális tevékenységet folytatókat viszont igen, az előbbieket igyekeznek partneri viszonyt kialakítani az utóbbiakkal, és az állami támogatások megszerzése érdekében művészeti elemeket építenek be a szociális szolgáltatásokba. Albánia az országcsoporton belül kivételesnek számít abból a szempontból, hogy itt – a Kulturális Minisztériumtól kapott kiegészítő támogatás révén – a művészeti területen dolgozó civil szervezetek számítanak a szektoron belül a „leggazdagabbnak”. Erre a helyzetre az itteni civilek is azzal reagálnak, hogy tevékenységi körüket – a költségvetési forrásokhoz való hozzáférés maximalizálását szem előtt tartva – rugalmasan alakítják.

A társadalmi vállalkozás koncepciója az Európai Unió kívüli országokban még nagyon újnak számít. Többségükben (így Bosznia-Hercegovinában, Koszovóban, Macedóniában és Szerbiában) nem csak a társadalmi vállalkozások szektora hiányzik szinte teljesen, hanem a létrejöttéhez szükséges jogi keretrendszer is. Más országokban (így Albániában, Moldovában és Montenegróban) már készültek jogszabálytervezetek a társadalmi vállalkozásokról, de közülük egyelőre még egyikből sem lett törvény.

A négy országcsoportról a fentiekben elmondottakat az osztrák tapasztalatokkal összevetve világosan látható, hogy Ausztria szinte minden szempontból kivételnek számít. Nincs kommunista múltja, a régió országai közül elsőként csatlakozott az Európai Unióhoz, és civil társadalma szociáldemokrata, korporatív szisztéma szerint működik. Bár az egyesületi tagok és az önkéntesek magas aránya alapján hasonlít a vele szomszédos Csehországhoz, Szlovákiához és Szlovéniához, a gazdasági dimenziók mentén igen

nagyok a különbségek. Ausztriában a munkaerő 6,5 százalékát a civil szektor alkalmazza; ez az arány jóval magasabb, mint a régió bármely más országáé, és ugyanez érvényes a szektor GDP-hozjárulásának mutatójára is. Ezekben a magas arányszámokban az tükröződik, hogy az osztrák civil szervezetek komoly szerepet játszanak a szociális ellátásban, az egészségügyben és az oktatásban. Ezeken az élőkommunikációs-igényes területeken gyakorta partneri viszonyban működnek a költségvetési intézményekkel, és ez az együttműködés nem ritkán szerződéses formát is ölt. A nemzetközi finanszírozásban – a többi vizsgált országgal ellentétben – Ausztria az utóbbi három évtizedben már adományozóként, nem pedig a támogatások címzettjeként vesz részt.

Intézményi keretek

Az intézményi környezet igen erőteljesen befolyásolja a civil társadalom fejlődését. Ebben az összefüggésben fontos hangsúlyozni, hogy – ellentétben az erre vonatkozó, gyakran csak hallgatólagos feltevésekkel – Közép- és Kelet-Európa országainak civil szektora nem a semmiből született, és nem egységes vagy akárcsak hasonló fejlődési utat járt be. Ugyanezt mondhatjuk a szektor intézményi környezetének szereplőiről, például az állami szervezetekről, a nemzetközi támogatókról, a vállalatokról vagy az egyházról. Ezeket az intézményeket, amelyek az egyes országokban már történelmileg is különböző szerepeket játszottak, az elmúlt évtizedekben az igen változatos helyi események formálták. Mielőtt az így kialakult, országonként eltérő intézményi környezetet részletesebben is megvizsgálánk, röviden áttekintjük annak legfontosabb aktorait és azokat a lehetséges szerepeket, amelyeket a KKE-régióban játszanak.²

A központi és a szövetségi kormányok szerepe kiemelkedően fontos, mivel ők teremtik meg a civil szervezetek működésének jogi kereteit, és gyakran nem is csak az állami, hanem még a nemzetközi támogatások elosztásáért is felelősek. A szakértők megítélése szerint a régióban, ezen belül különösen a Nyugat-Balkánon gyakori, hogy a központi kormányzat autokratikus és korrump, nem ápol konstruktív kapcsolatokat a helyi civilekkel és csak a kormányhű szervezeteknek nyújt támogatásokat. A kormányzati szerep erősen függ a rendszerváltás és a demokratikus átmenet jellemzőitől, valamint az uniós csatlakozás aktuális állásától. Azokban az országokban (például Macedónia, Szerbia), ahol 1989 után is autokratikus rezsim uralkodott, különösen erősnek tűnik a korrupció és a központi kormány iránti bizalmatlanság.

Pozitívabban látják a szakértők a helyi és a regionális kormányzatok szerepét. Ezeket a rendszerváltás előtt erősen centralizált KKE-országok egy részében csak az EU-csatlakozás részeként hozták létre, azért, hogy az uniós követelményeknek megfeleljenek, és részesülhessenek a Strukturális Alapok támogatásaiból, amelyeket a NUTS-régiók³ szintjén osztanak szét. Néhány vegyes etnikai összetételű KKE-országban a regionális önkormányzatokat úgy szervezték meg, hogy azok segítsék a különböző nemzetiségek együttélését (Brusis 2010). Ezt a megközelítést a csatlakozási folyamat során az Európai Bizottság is elfogadta.

A regionális kormányzatok felállítása jól illusztrálja annak a szerepnek a fontosságát, amelyet az Európai Unió a KKE-országokban játszott. A civil társadalom szempontjából különös jelentőséggel bír, hogy az uniós stratégiában nagy hangsúllyal jelenik meg a civil szervezetek támogatása. Ennek ellenére az EU-bővítés civil társadalomra gyakorolt hatását illetően kritikus vélemények is megfogalmazódnak (Kostovicova 2006; Kostovicova–Bojičić–Dželilović 2006; Kutter–Trappman 2010; Fagan 2011). Egyik stratégiai dokumentumában még maga az Európai Unió bővítésért felelős igazgatósága (European Commission – DG Enlargement 2013) is kimutatja, hogy a külföldi támogatástól való függés káros lehet az újonnan csatlakozó országok civil társadalmá számára, és szorgalmazza a fenntarthatóságot segítő stratégia kialakítását.

Az Európai Unió mellett a KKE-régióban (különösen a Nyugat-Balkánon) számos más külföldi támogató, például a USAID és a Nyitott Társadalom Alapítvány is jelen van. A civil társadalom, az állami intézmények és a nemzetközi támogatók együttműködése a szakértők szerint különösen fontos volt a délszláv polgárháborút követő béketeremtési folyamatban (Pallas 2016), de a külföldi adományozók ezt követő fokozatos kivonulásának szintén megvannak a maga, számos szakértő által kritikusan szemlélt következményei.

A civil társadalom külső környezetének befolyásos szereplője a média is, hiszen a sajtószabadság elemi feltétele a demokraciának (Taylor 2000; Reljić 2004). A sajtószabadság szempontjából a KKE-régió országai között igen nagyok a különbségek. Míg a Visegrádi csoportban (Magyarország kivételével) teljesen, addig a volt Jugoszlávia számos országában csak „részben szabad” a média (Freedom House 2016; Reporters Without Borders 2016). Ennek következtében gyakori, hogy a sajtó nem tudja betölteni a watchdog szerepét, vagy – ami még rosszabb – a kormányt segíti hatalmának megőrzésében. Ez néhány országban ellenséges viszonyt teremt a média és a civil társadalom között, ami a civil vezetők elleni lejárató kampányokban testesül meg, negatív képet fest a civil szervezeteiről, a külföldi támogatók bábjaként mutatja be őket.

Az egyetemek, kutatási intézmények, egyéni adományozók, vállalatok és egyházi intézmények szintén fontos szereplői a civil társadalom intézményi környezetének, de befolyásuk iránya és nagysága a KKE-régió belül erősen változó. Például az egyházak – a nemzeti identitás alakításával kapcsolatos szerepük (Schnabel–Hjerm 2014) révén – különösen a Nyugat-Balkánon rendelkeznek nagy befolyással.

Visegrádi csoport

A legfontosabb és legbefolyásosabb szereplőknek a Visegrádi országok szakértői általában a központi kormányt tartják, mivel az a jogi szabályozáson és a finanszírozáson keresztül egyaránt alakítja a civil társadalom működési környezetét. Speciális kombinációja ezeknek Magyarországon, Lengyelországban és Szlovákiában az úgynevezett 1 százalékos rendszer (Strečanský–Török 2016), amely lehetővé teszi, hogy a személyi jövedelemadó 1 százaléka az adófizetők döntésének megfelelő civil szervezetek munkáját segítse. A kormányzati befolyás megítélése a különböző Visegrádi országokban erősen eltérő.

Míg a cseh és a lengyel szakértők inkább pozitív vagy semleges értékelést adnak, addig magyar kollégáik kivétel nélkül egyetértenek abban, hogy a kormányzat civil társadalomra gyakorolt hatása országukban erős és negatív.

A regionális és a helyi önkormányzatok szerepét tekintve szintén nagyok az országok közötti eltérések. Magyarországon a centralizációs folyamatok nyomán a helyi önkormányzatok veszítettek jelentőségükből, és ennek hatására gyengült az együttműködésük a civil szervezetekkel. Lengyelországban és Csehországban viszont a társadalmi szolgáltatások jórészt a helyi önkormányzatok felelősségi körébe tartoznak, így a civil szervezetek többsége kap tőlük valamilyen támogatást. Szlovákiában a decentralizáció még csak most van folyamatban, következésképpen egyelőre az önkormányzati–civil partnerségben rejlő lehetőségeket sem sikerül teljeskörűen kihasználni.

A Visegrádi csoport tagjai 2004-ben léptek be az Európai Unióba. A bővítés folyamatát a szakirodalom (Grabbe 2006; Freyburg–Richter 2010) általában sikertörténetként kezeli, és hangsúlyozza annak pozitív hatásait a demokratikus átmenetre, a konszolidációra, valamint a kisebbségi jogok védelmére. A Visegrádi országok civil szervezeteinek fejlődése és finanszírozása szempontjából, illetve a jogi és intézményi környezetük formálásában az Európai Unió főként a csatlakozást megelőző időszakban játszott kitüntetett szerepet, befolyása azóta csökken. Ugyanez érvényes a többi külföldi adományozóra is. Ezzel párhuzamosan fontosabbá válnak a hazai egyéni és vállalati adományozók, valamint azok a mechanizmusok (például az 1 százalékos rendszer), amelyek segítik a hazai filantrópia fejlődését. Az egyetemek és a kutatási intézmények mindig is fontos támogatói voltak a civil társadalomnak. A kutatók és egyetemi oktatók nemcsak a civil szektor és az önkéntes tevékenységek kutatása iránt mutatnak egyre növekvő érdeklődést, hanem sokszor személyesen is aktívan részt vesznek a civil szervezetek munkájában.

Mindent egybevetve, egy életerős és nagyrészt független civil társadalom képe bontakozik ki előttünk, ami nem is meglepő, ha ismerjük a Visegrádi országok történelmét. A civil szervezetek itt, különösen Lengyelországban és Magyarországon már az államszocialista időszakban is fontos szerepet játszottak, és szert tettek némi autonómiára (Ekiert–Foa 2011). Az intézményi környezetre vonatkozó szakértői értékelések szerint a civil szektorra hatást gyakorló szereplők befolyása általában mérsékelt és többnyire pozitív. Kivételt jelent ez alól a központi kormány, amelynek nagy a befolyása, de tevékenységének hatását a szakértők vegyesnek vagy egyenesen negatívnak tartják.

Horvátország és Szlovénia

Bár mindkét ország Jugoszlávia része volt, az Európai Unióhoz különböző időpontokban csatlakoztak. Ennek következtében civil társadalmuk intézményi környezete között hasonlóságokat és különbségeket egyaránt találhatunk.

A külföldi támogatók és az Európai Unió szerepéről (különösen a strukturális reformokra és a finanszírozásra gyakorolt befolyásukról) a szakértők kedvező képet festenek. Szlovéniában az uniós csatlakozás hatással volt a demokratikus intézmények fejlődésére,

az uniós normákhoz való alkalmazkodás megváltoztatta a civil szervezetek működésének intézményi kereteit. Horvátországban szintén érzékelhető, hogy az Európai Unió befolyásolta a civil társadalommal kapcsolatos politikát, ugyanakkor azonban továbbra is jelen van a paternalista állam öröksége. A regionális kormányzatok szakértői értékelése ellentmondásos, velük kapcsolatban felmerül a vád, hogy a támogatások elosztásában nem tesznek eleget az átláthatóság követelményének.

A katolikus egyház mindkét országban számottevő szerepet játszik, lényegesen nagyobb, mint a többi vallásos szervezet. Aktívan kezdeményezi a jogszabályok megváltoztatását olyan területeken, mint az oktatás és a családpolitika, különösen a családtervezés. Ezzel magyarázható, hogy a szakértői felmérés horvát és szlovén résztvevői az egyházi szervezeteknek erős, de inkább negatív szerepet tulajdonítanak.

Bár a strukturális jellemzők nagyrészt hasonlóak, a két ország között jelentős különbségek is felfedezhetők. A média például sokkal nagyobb és negatívabb szerepet játszik Horvátországban, mint Szlovéniában. A jogi környezet és az állami szereplők Szlovéniában „európaibbak”, ilyen szempontból Horvátország inkább a Nyugat-Balkánnal, Bulgáriával és Romániával mutat hasonlóságot.

Bulgária és Románia

Az uniós csatlakozásra 2007-ben került sor. Az Európai Uniót a szakértők azóta is fontos, a civil társadalom működési feltételeit két szempontból is pozitívan befolyásoló szereplőnek tartják. Egyrészt – azzal összefüggésben, hogy a civil szervezetek és aktivisták odaadó munkája elismerten hozzájárult az EU-csatlakozás sikerességéhez – az integrációs folyamat a civilek számára kedvező jogi szabályozás és kulturális környezet kialakításához vezetett. Másrészt az Európai Unió a finanszírozás terén továbbra is fontos partnernek számít. A felmérésben részt vevő szakértők a civil társadalom sorsát befolyásoló szereplők közül a külföldi alapítványokat és segélyszervezeteket ítélték a legfontosabbnak, a második és harmadik legmagasabb fontossági pontszámot pedig az Európai Uniónak és a hazai alapítványoknak adták.

A helyi önkormányzatok – főként annak köszönhetően, hogy az EU-támogatások elosztása gyakran rajtuk keresztül történik – szintén fontos szereplőknek minősülnek, amelyek nem csak aktívan befolyásolják a civil szervezetek környezetét, de együtt is működnek velük. Mindazonáltal a szakértők arról is beszámolnak, hogy a bulgáriai önkormányzatoknál előfordultak olyan korrupciós ügyek, amelyekben a hatósági személyek civil szervezetekkel játszottak össze. A 2009-ben elfogadott összeférhetetlenségi törvény ennek a gyakorlatnak a megszüntetését szolgálta. A központi kormányzat szerepét a szakértők főként a jogi szabályozás területén ítélték fontosnak, befolyásának irányát pedig se kifejezetten pozitívnak, se negatívnak nem látták.

Bár az utóbbi években valamelyest nőttek az egyéni és a vállalati adományok, fontosságuk még mindig eltöprel a külföldi és az állami támogatások mögött. Szintén nagyon kicsinek (bár növekvőnek) tekintik a szakértők az egyetemek és kutatási intézmények

civil társadalomra gyakorolt befolyását. Ugyanakkor folyamatosan bővül a civil szektorral foglalkozó kutatások köre, és a kutatók, egyetemi oktatók gyakran megtalálhatók a civil szervezetek alapítói és partnerei között.

Említésre méltó, hogy a két országban nagyon különböző a média szerepének értékelése. A román szakértők ezt a szerepet mérsékelten fontosnak és összességében pozitívnak, míg a bolgárok nagyon fontosnak, de kifejezetten negatívnak látják. Ez azzal függ össze, hogy az utóbbi években Bulgáriában számottevően csökkent a sajtószabadság. A nyomtatott és elektronikus sajtó nagy részét egy olyan, a szervezett bűnözéssel is kapcsolatba hozott politikus és vállalkozó egyik rokona birtokolja, aki a jelek szerint befolyásolja a közlések tartalmát. Ez a politikai befolyás alatt álló média nemrégiben – a civil szféra egészének imázsát is rontó – lejárató kampányt folytatott a kritikus civil szervezetek és legismertebb vezetőik ellen.

Európai Unió kívüli országok

Az EU-n kívüli országok intézményi szereplőiről alkotott összkép némileg különbözik az előző három csoportétól. A központi kormányzatot az itteni szakértők korruptnak, paternalistának látják, és „a probléma részének” tekintik (TACSO 2014:30–31), miközben az Európai Uniót, mint a civil társadalom fejlődésében legfontosabb, legbefolyásosabb szerepet játszó aktort írják le. Bár ezt a befolyást nem mindig minősítik egyértelműen pozitívnak, az európai integráció és az EU-csatlakozás ebben a régióban a civil társadalom számos képviselője számára fontos célnak számít. Az Európai Bizottság azt hangsúlyozza, hogy a Nyugat-Balkán EU-integrációja meghatározó eleme azoknak az erőfeszítéseknek, amelyek a régió békéjének és stabilitásának garantálását célozzák (European Commission 2016), de az Unió nemcsak politikai, hanem finanszírozási szempontból is jelentős szereplőnek számít.

Mi több, adataink azt mutatják, hogy az EU-n kívüli országok civil társadalmának nincs is más igazán fontos támogatója, mint az Európai Unió és az egyéb külföldi adományozók, például a USAID és a Norvég Alap. Ezek a nemzetközi támogatók azonban lassan visszavonulnak a régió legtöbb országából (Albánia és Koszovó kivételével), ez magyarázza, hogy szerepüket a megkérdezett szakértők pozitívnak, de csökkenő mértékűnek minősítik. A szakirodalomban ezzel a szereppel kapcsolatban számos kritika fogalmazódik meg. Az elemzők (Fagan 2011; Pallas 2016) aggályosnak tartják, hogy a külföldi támogatásokat gyakran csak a nagy, professzionális, az adományozói elvárásokhoz alkalmazkodni képes nem-kormányzati szervezetek tudják megszerezni, amelyeknek igen gyenge a helyi beágyazottsága és így kétséges a fenntarthatósága is. A külföldi támogatóktól való függés és a fenntarthatósági probléma kétségkívül az egész Nyugat-Balkánt és Moldovát is jellemzi. A helyi vállalati és egyéni adományok jelentéktelenek, és így valószínűtlen, hogy a külföldi támogatók várható távozása nyomán támadó űrt be tudják tölteni.

Az intézményi környezet összességében problematikus: kedvezőtlen a politikai klíma, burjánzik a korrupció, erős a civil társadalomra gyakorolt külföldi befolyás. Mindez a

média és a civil szervezetek kapcsolatára is hatással van. A Reporters Without Borders és a Freedom House által publikált indikátorok szerint a sajtó a csoporthoz tartozó országok egyikében sem szabad, ami egyaránt összefügg a tulajdonosi szerkezettel, az öncenzúrával és az alternatív média finanszírozásának nehézségeivel. Így a sajtó nem tudja betölteni watchdog funkcióját, sőt adott esetben az ilyen szerepet felvállaló civil szervezetek ellen is felhasználható. Az EU-n kívüli országokban a kormányközeli média – Bulgáriához hasonlóan – kampányokat indít a civilek ellen és idegen ügynököknek, kémeknek bélyegzi őket. Nem meglepő tehát, hogy az itteni szakértők a média szerepét erősnek és negatívnak minősítették.

A Nyugat-Balkánon a vallás és az egyházi szervezetek sokkal befolyásosabbak, mint a KKE-régió egyéb országaiban, mivel a nemzeti, etnikai és a vallási hovatartozás itt gyakran összefügg (Schnabel–Hjerm 2014). Ezt a befolyást azonban a szakértők vegyesen ítélik meg, csakúgy, mint az egyetemek és a kutatási intézmények szerepét, mely utóbbinak egyébként csekély jelentőséget tulajdonítanak.

Elemzésünkéből világosan látszik, hogy a KKE-régió civil társadalmának intézményi háttere országcsoportonként erősen különböző. Különösen markáns az eltérés az Európai Unió szerepét tekintve, attól függően, hogy csatlakozásra váró vagy EU-tagországról van-e szó. Szintén megfigyelhető, hogy az Unió befolyása a csatlakozást követően csökken, a civil szektor intézményi környezetében más, jellemzően kormányzati szereplők fontossága nő meg.

Ez a változás Ausztria esetében is kimutatható, ahol szintén az állami intézmények váltak a civil társadalom környezetének messze legfontosabb és legnagyobb befolyású szereplőivé. Ezt a szakértői felmérés eredményei is alátámasztják. A válaszadók az összes szereplő közül a kormányzati intézményeket tekintették a legfontosabbnak, és a civil szférára gyakorolt hatásukat alapvetően pozitívnak minősítették. Ugyancsak fontos szerepet tulajdonítottak az egyéni adományozóknak; a magánadományozás ausztriai rendszerét fejlettnek és számos civil szervezet számára rendkívül fontosnak ítélték.

Egyelőre nyitott kérdés, hogy az EU-n kívüli országok hasonló fejlődési utat fognak-e követni, mint amelyet a vizsgálatba bevont többi KKE-ország az 1990-es és a 2000-es években bejárt: az uniós csatlakozás előkészítése során elmozdulnak-e egy stabilabb civil társadalom irányába, növelik-e a civil szervezetek gazdasági szerepét és beleszólását a politika alakításába. A korlátozott sajtószabadság, a külföldi támogatásoktól való függés és az Európai Unió belső problémái arra utalnak, hogy minden bizonnyal elképzelhető egyéb kimenet is. Mindazonáltal az a tény, hogy az európai integráció számos KKE-ország számára valódi sikertörténet volt, reményteli perspektívát kínálhat azoknak az országoknak, amelyek még csak ezután kívánnak uniós taggá válni.

Trendek és kilátások

Hogyan fog fejlődni a civil társadalom ebben a dinamikus régióban? E kérdés megválaszolására érdekében a szakértői felmérés során arra kértük a válaszadókat, hogy adjanak

előrejelzést az intézményi környezetet befolyásoló szereplők magatartásának jövőbeni változásáról, és nevezzék meg a civil társadalom fejlődésének következő 10–15 évben várható trendjeit. Erre az előrejelzésre a 422 válaszadó közül 217 szakértő érzett magában bátorságot; ők együttesen 620 várható fejleményt említettek. A válaszaikat két független értékelő bevonásával tartalomelemzésnek vetettük alá annak érdekében, hogy a kategóriánként leginkább jellemző trendeket azonosítsuk és azokat irányuk szerint csoportosítsuk. Az egyes országok civil társadalmának 2–3 legrelevánsabb trendjét az országtanulmányok szerzőinek segítségével választottuk ki.

A jövő előrelátását célzó kísérletek természetesen mindig nagyon kockázatosak. Az előrejelzéseket bizonytalanná teszi, hogy azok készítőit emberi érzelmek és vágyak is befolyásolhatják, hogy hajlamosak lehetnek a múltbeli tendenciák extrapolálására és ugyanakkor képtelenek a nem-lineáris változások kilátásainak felmérésére (Tversky–Kahneman 1974; Taleb 2007). További nehézségeket okoz a vizsgált jelenség komplexitása. Végül is ki lett volna képes arra, hogy a nyolcvanas évek végén megjósolja mindazokat a változásokat, amelyek a tanulmányunkban ismertetett országokban azóta lezajlottak? Mindazonáltal a trendekkel kapcsolatos szakértői vélemények segítségünkre lehetnek abban, hogy megértsük a civilek mai várakozásait, reményeit és félelmeit.

Az alábbiakban az egyes országcsoportok civil társadalmára vonatkozó leggyakoribb, legjellemzőbb előrejelzéseket és azokat az értékeléseket foglaljuk össze, amelyeket a szakértők az intézményi környezet változásának jövőbeni kilátásairól fogalmaztak meg.

Visegrádi csoport

A jobboldali kormányok által indított támadások, polarizáció

A Visegrádi csoport legkülönösebb trendje az autoriter, nacionalista kormányokkal és a civil társadalom iránti gyanakvó vagy ellenséges attitűdjükkel kapcsolatos. Ahogy előrejelzésében a magyarországi szakértők egyike megfogalmazta: „a korrupt rezsim folyamatos erőfeszítéseket tesz, hogy a társadalmi ellenállás minden formáját, köztük a civil szerveződések [...] is, ellenőrzése alá vonja és elnyomja”. Az elmúlt évek számos eseménye, például Magyarországon a Norvég Civil Alap elleni támadás és a Népszabadság megszüntetése, Lengyelországban az állami tulajdonú média és a Legfelsőbb Bíróság megfélemlítése mutatja, hogy az ilyen intézkedések mekkora károkat tudnak okozni a civil társadalomnak.

Mi több, a szakértők és az országtanulmányok szerzői szerint a Visegrádi országokban növekszik a társadalom megosztottsága és polarizációja. Úgy látják, hogy az erősödő kulturális, ideológiai és politikai szembenállás a jövőben nemcsak az érdekérvényesítési és emberi jogi területen dolgozó civil szervezeteket fogja érinteni, hanem a civil szektor egyéb területeit is. Ahogy egyre több lesz az ideológiai hovatartozása alapján megkülönböztetett (vagy önmagát megkülönböztető) civil szervezet, úgy válik egyre általánosabbá a megosztottság, ami feszültségeket okoz és csökkenti a civil társadalom iránti bizalmat.

Remény az alulról jövő, helyi kezdeményezések bővülésére

Ugyanakkor a Visegrádi országok szakértői reménykednek abban, hogy a negatív tendenciákat legalább részben ellensúlyozza majd az alulról szerveződő civil mozgalmak és az informális szerveződések megjelenése. Ennek néhány jelét az utóbbi években már tapasztalni lehetett; ilyen volt 2015-ben a menekülteket segítő csoportok megszerveződése vagy például a városi kerékpáros és az LGBT mozgalom (Jacobsson 2015). A magyarországi szakemberek szerint főleg a helyi közösségek szintjén várható ilyen, a helyi kihívásokra reagáló, személyes kapcsolatokon alapuló mozgalmak létrejötte (Péterfi 2015). Ezekre a szerveződésekre az eddigi tapasztalatok szerint jellemző az új technológiák használata, ami képessé teszi őket az online aktivizmusra, ad hoc megmozdulásaik internetes megszervezésére. Azt azonban csak az idő fogja megmutatni, hogy ezeknek a mozgalmaknak számottevő lesz-e a hatása, és mennyire tudják majd ellensúlyozni a civil társadalom polarizációját.

Professzionizáció és társadalmi vállalkozás

Két másik trend, a civil szervezetek professzionizálódása és a társadalmi vállalkozások terjedése a szakértők várakozásai szerint csak a Visegrádi csoport egy részében fog érvényesülni. A társadalmi vállalkozás bővülése – bár lehetséges trendként a többi országban is felmerült – egyedül Csehországban kapott igazán nagy hangsúlyt. Népszerűségének növekedését az ottani elemzők (Caisl et al. 2014) szerint számos tényező fogja segíteni. Ilyen az egyre inkább támogatóvá váló nemzetközi környezet, a vállalkozás mint karrierlehetőség iránti érdeklődés növekedése, valamint a hagyományos civil szervezetek számára elérhető alternatív források hiánya, de az is, hogy a közbeszerzésekre vonatkozó EU-előírások alkalmazása megkönnyítheti a társadalmi vállalkozások állami megrendelésekhez jutását.

Intézményi környezet

Felmérésünk betekintést engedett azokba a várakozásokba is, amelyeket a szakértők a civil társadalom intézményi környezetének alakulásával kapcsolatban alakítottak ki. Az eredmények összességükben némi optimizmust tükröznek, a válaszadók ugyanis a központi kormányzat kivételével valamennyi szereplőről azt feltételezik, hogy jövőbeli tevékenysége vegyes vagy pozitív hatással lesz a civil szervezetekre. Érvényes ez az Európai Unióra is, bár szerepét a Visegrádi országokban kevésbé látják erősnek és pozitívnak, mint a másik három csoportban. Ugyanakkor a központi kormány befolyásának és jelenleg játszott destruktív szerepének további erősödésére, valamint arra számítanak, hogy ez súlyosan negatív következményekkel jár majd a civil szervezetek számára, még negatívabban, mint amilyenekkel a többi országcsoport szakértői számolnak.

A legpozitívabb, de nem különösebben erős jövőbeli hatást a szakértők az egyetemektől és kutatóintézményektől, a hazai alapítványoktól és az egyéni adományozóktól várják. Az is említésre méltó, hogy a helyi és regionális önkormányzatok befolyását a válaszadók távlatilag is pozitívabbnak ítélik, mint a központi kormányét, és ez nem csak a Visegrádi, hanem valamennyi vizsgált országcsoportra érvényes.

Horvátország és Szlovénia

Csökkenő költségvetési támogatás, növekvő felelősség

A megkérdezett szakértők jelentékeny része azt jósolja, hogy a civil szervezeteknek egyre nagyobb részt kell majd vállalniuk a társadalmi szolgáltatások előállításából. Szlovéniában ez a közfeladat-átvétel már el is kezdődött; civil szervezetek gondoskodnak például a menekültellátás megszervezéséről és a korábban állami működtetésű menekültszállók fenntartásáról. Ugyanakkor azonban visszaestek az állami támogatások, és csökkenésük az előrejelzések szerint folytatódni fog. Ez növeli majd a civil szervezetekre nehezedő pénzügyi nyomást, és arra kényszeríti őket, hogy alternatív finanszírozási források után nézzenek, mérsékeljék a költségeiket, valamint alkalmazkodjanak a potenciális adományozók aktuális prioritásaihoz. A horvátországi szakértők szintén azt valószínűsítik, hogy a civil szervezeteknek a jövőben az eddiginél több szolgáltatást kell majd nyújtaniuk a rászoruló csoportok számára.

A civil szervezetek professzionalizálódása

Szintén fontos trend a civil szervezetek működésének professzionálisabbá válása. Mindkét ország szakértői egyetértenek abban, hogy – az állami finanszírozás szűkülése által teremtett kényszerhelyzetben – az adománygyűjtési és egyéb támogatásszervezési kompetenciák javulni fognak. Ehhez a javuláshoz Horvátországban az új finanszírozási források megnyílása is hozzájárulhat. Már az eddigi tapasztalatok is azt mutatják, hogy az uniós támogatások megjelenése a pályázatírási ismeretek terén komoly fejlődést eredményezett, ami valószínűsíti, hogy a javuló szakmai színvonalú fund-raising tevékenység a jövőben segíteni fogja a civil szervezeteket pénzügyi egyensúlyuk és fenntarthatóságuk megteremtésében.

Intézményi környezet

A fent elmondottakkal összhangban a szakértők arra számítanak, hogy az Európai Unió és a külföldi támogatók a közeljövőben még az eddiginél is nagyobb és pozitívabb szerepet fognak játszani a horvát és a szlovén civil szektorban. Hasonlóan pozitív várakozások kötődnek a hazai alapítványok, az egyéni adományozók és az egyetemek szerepéhez is, de azok nagyságának növekedését a válaszadók nem tartják valószínűnek. Változatlanúságot feltételeznek az állami intézmények esetében, de a befolyás irányát ambivalensen ítélik meg. Ugyanígy ellenmondásos értékelést kap a média és az egyházi intézmények jövőbeni szerepe is.

Bulgária és Románia

A finanszírozás diverzifikációja

Bulgáriában és Romániában az egyik legfontosabb trend a civil szektor finanszírozásának sokszínűbbé tétele. Amikor a külföldi adományozók az EU-csatlakozást követően

jórészt távoztak, a civil szervezetek megkísérelték, hogy az így elvesztett bevételeiket költségvetési forrásokból pótolják. Az állami finanszírozás azonban kötöttséget eredményez; a watchdog funkciót is betöltő szervezetek munkáját pedig egyenesen ellehetetlenítheti, ha azoknak az állami intézményeknek a támogatásából élnek, amelyeknek a működését monitorozniuk kellene. Ezért mindkét ország szakértői úgy látják, hogy több független támogatásra lenne szükség, és ennek magánforrásokból kellene érkeznie. Romániában az egyik ilyen forrás az üzleti szektor lehetne, és 2000 óta tapasztalható is, hogy a cégek, főleg a multinacionális vállalatok hajlandók kisebb összegeket olyan társadalmi felelősségvállalási programokra költeni, amelyekben civil szervezetek is részt vesznek. Bulgáriában az adományozók között egyaránt számítanak a vállalatokra és a magánszemélyekre. A szakértői felmérés során megkérdezettek remélik, hogy az adományozási hajlandóság növekedésének már jelenleg is érzékelhető tendenciája (Bulgarian Donors Forum 2014) a közeljövőben felerősödik.

A civil szervezetek professzionalizálódása

A többi országcsoporthoz hasonlóan a bolgár és a román szakértők is úgy látják, hogy a következő 10–15 évben a civil szervezetek működése – különösen a forrásteremtést és a működésük hatásfokát illetően – professzionálisabbá fog válni. A szakmai színvonal emelését már most is a helyi és regionális szintű információs központok és képzési intézmények egész sora szolgálja. A professzionalizálódásnak ugyanakkor megvannak a hátulütői is. A civil társadalom munkájának szakmai tevékenységként, alkalmazottainak szakemberként való értelmezése a piaci logikát hallgatólagosan előtérbe helyezi a civil társadalom tágabb koncepciójával, az önkéntességgel, a közösség önzetlen szolgálatával és a társadalmi normák által vezérelt tevékenységgel szemben (Eikenberry–Kluver 2004).

Intézményi környezet

A szakértők szerint az Európai Unió és a külföldi támogatók befolyása a jövőben nőni fog, de a szerepvállalás legnagyobb és legpozitívabb növekedését – a diverzifikációs trenddel összhangban – a magánadományozóktól és a hazai alapítványoktól várják. Szintén növekvő befolyást feltételeznek az egyetemek és a kutatási intézmények esetében. A sajtó szerepét, mint minden más országcsoporthoz, itt is kritikusan szemlélik. A válaszadók becslése szerint a média befolyása tovább fog nőni, de kevés reményt látnak arra, hogy a jövőben kevésbé lesz ellentmondásos, mint az eddigiekben.

Európai Unió kívüli országok

A külföldi adományozók kivonulása

A külföldi támogatók várható kivonulását illetően szinte teljes a szakértői egyetértés. A válaszadók mindannyian azt valószínűsítik, hogy a gazdasági és politikai stabilizálódással, valamint az EU-csatlakozás reális lehetőséggé válásával párhuzamosan az országcsoporthoz fog kerülni a nemzetközi segélyszervezetek és a külföldi alapítványok prioritási lis-

tájáról. Az már jelenleg is megfigyelhető, hogy az ide irányuló támogatási programokat nem hosszabbítják meg, vagy legalábbis szignifikáns mértékben megkurtítják. Ez a trend valószínűleg a következő években is érvényesülni fog, így várhatóan az EU-intézményektől és az előcsatlakozási programokból származó támogatások válnak a legfontosabb finanszírozási forrássá (Börzel 2010). Ez a változás komoly kihívást fog jelenteni a civil szervezetek számára. A módosuló prioritásokhoz, követelményekhez, pályázati eljárásokhoz való alkalmazkodás új kapacitások kiépítését teszi majd szükségessé, és esetleg a tevékenységi kör átalakításához is vezethet. Fennáll a „monokultúrás” EU-finanszírozás kialakulásának veszélye is, amiből a szakirodalom (Kutter–Trappmann 2010; Sudbery 2010) szerint olyan problémák adódhatnak, mint a bürokrácia burjánzása, a nehezen teljesíthető önrész-biztosítási és likviditási követelmények, illetve a kis szervezetek támogatáshoz jutási esélyeinek csökkenése. Ennek ellenére az EU-n kívüli országok szakértői nagy reményeket fűznek az előcsatlakozási támogatások civil társadalomra gyakorolt hatásához

Az Európai Unió mint reményforrás

Már a többi országcsoportban is megfigyelhető volt, hogy a szakértők tisztában vannak ugyan az európai integráció kedvezőtlen hatásaival, de az Európai Uniót ennek ellenére olyan szereplőnek látják, amelynek pozitív vagy nagyon pozitív a befolyása. Fokozottan érvényes ez az EU-n kívüli országokban, ahol különösen bíznak abban, hogy az Unió képes lesz pozitív hatást gyakorolni a civil társadalomra és annak intézményi környezetére. Ez azt mutatja, hogy az Európai Uniónak – paradox módon – azokban az országokban a legnagyobb a változtatási, befolyásolási potenciálja, amelyek még nem csatlakoztak hozzá.

A szakértők nemcsak támogatóként várnak sokat az EU-tól, hanem azt is remélik, hogy pozitív hatással lesz a jogi szabályozásra, a nemzetközi kapcsolatok építésére, a civil társadalom legitimációjának növelésére és a kormányzattal való kapcsolatainak javítására. Ez utóbbit főként attól várják, hogy a civil szervezetek bekapcsolódnak az előcsatlakozási folyamatba és lehetőséget kapnak a kormánnyal való konzultációkra (Börzel 2010; Gaşior-Niemiec 2010). A szektorok közötti kooperáció javulása Albániában, Bosznia-Hercegovinában, Macedóniában és Moldovában is a leggyakrabban említett trendek közé tartozik, amiben szintén az tükröződik, hogy a közelmúlt konfliktusos, feszültségekkel terhelt időszaka után a szakértők azt remélik, hogy az EU-csatlakozás folyamata meg fogja könnyíteni a civil társadalom és az állami intézmények közötti együttműködést.

A civil társadalom fokozódó állami ellenőrzése

Más szakértők az előbbi trend tökéletes ellentétét, a kormány és a civil társadalom kapcsolatának romlását valószínűsítik. Macedóniában, Montenegróban és Szerbiában sokan látják úgy, hogy az állam megpróbálja majd ellenőrzése alá vonni a civil szektort, és attól tartanak, hogy a civil szervezetek egyre kevésbé merik majd kritizálni a kormányzatot, lemondanak érdekképviselői funkcióikról. Ezt a tendenciát táplálja a civil szféra növekvő állami finanszírozása, a média destruktív magatartása, valamint (ez az élet iró-

niája) azoknak a korábbi intézkedéseknek a sikere is, amelyek a szektorok közötti együttműködés megkönnyítését célozták. Ahogy felmérésünk során az egyik válaszadó megfogalmazta: „Az utóbbi 5 évben a külföldi támogatók, köztük a nagykövetségek, segélyalapok és alapítványok mind azt szorgalmazták, hogy javuljon az együttműködés az állami és a civil szervezetek között. Bár ez nagyon nemes törekvés volt, az eredmény mégiscsak az lett, hogy a nagyobb NGO-k túlságosan is közel kerültek a kormányzathoz és az állami támogatások megszerzése érdekében felpuhították annak politikai tevékenységével kapcsolatos kritikájukat.” Ráadásul az előcsatlakozási támogatások elosztása állami irányítással zajlik, ami újabb, igen hatásos eszközt ad a kormányzati intézmények kezébe. Lehetővé teszi számukra, hogy befolyásuk alá vonják a civil szervezetek egy részét, az opportunizmusra kevésbé hajlamosaknak pedig korlátozzák a tevékenységét.

Intézményi környezet

Az intézményi környezet különböző aktorainak szerepéről adott szakértői értékelések egybevágóan a trendekre vonatkozó előrejelzésekkel. A már jelenleg is igen kedvező megítélésű, nagy hatású szereplőnek számító Európai Unió a szakértők szerint a jövőben még nagyobb befolyással fog rendelkezni, és még pozitívabb szerepet játszik a civil társadalom életében. A központi kormány hatalma szintén növekedni fog, de ennek hatásai sokkal vegyesebbek lesznek. Az egyetemeket, kutatási intézményeket, egyéni adományozókat és alapítványokat a szakértők szintén pozitív hatású szereplőknek tekintik, de úgy gondolják, hogy a szerepük csak igen csekély mértékben növekedhet. Lényegében változatlanyságot feltételeznek ugyanakkor a helyi és regionális önkormányzatok és csökkenést az egyházak, vallási intézmények esetében.

Érdekes módon, az Ausztriában és a KKE-régió más országaiban megfogalmazott trendek és várakozások nem különböznek markánsan egymástól. Az osztrák szakértők éppúgy az állami finanszírozás további csökkenését prognosztizálják, mint horvát és szlovén kollégáik, és ugyanolyan következményekkel, a civil szervezetek jövedelemgeneráló tevékenységek felé fordulásával számolnak. Mi több, az intézményi környezet kilátásainak megítélése is meglepően hasonlít a többi országban kapott értékeléshez. A politikai szereplők esetében a szakértők stagnálást várnak, arra számítanak, hogy a civil társadalomra gyakorolt eléggé vegyes hatásuk lényegében változatlan nagyságú marad. Az Európai Unió szerepével kapcsolatos várakozások ennél csak egy árnyalattal pozitívabbak.

Amiben Ausztria egyedülálló a vizsgált 16 ország között, az a hazai alapítványok szerepének alakulásához fűzött remény. A szakértők a civil társadalom sorsára hatást gyakorló összes szereplő közül egyedül a hazai alapítványokról gondolják azt, hogy befolyásuk a jövőben egyidejűleg fog növekedni és pozitívabbá válni. Ezt azonban inkább tekinthetjük optimista forgatókönyvnek, mint előrejelzésnek, mert a jelenleg még csekély méretű filantróp szektor ausztriai fejlődése erősen függ a jogi keretek jövőbeli reformjától. További két területen szintén szignifikáns különbség fedezhető fel az Ausztriában és a többi országban felvázolt trendek és várakozások között. A menekültválságban való 2015-ös osztrák szerepvállalás tapasztalatai nyomán a szakértők azt valószínűsítik, hogy a

menekültprobléma a továbbiakban is számottevő hatással lesz a civil társadalomra, és várható az önkéntes tevékenységek új formáinak megjelenése.

Összefoglalás

Tanulmányunkban az egyes országcsoportokban csak a leggyakrabban és legnagyobb súllyal említett trendeket vizsgáltuk részletesen. Természetesen lehetséges, hogy más jelenségek a jövőben hasonlóan fontossá válnak. Valószínű például, hogy olyan technológiai változások, mint a digitalizáció és az automatizálás igen széles skálán fejtik majd ki társadalmi hatásukat, a közösségi média közvetítésével éppúgy hozzájárulhatnak a vélemények további polarizációjához, mint – mondjuk – a munkanélküliség növekedéséhez (Frey–Osborne 2013; Brynjolfsson–McAfee 2014). Ezek a változások bizonyára a KKE-régió civil társadalmát sem hagyják majd érintetlenül. Hasonlóképpen jöhetnek olyan váratlan geopolitikai válságok is, mint például az ukrajnai háború volt; ezek igen gyorsan megváltoztathatják a civil szervezetek működésének környezetét és szabályait.

Összefoglalásként azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a következő években Közép- és Kelet-Európa valószínűleg megőrzi az eddigi dinamizmusát. Az elmúlt évtizedekben a régió gyakran „nagyítóüvegként” szolgált, ráirányította a figyelmet azokra a nemzetközi fejleményekre és konfliktusokra, amelyek az európai civil társadalom egészét is formálják. Számos olyan társadalmi kihívás, amely Nyugat-Európában csak mostanában jelenik meg vagy továbbra is lappang, Közép- és Kelet-Európában már korábban jelentkezett. Ilyen például a jobboldali pártok felemelkedése, a költségvetési finanszírozás hiánya, a pártközeli médiával kialakult konfliktus vagy az informális civil társadalmi szerveződések erősödése. Akár azt is feltételezhetjük, hogy – ami a civil társadalom fejlődését befolyásoló fejleményeket, a kihívásokat és a lehetséges válaszokat illeti – a XXI. századi Közép- és Kelet-Európa előtte jár a kontinens egyéb országainak.

Ugyanakkor csak a jövő fogja megmutatni, hogy Közép- és Kelet-Európa valóban egyetlen régióként értelmezhető-e a civil társadalom kutatása és gyakorlati működése szempontjából. Vizsgálati eredményeink arra utalnak, hogy a KKE elnevezés mögött a célok, szereplők, civil társadalmi formák, intézményi feltételek és fejlődési utak rendkívüli változatossága rejlik. A következő 10–15 évben várható változások egy része (például a civil szervezetek professzionálisabbá válása) a régió egészére jellemző. Másik részük (például a külföldi támogatók kivonulása) egy olyan közös fejlődési út részének tűnik, amelyen az egyes országok nagyon különböző sebességgel haladnak. Ugyanakkor olyan trendek is akadnak, amelyek kizárólag egy-egy országban vagy országcsoportban mutathatók ki, és annak speciális kulturális, gazdasági és politikai körülményeiben gyökereznek. Egyelőre nem tudhatjuk, hogy a közeljövőben várható változások a KKE-országok civil szektorainak egymáshoz való közeledését vagy inkább a távolodását idézik-e majd elő. Azt azonban megtanulhattuk az utóbbi évtizedek során, hogy a változatlanág ebben a régióban a nagyon valószínűtlen forgatókönyvek közé tartozik.

Irodalom

- Alber, J. (1995): A framework for the comparative study of social services. *Journal of European Social Policy*, 5., (2.), 131–149.
- Anttonen, A.–Sipilä, J. (1996): European social care services: is it possible to identify models? *Journal of European Social Policy*, 6., (2.), 87–100.
- Arts, W.–Gelissen, J. (2002): Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the-art report. *Journal of European Social Policy*, 12., (2.), 137–158.
- BCSDN (2015): *Economic Value of the Non-Profit Sector in the Western Balkans and Turkey*. Skopje: Balkan Civil Society Development Network.
- Börzel, T. A. (2010): Why you don't always get what you want: EU enlargement and civil society in Central and Eastern Europe. *Acta Politica*, 45., (1–2.), 1–10.
- Brusis, M. (2010): European incentives and regional interest representation in Central and Eastern European countries. *Acta Politica*, 45., (1/2.), 70–89.
- Brynjolfsson, E.–McAfee, A. (2014): *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. WW Norton & Company.
- Bulgarian Donors Forum BDF (2014): *Donations in Bulgaria for 2014*. Retrieved 01. 08. 2016., from: http://www.dfbulgaria.org/wp-content/uploads/2016/04/Rezume_2014_final.pdf.
- Caisl, J.–Francová, P.–Pajas, P.–Deverová, L. (2014): *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Country report: Czech Republic*. Brussels: European Commission.
- Devic, A. (2006): Transnationalization of civil society in Kosovo: International and local limits of peace and multiculturalism. *Ethnopolitics*, 5., (3.), 257–273.
- Dimitrova, A.L. (2010): The new member states of the EU in the aftermath of enlargement: Do new European rules remain empty shells? *Journal of European Public Policy*, 17., (1), 137–148.
- Đokić, I.–Sumpor, M. (2013): *The Role of Croatian Civil Society Organizations in the European Union Accession Process*. Zagreb: TACS Technical Assistance of Civil Society Organizations.
- Eikenberry, A. M.–Kluver, J. D. (2004): The marketization of the nonprofit sector: civil society at risk? *Public Administration Review*, 64., (2.), 132–140.
- Einolf, C. J. (2015): The Social Origins of the Nonprofit Sector and Charitable Giving. In: Wiepking, P.–Handy, F. (eds.): *The Palgrave Handbook of Global Philanthropy*. Basingstoke and New York: Palgrave McMillan. 509–529.
- Ekiert, G.–Foa, R. (2011): *Civil Society Weakness in Post-Communist Europe: A Preliminary Assessment*. Collegio Carlo Alberto.
- Esping-Andersen, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- European Commission – DG Enlargement (2013): *Guidelines for EU support to civil society in enlargement countries, 2014–2020*.
- European Commission (2016): *Policy: Western Balkans*. Retrieved 01. 08. 2016., from: http://ec.europa.eu/research/iscp/index.cfm?pg=west_balk.
- Eurostat (2016a): *Statistics explained: GDP per capita*. Brussels: Eurostat.
- Eurostat (2016b): *Statistics Explained: Unemployment Rates*. Brussels: Eurostat.
- Fagan, A. (2011): EU assistance for civil society in Kosovo: a step too far for democracy promotion? *Democratization*, 18., (3), 707–730.
- Freedom House (2016): *Freedom of the Press 2016*. Retrieved 01. 08. 2016., from: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2016>.
- Frey, C. B.–Osborne, M. A. (2013): *The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation*. Oxford: Oxford Martin School.
- Freyburg, T.–Richter, S. (2010): National identity matters: the limited impact of EU political conditionality in the Western Balkans. *Journal of European Public Policy*, 17., (2.), 263–281.
- Frič, P. (2004): Political Developments after 1989 and their Impact on the Nonprofit Sector. In: Zimmer, A.–Priller, E. (eds.): *Future of Civil Society. Making Central European Nonprofit Organizations Work*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. 217–244.
- Gašior-Niemiec, A. (2010): Lost in the system? Civil society and regional development policy in Poland. *Acta Politica*, 45., (1–2.), 90–111.
- GESIS Leibniz Institute for Social Science (2008): *European Value Studies*. Retrieved 01. 08. 2016., from: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>

- Gough, I. (2013): Social policy regimes in the developing world. In: Kennett, P. (ed.): *A Handbook of Comparative Social Policy*. Cheltenham, Northampton, MA:Edward Elgar (Second Edition) 205–224.
- Grabbe, H. (2006): *The EU's Transformative Power. Europeanization Through Conditionality in Central and Eastern Europe*. Palgrave Macmillan.
- Jacobsson, K. (2015): *Urban grassroots movements in Central and Eastern Europe*. Ashgate Publishing Ltd.
- Kabalo, P. (2013): A Fifth Nonprofit Regime? Revisiting Social Origins Theory Using Jewish Associational Life as a New State Model. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 38., (4.), 627–642.
- Kanga, C.–Handy, F.–Hustinx, L.–Cnaan, R. A.–Brudney, J. L.–Haski-Leventhale, D.–Zrinščakl, S. (2011): What gives? Cross-national differences in students' giving behavior. *The Social Science Journal*, 48., (2), 283–294.
- Kostovicova, D. (2006): Civil society and post-communist democratization: Facing a double challenge in post-Milošević Serbia. *Journal of Civil Society*, 2., (1), 21–37.
- Kostovicova, D.–Bojičić-Džellilović, V. (2006): Europeanizing the Balkans: Rethinking the Postcommunist and Post-conflict Transition. *Ethnopolitics*, 5., (3), 223–241.
- Kutter, A.–Trappmann, V. (2010): Civil society in Central and Eastern Europe: The ambivalent legacy of accession. *Acta Politica*, 45., (1/2), 41–69.
- Mikuš, M. (2015): Civil Society and EU Integration of Serbia: Toward a Historical Anthropology of Globalizing Postsocialist Europe. *Rethinking ethnography in Central Europe*. Palgrave Macmillan US. 147–171.
- Moore, B. J. (1966): *Social Origins of dictatorship and Democracy: Lords and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston:Beacon Press.
- Neumayr, M. (2015): Giving in Austria: A Corporatist Relationship between the Nonprofit Sector and the State. In: Wiepking, P.–Handy, F. (eds.): *The Palgrave Handbook of Global Philanthropy*. Basingstoke and New York:Palgrave Macmillan. 100–117.
- Pallas, C. L. (2016): Aid Reduction and Local Civil Society in Conflict-Affected States: New Research and Stakeholder Dialogue. *Journal of Peacebuilding & Development*, 11., (1), 105–109.
- Pennerstorfer, A.–Neumayr, M. (2017): Examining the Association of Welfare State Expenditure, Non-profit Regimes and Charitable Giving. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 28., (2), 532–555.
- Péterfi, F. (2015): Community Planning as a tool for Urban-neighbourhood rehabilitation projects. *Civil Szemle*, 12., (2), 39–55.
- Ranci, C. (2002): The Mixed Economy of Social Care in Europe. In: Ascoli, U.–Ranci, C. (eds.): *Dilemmas of the Welfare Mix*. New York:Kluwer Academic/Plenum Publishers. 25–45.
- Reljić, D. (2004): *Who builds civil society? Civil society, mass media and democracy in post-communist countries*. Geneva:Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF).
- Reporters Without Borders (2016): *2016 World Press Freedom Index*. Retrieved 01. 08. 2016., from: <https://rsf.org/en/ranking>.
- Rueschemeyer, D.–Stephens, E. H.–Stephens, J. D. (1992): *Capitalist development and democracy*. Chicago:Chicago University Press.
- Salamon, L. M.–Anheier, H. (1998): Social Origins of Civil Society. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 9., (3), 213–248.
- Salamon, L. M.–Anheier, H.–List, R.–Toepler, S.–Sokolowski, W. and Associates. (2004): *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector (Vol. 2)*. Bloomfield: Kumarian Press.
- Salamon, L. M.–Sokolowski, S. W.–Anheier, H. (2000): *Social Origins of Civil Society: An Overview*. Baltimore:Center for Civil Society Studies.
- Schnabel, A.–Hjerm, M. (2014). How the religious cleavages of civil society shape national identity. *SAGE Open*, 4., (1), 1–14.
- Smilova, R. (2017): Country report: Bulgaria. In: Vandor, P.–Traxler, N.–Millner, R.–Meyer, M. (eds.): *Civil Society in Eastern and Central Europe: Challenges and Opportunities*. Vienna:ERSTE Stiftung and WU Wien. 143–157.
- Sokolowski, S. W. (2013): Effects of Government Support of Nonprofit Institutions on Aggregate Private Philanthropy: Evidence from 40 Countries. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 24., (2), 359–381.
- Strečanský, B. (2017): Country report: Slovakia. In: Vandor, P.–Traxler, N.–Millner, R.–Meyer, M. (eds.): *Civil Society in Eastern and Central Europe: Challenges and Opportunities*. Vienna: ERSTE Stiftung and WU Wien. 92–109.
- Strečanský, B.–Török, M. (2016): *Assessment of the Impact of the Percentage Tax Designations: Past, Present, Future*. Vienna:ERSTE Foundation and Centrum Pre Filantropiu.
- Sudbery, I. (2010). The European Union as political resource: NGOs as change agents? *Acta Politica*, 45., (1–2), 136–157.

- TACSO (2014): *Civil society organizations in Bosnia and Herzegovina: Technical Assistance for Civil Society Organisations*.
- Taleb, N. N. (2007): *The black swan: The impact of the highly improbable*. London:Random House.
- Taylor, M. (2000): Media Relations in Bosnia: A Role for Public Relations in Building Civil Society. *Public Relations Review*, 26., (1), 1–14.
- Tversky, A.–Kahneman, D. (1974): Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science, New Series*, 185., (4157), 1124–1131.
- Vandor, P. (2017): Background and method. In: Vandor, P.–Traxler, N.–Millner, R.–Meyer, M. (eds.): *Civil Society in Eastern and Central Europe: Challenges and Opportunities*. Vienna: ERSTE Stiftung and WU Wien. 6–10.
- Vandor, P.–Traxler, N.–Millner, R.–Meyer, M. (eds.) (2017): *Civil Society in Eastern and Central Europe: Challenges and Opportunities*. Vienna: ERSTE Stiftung and WU Wien.
- Vidačak, I. (2011): *How to make successful Transition from External to Locally Funded Civil Society? Some lessons from Croatia*. Paper presented at the Međunarodni skup Civil Society Lost in Translation? Donor Strategies & Practices in Supporting Civil Society Development in the Balkans.

Jegyzetek

- 1 A felhasznált adatok zöme az országtanulmányokból származik. Ezek teljes szövege (a részletes táblázatokkal együtt) megtalálható a kutatási program eredményeit összefoglaló kötetben (Vandor et al. 2017).
- 2 A fejezetben szereplő megállapítások forrása az az online szakértői felmérés (módszertanáról lásd Vandor 2017:8), amelyet 2016 elején hajtottunk végre. Ennek során a régió 422 szakértője nyilvánított véleményt a civil szektor fejlődésének trendjeiről és intézményi környezetének szereplőiről.
- 3 A NUTS (Nomenclature des unités territoriales statistiques) olyan statisztikai célú földrajzi kód, amely az EU-tag-országokon belüli területi felosztást tükrözi. Ez a felosztás fontos eleme a Strukturális Alapok működtetési mechanizmusának.

Fotó/Gönczö Viktor

HOL VANNAK ÉS MIVEL HŐSKÖDNEK KORUNK DEMETER GÁBORJAI?

– Gondolatok a fejlesztő munkáról és az újítások bevezetéséről
a közösségi alapítványok hazai története kapcsán

Kovács Edit–Bardócz Iván–Benedek Gabriella–Komáromi Mátyás
–Scsaurszki Tamás

Prológus

■ „... Nem folytatta Gábor. Rejtélyes ábrázattal mosolygott csupán. Másnak sem árulta volna el tervét a viláért, pedig sokan kérdezték, amíg végigment a falun. Tudta, hogy messze kell mennie, mert e környéken szamarat ember nem látott soha. Csak ahol románok vagy szászok laknak. Oda is volt három kerek napig.

Vasárnap reggel azonban egy szép bakszamarat vezetett bé a faluba. Éppen virágvasárnap volt: az a hozsannás nap, amelyen az elveszett régi időben egy számmal és a lélek forradalmával bévonult Krisztus az ő városába, amely Jeruzsálemnek hívatik. Gyermekes és népből való nagyok özönlének köréje és utána akkor, s rivalgának üdvöt kiáltva. Demeter Gábort is körülsegreglette a falu gyermekhada, sőt, felnőttek is ragadának utána. De ezek nem üdvöt kiáltottak, hanem csúfolódást. Nem éneket, hanem röhögést. Nem hozsannát, hanem epét és ecetet. Pedig forradalom volt ez is.

Egy új korszaknak, a megpróbáltatás korszakának forradalma. A munka, a bizodalom, az újrekezdés forradalma. A megcsalt, de a halál kapujából visszafordult ember forradalma. Sőt, forradalma a rokkant falunak, amely a mélységbe taszítva is élni akart. És egy népnek a forradalma, amely a háború kialudt tűzhelyén felemelte komor fejét. De az Isten levette eme népről a kezét talán, mert gyermekestül és asszonyostul és férfiasul röhögte Demeter Gábort, az első férfiút, aki felkelt a romlásból, és életet kiáltott. Aki bé

merte hozni a szamarat, az igénytelenség, a kitartás, a munka példázóját a büszke faluba, az álmodozó, a káromkodó, a csodaváró faluba.

Hős volt Demeter Gábor, s mosolyogva, az öröm illatával vezette az emberhullámon szamarát.”

(Tamási Áron: Himnusz egy számmal)

Bevezetés

A változásról és a változáshoz való viszony tapasztalatairól, motivációinkról, küzdelmeinkről, aggályainkról, sikereinkről, terveinkről és persze azok módosításairól fogunk írni. Munkánk tárgyában sok hasonlóságot véltünk felfedezni az idézett történet szamarával, mert a közösségi alapítványok – melyekről nem először írunk a Civil Szemle hasábjain¹ – sok tekintetben hasonlítanak itthon is ismert civil szervezetekre, tevékenységekre, de mégsem azonosak egyikkel sem. Olyan eset ez, amikor a célban bizonyosak vagyunk, de az odavezető utat sokféleképpen el tudjuk képzelni, és amelyben az utazás egy kollektív tanulási folyamatnak tekinthető.

Újítóknak írunk, akik valami újdonság bevezetésén fáradoznak, akik valami szokatlanba kezdtek. Akik társakat, támogatókat keresnek egy olyan hosszútávon megtehető úthoz, aminek a kimenete nem hordoz garanciákat, de ők mégis úgy érzik, érdemes elindulni rajta, érdemes minden erőfeszítés, nem hiábavaló a megtorpanás és nem rémisztő a meglódulás. Úgy gondoljuk, hogy bár ennek a munkának a megküzdése a miénk, az ezzel járó fejlesztői szerepben semmiképpen nem vagyunk egyedül. Egy ilyen úton a munka tárgya behelyettesíthető, azaz könnyen magára és a helyzetére ismerhet bárki, aki újdonsággal dolgozik, akkor is, ha mi most írásunkban küldetésünk tárgyát hozzuk példaként majd, azaz a közösségi alapítványok elterjesztését Magyarországon.

Gondolatainkat az alábbi fejezetek mentén foglaltuk össze:

- A szamár nélküli ország, amiben dolgozunk.
- Legyenek szamarak nálunk is! Helyi kísérlet, majd országos program.
- A szamár útja. Fejlesztői munkánk kulcskérdései.
- Szamársorsok. Eredmények és az összjáték perspektívája.

A szamár nélküli ország, amiben dolgozunk – a hazai civil kontextus értelmezése a közösségi alapítványok szempontjából

Visszatérő kérdés, hogy nálunk miért csak most indulnak el a közösségi alapítványok, miközben 1993-as régiós megjelenésük óta „meghódították” a visegrádi országokat is. Nem akarunk úgy tenni, mintha eddig még senki nem foglalkozott volna ezzel az üggyel Magyarországon. A hazai civil diskurzus többször napirendjére tűzte már a közösségi alapítványok kérdését. Voltak kezdeményezőik és kísérletezők is a pályán². Mindezeket ismerve és elismerve, valamint mellé téve a környező országok szakembereivel³ történt

konzultációk tapasztalatait, kezdetben azt gondoltuk, elég, ha meggyőző érvekkel, érthetően beszélünk a közösségi alapítványok lehetséges szervezőinek a koncepcióról. A józan belátásban bíztunk, mert érveink, tapasztalataink, szektorbéli és azon kívüli beszélgetőtársaink egyetértettek abban, hogy a koncepció jó, szükséges, megvalósítható. Egy ellenérv volt csupán, de az komoly összhangban: *de nem Magyarországon és nem most.*

Világos volt, hogy a közösségi alapítványok fejlesztésével helyi szinten fogunk dolgozni, mert ezt a szintet fogják fejleszteni, finanszírozni a közösségi alapítványok. Az elképzelésünket körülvevő sokéves szakmai kételkedés okán sokkal több időt és energiát szánunk arra, hogy a munkánk lelegelején összeszedjük, és minél jobban megértsük azokat a tényezőket, amelyekkel számolni kellett ahhoz, hogy új szervezeti modellel lépjünk pályára, és erre sarkalljunk másokat is.

Tapasztalatunk szerint az alábbi tényezők a legfontosabbak a lokális ügyek támogatása tekintetében:

- közösségi kezdeményezések támogatására helyi, közösségi szinten nincsenek források, különösen nem függetlenek, melyek kellő elvi és tevékenységbeli szabadságot adnának a megvalósítóknak;
- a lelkesedést és a tervezést a források gyakran csak 6–18 hónapra követik (pályázati rendszeren keresztül), mely megakasztja a folyamatot, és a prioritások is megváltozhatnak;
- gyakran áttéteket, gesztorokat kell találni a támogatások fogadására (például be nem jegyzett vagy frissen alakult csoportok esetén);
- a pályázati pénzek elnyeréséhez fölöslegesen nagy adminisztratív teher rakódik a cselekvésre szerveződött csoportra a támogató és a támogatott jelentős távolsága okán;
- sokszor a kezdeményező csoportoknak nem bejegyzett szervezetre, hanem csak egy kis támogatásra lenne szükségük, hogy valami változást hozzanak létre saját környezetükben (alkalmi lakóközösségi összefogások esetén), végül mégis „csinálnak” egy szervezetet, hogy támogathatók legyenek – ez a *kényszer szervezetalapítás* –, ami már az alakuláskor is sokszor csak látszatsmegoldás. A szervezet pusztá léte nem a siker mérőfoka, hiszen a megalakulástól még nem lesznek képesek a tagok szervezetten működni, ismerni és alkalmazni az együttműködés szabályait, kezelni a konfliktusaikat stb.
- a közösségi kezdeményezések gondolata általában a civilekben alakul ki, és gyakran bennük is végződik – nem alakul ki a három szektor összjátéka.

A megváltozott politikai helyzet, a határozott karakterű kormányzati civil támogatási politika, a civilek számára is hozzáférhető projekt-korszak végének észlelése több változást is elindított a hazai civil, nonprofit szférában, úgymint:

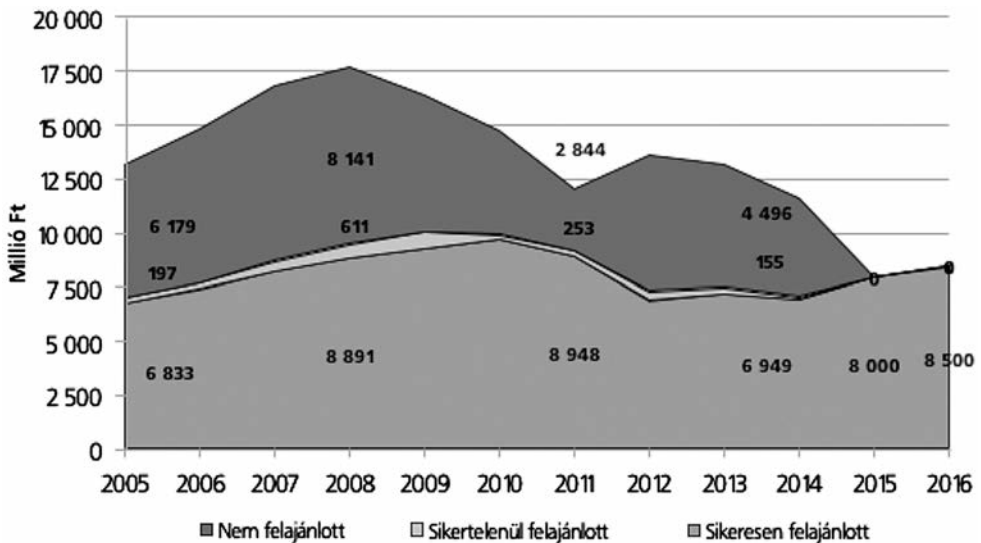
- a civil szervezetek megváltozott forráshozzáférése szemléletváltást tesz szükségessé;
- új magatartásformák jelennek meg szervezeti és állampolgári oldalon egyaránt;
- érzékelhetően nő a szektor közvetlen támogatói kapcsolata magánadományozókkal, kisadományozókkal;

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

- egyre több és színesebb adománygyűjtő kampányt és eseményt szerveznek közügyek érdekében civilek, megjelentek az állandó támogatói körök (kialakításának törekvései mindenképpen) kisebb civil szervezetek, nem formalizált csoportok, ügyek mentén is.

Hosszas előkészítő munkánk végére nem maradt kétségünk afelől, hogy szükség van Magyarországon is források felett rendelkező, független/kölcsönös függésben lévő helyi támogatószervezetek létrejöttére, megerősödésére.

1. ábra: A felajánlható civil 1% összege felhasználás szerint, 2005–2016

Forrás: NAV adatok; Sebestény István előadása – KözösALAPON stáb (2017).

Mi következett nekünk ebből, mit kell csinálnunk?

Inspirálni és bátorítani. Beszélgetések és tapasztalattmegosztó találkozások sora abban erősített meg bennünket, hogy helyben kell dolgozni és a megerősítéssel kell kezdeni, hogy

- az erőforrások összeadódjanak, és ezt a közösség tagjai maguk birtokolják;
- legyenek helyben felajánlott támogatások;
- a helyben felajánlásra kerülő támogatások felhasználásáról helyben szülessenek döntések és helyben legyenek felhasználva;
- legyen egy közös célokra felhasználható alap, melyhez nem követelmény a *bejegyzett* szervezet, melyben nincsenek túlzott adminisztratív követelmények, hiszen a támogató szeme közel van a megvalósításhoz;
- a támogatót a megvalósított program papírforma eredményei mellett annak tanulságai és esetleges buktatói is érdekélik, érdeklődése, figyelme jobb munkára ösztönözzé a program megvalósítóit, legyen köztük párbeszéd;

- legyen egy olyan megbecsült szervezet, amely a magánemberek, helyi cégek eseti vagy rendszeres támogatásait hiteles és professzionális módon gyűjti, gondosan okosan kezeli és a támogató szándékával összhangban elosztja meghatározott közösségi ügyek támogatására;
- amely nyíltan működik, mely nyíltság nem csak az átlátható működést és gazdálkodást jelenti, hanem a csatlakozás többszintű lehetőségének létét is.

Szükség van források felett rendelkező szervezetekre. Ehhez legalább négy dolgot kell értelmezni: mi mindent tekinthetünk forrásnak, mit értünk azon, hogy a közösségi alapítvány rendelkezzen a források felett, hogyan képzelhető el ennek megszervezése, milyen feltételekkel válhatnak ezek a sokszor kiszolgáltatottnak látott helyi közösségek tényezővé?

Vagyis az önrendelkezés nem képzelhető el autonóm emberek, szabad gondolatok és felhasználható erőforrások nélkül. A magyarországi civil szervezetek döntő többsége nem rendelkezik szabadon felhasználható tőkével, tőkésíthető vagyonnal. Ebben nem is igazán várható jelentős változás a hazai nonprofit trendek tükrében. Ezért különösen izgalmas, hogy a közösségi alapítványok tekintetében a beágyazottság fokmérőjének a helyi támogatást tekintjük, mert úgy gondoljuk, sokkal nagyobb esély van a kibontakozásra minden civil szervezet számára, ha mindennek ellenére jól tagolt, közvetlen támogatói körre tesz szert. A közösségi ügyeknek is szükségük van pénzre, még hozzá leginkább helyi pénzre, ami kettőt ad egyben: kapcsolatot és felhasználható támogatást. Helyi szervezeteknek nagyobb esélyük van helyi pénzre, mert sokkal közelebb vannak támogatóikhoz, nagyobb esélyük van a mobilizálásra. Sokféle és összetett, hogy mit tekintünk erőforrásnak, nem fejezhető ki csupán pénzügyi támogatásban, sem akkor, amikor adományként kapja, sem akkor, amikor – például támogatásként – adja egy civil szervezet. Azon túl erőforrásnak tekinthető minden kapcsolat, ember, ötlet, természetbeni felajánlás, átengedett lehetőség, termék, munkaerő, szellemi tőke. Fontos volt, hogy a helyi közösségekben megszervezendő közösségi alapítványt kezdeményező köröket olyannak lássuk, akik képesek mindezek felismerésére, megszervezésére, fejlesztésére. Felismertük ennek jelentőségét és hittünk/hiszünk abban, hogy ezek a zsenge, látszólag kiszolgáltatott helyi kezdeményező csoportok mindezt meg tudják csinálni, a megfelelő támogatás pedig csak olyan lehet, amelyik erősíti és nem sürgeti ezt a folyamatot.

Függetlennek lenni. De mitől is? Civilek gyakran hangoztatják – mi is – és őrzendő erénynek tekintik függetlenségük hangsúlyozását. E mögött legtöbbször e végtelen erővel megosztott ország pártpolitikai törésvonalaitól való kellő távolságtartás igénye húzódik meg. A velünk kapcsolatba került közösségek (később a közösségi alapítványok) sok tekintetben nem függetlenek és nem is biztatjuk őket ennek a „neutralitást” ígérő pozíciónak a betöltésére. Egy jól beágyazott, kiterjedt helyi kapcsolatrendszerrel rendelkező, lokálpatrióta szervezet nem lehet független az adott közösségtől, annak tagjaitól, csoportjaitól, a terület önkormányzatától vagy épp államától, kormányzatától. Inkább párbeszédben, egyfajta kölcsönös függésben kell lennie velük úgy, hogy közben egyik fél se gyakoroljon döntő befolyást rá.

Intézményt építeni. A társadalmi változás garanciája a helyi ügyek hosszú távú, minőségi támogatása. Tapasztalataink azt mutatták, hogy a közösségi alapítványok bevezetése és fejlődésük támogatása hosszú távú célkitűzés. Ehhez a munkához mind szakmailag, mind forrásokban is tartós munkára kell berendezkedni, ezekhez kell a feltételeket megteremteni. A közösségi alapítványok egyik jellemzője, hogy a szervezés folyamán és a megalapítást követő első években rengeteg önkéntes munkát követel a szervezőktől és a kuratórium tagjaitól. Éppen a támogató szervezet és a közösségi alapítványok indulását célzottan támogató források hiánya miatt lesz valószínűsíthetően nehéz finanszírozót találni a kezdeti lépésekre (szerveződés, az első adományozók felkutatása, az első adományosztó programok megvalósítása stb.). Ha az indulás sikeres is, a tapasztalatok azt mutatják, hogy több (3–5) évnek is el kell telnie, amíg a közösségi alapítvány elég forrást tud összegyűjteni mindennapi működésének finanszírozására, amiből, ha szükségesnek látja, például fizetett munkatársat tudjon alkalmazni, vagy saját programot indítani. Ez nagyfokú kitartást, elkötelezettséget, sok önkéntes munkát és reális tervezést kíván a közösségi alapítvány munkájában résztvevőktől⁴.

Országos támogató programot/szervezetet indítani. A visegrádi országok mindegyikében volt egy ún. *támogató szervezet*⁵ (support organisation, infrastructure organisation), amely külön programot indított a közösségi alapítványok létrehozására és fejlődésük támogatására. Kitűnő szakmai munkájuk és morális támogatásuk kulcsfontosságú volt a közösségi alapítványok sikeres indulásában és kezdeti fejlődésében. Úgy gondoltuk, hogy az ilyen típusú támogatásokra az induló hazai közösségi alapítványoknak is szükségük lesz, ezért el kellett gondolkodni azon, miképp lehet ezeket biztosítani Magyarországon is. Ezért hoztuk létre 2013-ban a KözösAlapon programot, mely hosszú távú támogatója kívánt lenni a közösségi alapítványok hazai mozgalmának. A program erősítette a mozgalmat, a mozgalom sikere pedig a programot, mely mérföldkőhöz juttatta csapatunkat.

Legyenek szamarak nálunk is! Helyi kísérlet, majd országos program

E ponton, az előzőekben feltártak alapján két alapvető kérdés is joggal merülhet fel: vajon mit érdemes figyelembe venni egy magyarországi közösségi alapítvány szervezésénél 2014 körül és az is, hogy vajon *milyen szervezet tud ilyen típusú kezdeményezéseket hosszú távon támogatni?* Joggal merülhet fel még, hogy mire építhet egy közösségi alapítvány helyben, kikre számíthat munkájában? Milyen lehetőségeket mutat a szektorok közötti együttműködés? Melyek azok az ügyek, amelyek megoldásához a közösségi alapítvány tevékenysége hozzájárulhat? Mekkora az az olyan közösségen belüli erőforrások, amelyekre (hosszú távon is) számíthat? Vannak-e olyan közösségek, civil szervezetek, intézmények, amelyek munkáját támogathatná? Megannyi kérdés, amelyek megválaszolása aprólékos gyűjtőmunkát, rengeteg szervezést, számtalan beszélgetést igényel attól, aki helyi közösségi alapítványok fejlesztésében gondolkodik.

Néhány állítás a közösségi alapítványokról

Egy jól behatárolható földrajzi/közigazgatási területen élő közösség átfogó fejlődésének támogatását, az egész közösség életminőségének jobbítását tűzi ki célul. Legegyszerűbben három alapvető funkcióján keresztül lehet megragadni, ezek az adománygyűjtés, a támogatásosztás és a közösségépítés. E három funkció igen sokrétű kölcsönös összefüggésben áll egymással.

A helyi közösségek építésére irányuló programok alapja az empowerment, azaz a felhatalmazás, a képessé tétel. Képessé kell válnia a saját erőforrásainak, képességeinek és (cselekvési) lehetőségeinek felismerésére egy közösségnek, valamint párbeszéd kezdeményezésére tagjai között. Általában külön hangsúlyt szokott kapni az adományozók és támogatottak közötti személyes kapcsolatok építése. Mindez felfogható egyfajta hídszerepnek, ami gyakran használt szimbóluma a közösségi alapítványoknak világszerte.

A közösségi alapítvány törekszik arra, hogy minél inkább fontos szerepet játsszon a közösség egészét érintő ügyek, problémák feltárásában, nyilvánosságra hozatalában és problémák megoldására irányuló erőfeszítések támogatásában. A jó közösségi alapítványokról azt szokták mondani, hogy tükrözik az általuk szolgált közösséget. Ezzel – többek között – azt fejezik ki, hogy nincs két egyforma közösségi alapítvány, ahogy nincs két egyforma közösség se. Viszont minden közösségi alapítványtól elvárható, hogy elsősorban a közösségen belülről jövő támogatások megszerzésére összpontosítson.

A KözösALAPON program története – nagy szavakat használva –, azt az ívet írja le, miként tettünk jelentős lépéseket a semmiből az országosan elterjedt, újszerű civil intézményrendszer kiépülése felé. Ezek:

1. Társakat találni és kialakítani a közös munka kereteit országos szinten.
2. Elképzelni az elképzelhetőt.
3. Támogatókat találni és kialakítani a közös munka kereteit országos szinten.
4. Hírét vinni, megosztani.
5. Reflektált munkaformát kiépíteni.

1. Társakat találni és kialakítani a közös munka kereteit. Társainkat legalább két csoportra oszthatjuk, az állandósult stábunk tagjaira (akikkel szorosan együtt dolgozunk), és azokra az emberekre, akik időszakosan vagy visszatérően társaink ebben a munkában, úgymint nagyköveteink, szakértőink, önkéntesek. Stábunk 5 fővel⁶ kezdett és dolgozik ma is. Az együttműködés ideje alatt, mint mindenhol, itt is volt befektetési szakasz és idővel lett fizetett (rész)munkaidő. Találkozóinkat heti rendszerességgel tartjuk, melyeknek funkciója elsősorban az átlátás elősegítése, a koordináció alapjainak megteremtése, egymás tájékoztatása a részfeladatokról, illetve a közös tervek egyeztetése. Stábunk tudatosan lett heterogén, van közöttünk végzettségét tekintve tanár, angol-, magyar- és történelemszakos, van közgazdász, pénzügyes, van művelődésszervező, vidékfejlesztő és újságíró. A munkatapasztalatokat tekintve van civil háttérű, van közszolgáltatból érkező, van szerkesztőségi munkatárs, van vállalkozó, frissdiplomás. Van, aki a nemzetközi mun-

kában, van, aki a hazai települési munkában, van, aki a tanításban, van, aki menedzsmentben szerzett nagyobb tapasztalatot. Egyszóval a csapat vegyes, ami egyfelől óriási erő, másfelől jelentős kihívás.

2. ábra. A KözösALAPON program csapata⁷

A közös munka első fél évében igyekeztünk megkeresni a lehető legtöbb közöset – értékeket, munkamódot, módszereket, azaz ismerkedtünk, összehangolódtunk. És ami informális szakmai csoportként még nagyon fontos volt: megbízható, befogadó szervezetet találni, amelyet esetünkben a már bevált kapcsolatnak számító Civitalis Egyesület adott. Az egyesület napjainkig stabil partneri kapcsolatot jelent a hazai közösségi alapítványokat támogató munkához, de ma már a Gyökerek és Szárnyak Alapítvány partnereként, mely a hazai közösségi alapítványok hosszú távú támogatására jött létre.

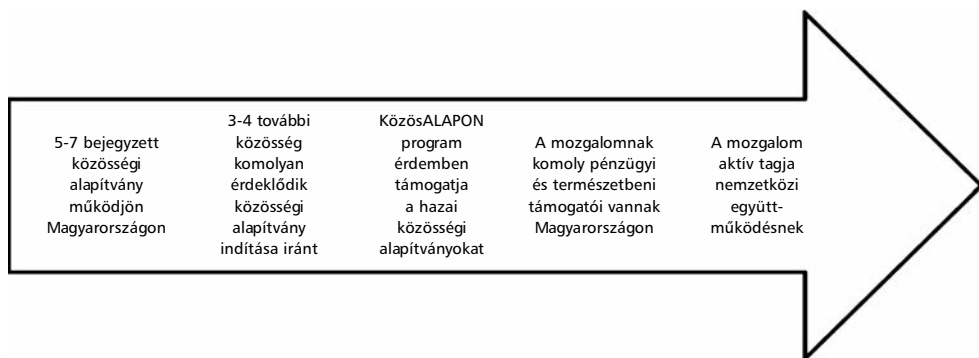
Munkánkban meghatározó szerepet játszó másik csoportot azok a társaink jelentik, akik időszakos szerepet vállalnak, vagy a háttérből, de folyamatosan figyelemmel kísérik munkánkat, tanácsot adnak, kapcsolatokat hoznak, ötletet adnak, értékelnek, visszajeleznek, meghallgatnak, vagy gyakran inspirálnak minket kérdéseikkel. Nagyköveteink száma ma 4 fő⁸, ők olyan emberek, akik idővel alaposan megismertek minket, a munkánkat, az elképzeléseinket, beszélgetéseinkben formálták azokat és helyet keresnek abban, miként tudnak ehhez leginkább hozzájárulni saját pozíciójukból, emberi mivoltukból. Így lettek közülük többen pro bono szakértőink, konzulenseink, ketten pénzügyi támogatóink is, illetve később a céljaink tartós támogatása érdekében létrehozott Gyökerek és Szárnyak Alapítvány alapítója is közülük került ki. Szakértőink köre persze ennél több embert jelent, akik társaink voltak a tervező, a kiválasztó, az értékelő, a támogató, a forrásteremtő, a nyilvánosságot szervező munkánkban. Közöttük is vannak visszatérő személyek, akik több ponton is találtak kapcsolódást munkánkhoz, csapatunkhoz. És mint ahogy egyetlen civil kezdeményezés se létezhet önkéntesek támogató közreműködése nélkül, a mi munkánk hátterében is dolgoznak, segítenek olyanok, akik apró vagy jelentősebb vállalásaikkal⁹ a megfelelő pontokon továbblépték ügyünk vagy szervezetünk szekerét.

2. **Elképzelni az elképzelhetőt.** Programunk jelentős szakmai kérdése volt kezdetben, hogyan tudunk úgy dolgozni, hogy a helyi adottságokra építő, a környék sajátosságait maximálisan figyelembe vevő, egyedi helyi támogatószervezetek jöhessenek létre, amelyek mégis egy töről fakadnak, amelyek ismerik, elismerik és adaptálják magukra a közösségi alapítványok meghatározó ismérveit. Támpontokat kerestünk, hogyan lehet nekikezdeni, mire lehet építeni egy közösségi alapítvány elindításának elgondolásakor? Alább néhány szempontunk, melyek minket vezettek, amikor elképzeltük hogyan, kikkel tudnánk nekikezdeni annak a munkának, aminek a hatására újabb közösségi alapítványok születését vártuk:

- fontosak a már meglévő szervezetek, a helyi vállalkozók, a helyben működő és hasznos hajtó cégek, fontos a helyi „prominensek” megnyerése, az elszármazottak vissza kapcsolása, az emberi kapcsolatokat;
- fontos körülmény, hogy a jövő generációval kapcsolatos jobbító szándék sokkal több emberben ott él, mint azt elsőre gondolnánk, különösen erős a kisgyerekes családok körében;
- számolni és építeni kell az emberekben rejlő kreativitással, lelkesedéssel, a fejekben lévő ötletekkel, valamint azzal, hogy az eddig közösen elért sikerek megerősítik a cselekvőképesség érzetét és új erőt adnak, ezért ezeknek rendszeresen teret kell nyújtani és hangot kell adni. A helyi tudás fontos részét alkotják a környezetben élő idős emberek történetei, kihasználatlan energiái, tapasztalatai, és az ott élő aktív lakosság szaktudása is;
- sokkal könnyebb és hitelesebb a közösségi kezdeményezések generálása, ha figyelembe vesszük a közösség helyi kulturális, hétköznapi épült szokásait, például kaláka, kölcsönös szívességi kapcsolatokat;
- érdemes számolni a helyi munkákban a város/faluvédő – alternatív – fiatal generációval, akikben egyszerre buzog a tett- és a kalandvágy, és leghőbb vágyuk: helyet találni ebben a világban.

Továbbra is ambiciózusnak, de elérhetőnek tartjuk korábban kitűzött céljainkat:

3. ábra. A KözösALAPON program célja 2018 végéig

Forrás: Saját szerkesztés.

Tevékenységünk megkezdése, sőt a közösségi alapítványok jövője szempontjából is nélkülözhetetlennek tűnt, hogy a lehető legpontosabban definiáljuk, mit is tekintünk ma Magyarországon közösségi alapítványnak. Visszatérő vitatémánk volt például, hogy vajon mekkora lélekszámú közösség képes hosszú távon működtetni közösségi alapítványt, mint ahogy az is, hogy milyen lehet a különböző szektorok (önkormányzat, a vállalkozói világ és a civil szféra) kapcsolata az alapítvány működése során. A szerteágazó tapasztalatok és a valóság bonyolultsága okán igyekeztünk nyitott, befogadó, ugyanakkor a közösségi alapítványok értékeit érvényesítő leírással szolgálni; így született meg a „*Tájéló a magyar közösségi alapítványokhoz*” c. dokumentumunk, amely pályázati kiírásunk szerves része, és a következő időszak munkájának alappillére lett.

4. ábra. A „*Tájéló a magyar közösségi alapítványokhoz*” c. dokumentum címlapja

3. Támogatókat találni és kialakítani a közös munka kereteit országos szinten. Az ötletek legfontosabb megmérettetése pénzügyi támogatóinak a megtalálása. Nem volt ez másként a KözösALAPON program esetében sem. Volt elképzelés, volt meggyőződés, voltak társak, tapasztalatok, kapcsolatok, kialakult egy projektelképzelés, de ki adna erre pénzt?

Hazai pályáról elsőként a Norvég Civil Alap¹⁰ adott bizalmat az országos munkához, nemzetközi pályáról a Charles Stewart Mott Alapítvány¹¹, majd az Akadémia a Lengyelországi Filantrópia Fejlesztéséért¹² és a Miller Family Trust¹³. Munkánk harmadik évében megérkeztek az országos munka első magyarországi magánadományai is¹⁴, melyek nagyon fontos megerősítést adtak.

Ezen a ponton térnénk ki arra, hogy merre és milyen eséllyel indulhat valaki fejlesztésre, újdonsággal való kísérletező munkára fordítható (K+F, azaz kutatás-fejlesztési) forrásokért ma Magyarországon, főként, ha a munka tárgya társadalmi és nem tudománytechnológiai jellegű. Amennyiben a – későbbiekben a magyar kormány által megtámadott – Norvég Civil Alap *hazai forrásnak* számít, úgy az adott pillanatban volt „jó minőségű hazai pénz”¹⁵ a munkánk elkezdéséhez. Ezzel együtt elmondható, hogy egy olyan kísérlet,

melyet a KözösALAPON csapata, vagy azt megelőzően, a Gyökerek és Szárnyak Műhely kezdeményezett és véghezvitt, a kialakult hazai finanszírozási körülmények között kivitelezhetetlen volt és az lenne ma is. Mert ehhez olyan támogató szükséges, amely bátran fektet társadalmi beruházásba, ismerve az azokban rejlő kockázatokat és sajátosságokat. Számol a menet közben szükséges változtatásokkal, ezért gondol azok megtételének feltételeire. A külföldi befektetés esetünkben annyit jelent, hogy „társadalmi vállalásunk” minden anyagi kockázatát külső szereplő viselte és viseli, aki így különösen érdekelt abban, hogy az általunk kitalált és az általa támogatott szakmai munka sikeres legyen. A *siker* pedig *többszörösen helyben marad*. Helyben az országban, és helyben az adott településeken, ahol közösségi alapítványok működnek, és már az első években tízmillióra¹⁶ rúg az összeg, melyet helyi ügyek támogatására mozgósítottak országszerte. A forrásteremtés kérdése komoly, a hosszú távú fenntarthatóság, a több lábbon állás kihívása. Pénz híján az egész koncepció borul, éppen ezért fontos volt, hogy 3 költségvetési terv szülessen (alacsonytól az elvárton keresztül az ideálisig), és a stáb minden tagja köteleződjön el az alternatív, hazai forrásszerzés mellett, ami igazán nem egyszerű feladat. Időt és kapacitást igényel, és ami a legfontosabb, a már megnyert támogatókkal egyedi és a maga nemében intenzív kapcsolatot kell ápolni. Emellett a támogatóknak is van saját profiljuk, lehetnek egyedi fókuszai, amelyeket meg kell ismerni, meg kell érteni, szükség szerint igazodni kell hozzájuk. Egy ilyen igazodás nem tervezett, de szükséges lépése volt a Gyökerek és Szárnyak Alapítvány megalapítása a hazai munka hosszú távú támogatása érdekében, hogy létezzen egy olyan szervezet, amely maximálisan megfelel céljainknak, mind alapítói szárdékaiban, mind működési struktúrájában, státuszában, döntéshozatali testületeiben.

Végül tanulságokkal és javaslatokkal felvértezve 2014 decemberében pályázatot írtunk ki közösségi alapítvány szervezésébe kezdő magánszemélyek csoportjai részére.

5. ábra. A KözösALAPON program pályázati menetrendje

A pályázat meghirdetésekor közreadtunk egy „Tájéoló a hazai közösségi alapítványokhoz” c. dokumentumot, amely az általunk fontosnak és követendőnek tartott minimumot foglalta össze és magyarázta a témával ismerkedőknek. A másik kiadott anyag a pályázati útmutató volt, amely részletesen tartalmazta, milyen eljárási folyamat várható, milyen mérföldkövei lesznek, milyen és miért pont olyan kiválasztás lesz a végén, és persze azt is, mi lesz az a folyamat, aminek a támogatására most ajánlatot teszünk. Végtelenül leegyszerűsítve ajánlatunk tartalma a következő volt:

Amit kértünk	Amit ajánlottunk
<p>Álljon össze legalább 3 fő és magánszemélyként köteleződjön el amellet, hogy a következő másfél évben mindent megtesz, hogy az általuk kijelölt területen közösségi alapítvány szülessen.</p> <p>A pénzügyi támogatást az a csoport nyeri el, amely 2016. december 31-ig:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a Tájéolóban leírtakkal összhangban álló, bejegyzett közösségi alapítványt hoz létre; • legalább 15 különböző helyi támogatótól, összegyűjt legalább 2 millió forintot; • rendelkezik adománygyűjtési tervvel és támogatásosztási politikával. 	<p>Szakmai támogatást: külföldi tanulmányút, találkozás működő közösségi alapítványokkal, szakmai műhelyek, állandó szakmai támogató (kísérő), speciális konzultációs lehetőségek igény szerint.</p> <p>Pénzügyi támogatást, amennyiben a támasztott feltételeknek maradéktalanul megfelelnek, a KözösALAPON program 2 millió forintot tesz az összegyűjtött pénz mellé, így a 2017-es évet működő szervezettel, felkészült kuratóriummal, tervekkel és 4 millió forinttal kezdik.</p>

Ezekkel együtt 2014. december 1-jén meghirdettük a pályázatot, melynek beadási határideje 2015. február 20. volt. Addig is folyamatosan az érdeklődők rendelkezésére álltunk e-mailen, telefonon, személyesen. Tartottunk szervezett konzultációkat érdeklődő városokban, területeken, szívesen elutaztunk helyszínekre igény szerint, de az irodánk is nyitott volt. Ajánlottuk, kértük, tanácsoltuk a pályázóknak, hogy konzultáljanak, mert ezt a személyességet kiemelten fontosnak tartottuk, hogy pontosan értsék mire is jelentkeznek, pontosan értsék miért is pont ezeket a kérdéseket kell megválaszolni és miért pont ennyi és ilyen embert kell maguk mellé találniuk stb.

Ezek tisztázása, élőszóban való megerősítése sokak számára hozta meg a határozottságot az indulásra vagy épp a távolmaradásra. Intenzív és fontos időszaka volt ez munkánknak. A 2015. február 20-i határidőig 28 (!) pályázatot kaptunk. Alapos, külső szakértők bevonásával megtartott értékelés következett (főként azt nézve, hogy megértették-e a koncepciót, tényleg közösségi alapítványt akarnak-e, a felállt csapatban benne van-e a vállaltak elvégzésének esélye stb.). Majd egy azt követő bő hónapos belső értékelő folyamat végén a kiválasztott szervezeteket személyesen is meglátogattuk a teljes stábbal és azokkal az értékelőkkel, akik ehhez kedvet, affinitást éreztek. Végül pályázati procedúránk nyomán 2015 áprilisában hét szervezőcsoportot¹⁷ választottunk ki, akikkel közösségi-alapítvány-építésbe fogtunk.¹⁸ A megállapodások megkötését követően a csoportok egy közös indító találkozón vettek részt, melyet a budapesti Római-partra szerveztünk bentlakással. Ezt követően külföldi tanulmányútra mentek a szervezőcsoportok, melyekhez a kapcsolatokat, a forrást és a tapasztalatok disszeminációjának megszervezését a KözösALAPON program biztosította, de a konkrét meglátogatandó szervezet (ország)

kiválasztása, az utazás megszervezése és a tapasztalatok csoporton belüli megosztása a szervezőcsoportok feladata volt. A munkamegosztásnak ez az apró momentuma talán megfelelően szemlélteti azt a partneri megközelítést, melynek szellemiségében dolgozni akartunk a helyi szervezőcsoportokkal, hogy munkájuk kereteit minél inkább saját tempójuk, stílusuk, lehetőségeik és a csoporttagok igényei szerint alakíthassák ki.

Őszre részletes munkatervet készítettek a csoportok, mely megmutatta, hogyan tervezik teljesíteni az általuk vállaltakat, és ezt a korábban megkötött megállapodás részévé tettük. 2016 decemberéig egy hosszú, munkás időszak következett, melyben a programunk szakmai találkozókat, helyi konzultációkat, munkakonferenciákat tartott, szervezte a közösségi alapítványok országos nyilvánosságát, a szervezőcsoportok csapatot építettek, szervezetet alapítottak, támogatókat gyűjtöttek, ügyeket kerestek és persze adományokat gyűjtöttek. Az út során a sikerek mellett persze felismerések születtek, vagy épp áldozatok is estek, nem mindenkinek passzolt ez a munkafolyamat vagy a helyi klíma, esetleg fordult az élet közben. A tervezett határidőig végül 3 újabb közösségi alapítvány¹⁹ született és futott ki a pályájára 2017. elején az akkorra már ötéves ferencvárosi mellé.

6. ábra. A megszületett közösségi alapítványok logói

4. Híret vinni, megosztani. Tudtuk, hogy nehéz lesz a nyilvánosság szervezése, a sajtóban való megjelenés elérése. Nem segített az sem, hogy nem egyszerű bemutatni az ügyet, elmagyarázni magát a közösségi alapítványt sem. Tanulva korábbi elképzeléseink eredményeiből, most határozottabban az érzelmek felől próbáltunk közelíteni, megszerettetni, infografikákkal vizualizálni az üzenetet.

Kommunikációnk célcsoportja időben és térben jól tagolható. Három jellegzetes célcsoportunk: a helyi szereplők, a támogatók és a szimpatizánsok. Kezdetben a feladat a felületkialakítás volt, majd a partnerek elérése. Ez a legszélesebb merítésnek tekinthető

időszak volt. Ekkor a blogoldalt weboldal váltotta, a weboldal mellett megszületett a facebook oldal, a szervezőcsoportokkal egy belső kommunikációs felület. Az utóbbi időben erőteljesebben megjelent a támogatói célcsoport felé való kommunikáció, mely önálló arculattal rendelkezik, magyar és angol nyelven azonos súlyban van rá igény. Szakmai beszámolóinknak is kialakult – a közben megismert potenciális támogatói igényekre reagáló – rövid, elektronikusan küldhető, érthető, „egy mondatban elmondható” grafikus változata is. Mellettük kisfilmek is készültek és tudatosan elhelyezett online cikkek, megosztások.

Programunk a pályázati felhívás időszakában igényelte a legnagyobb figyelmet a nyilvánosságban, ekkor a rendelkezésre álló minden csatornát igénybe vettünk a népszerűsítéshez. A 2016 márciusában tartott konferenciáig a sajtóérdeklődést is sikerült kivívni, az írott – elsősorban online sajtó felé is volt elmozdulás, de érdeklődés inkább a rádióműsor-készítők felől érkezett, azok közül is inkább háttérműsorokba való meghívás formájában.

Országos konferenciánk áttörést jelentett – kommunikációs téren – az elérésben, ami nagyrészt az angol és magyar nyelvű online közvetítés megszervezésének volt köszönhető²⁰. Egyetlen kattintással elérhető lett az elméleti keret és a gyakorlati pannó. A hazai mellett sikerült megragadnunk a nemzetközi nyilvánosságot is, ezt elsősorban a tanulmányutak alkalmával, szakcikkek megjelentetésével, valamint az országos konferencia hírei között. Mostanra – negyedik év vége – kezdjük érezni határozottan, hogy lett látzata a munkánknak, már vannak felületek, követők, egyre több az érdeklődő. Ennek ellenére vagy épp ezzel együtt el kell mondanunk, hogy jelentős médiamegjelenést csak akkor értünk el, mikor szervezetünket elérte a kormány civilek elleni uszító propagandája, amikor minden független szervezet mögött hátsó szándékot, ellenséget kerestek, kerestettek, amikor gyanúsak lettek a külföldről támogatott szervezetek, és ezek feltárására nyitott lett a sajtó. Ekkor mi is kerestük a nyilvánosságot és a szervezetünket ért nyílt támadásra – nyilvános sajtófelületeken valótlan állítások, csúsztatások, negatív kontextusba keverés – nyilatkozatokkal reagáltunk, mely addig soha nem látott olvasottságot hozott. Sokkal jobban örültünk volna, ha ügyünk, ha munkánk, ha eredményeink és nem a helyi szinten felhasznált fejlesztői munkánk pénzügyi forrásai keltik fel a média figyelmét. Nem örültünk ennek a helyzetnek, de ha már így alakult, beleálltunk és beszéltünk arról, amiről mindig is szeretnénk volna: Mit csinálunk? Kikkel csináljuk? Miért csináljuk?

5. **Reflektált munkaformát kiépíteni.** Végül, de nem utolsósorban fontos szempontként szeretnénk megjeleníteni azt a munkamódot, ahogy dolgozunk. Komoly rá- és összehangoló időszak van mögöttünk, ahol a stáb tagjainak egyéni és a programfejlesztő munka sajátos jellemzőinek alakítása zajlott. Munkánk első lépései között tisztáztuk azokat az értékeket, amelyek mentén dolgozni akarunk, azok pedig tilalomfára kerültek, amiket mindenképpen el akarunk kerülni. Kidolgozásuk komoly munka volt, sokáig szem előtt kellett tartani, ma viszont keresgéltük, és az átolvasás után azt tapasztaltuk, hogy tulajdonképpen beépültek a közös munkánkba, része lett az arculaterősítő „branding” dokumentumunknak, tetten érhető honlapunk, facebook oldalunk formájában, tartalmában, más szervezetekkel való kapcsolatunkban és nyilatkozatainkban. Fontos cölöpök lettek munkánkban, melyek nem kötnek meg, de segítenek visszatálcálni a

bizonyoshoz ebben a gyakran változó helyzetben. Munkamódunkat alapvetően reflektívnek tekintjük, ami azt jelenti, hogy amit tudunk, amit tapasztalunk, folyamatosan feldolgozzuk, annak konklúzióit beépítjük munkánkba, az alapján – akár jelentősen – módosítjuk azt.

A számár útja. Fejlesztői munkánk kulcskérdései

Állandó és változó – Gondolkodni a fejlesztői munkáról, kialakítani a közös munka kereteit

Mára elmondható, hogy sok tekintetben egy nyelvet beszélünk a fejlesztő munka kapcsán. Fontos, de korántsem magától értetődő ennek kialakulása. Hosszú és tanulással teli előzményei vannak, melyek úgy véljük, nem megspórolható részei annak, ha az ember csoportokkal és változással akar dolgozni.

Hamar tisztába hoztuk magunkat azzal a ténnyel, hogy céljainkat a közösségi alapítványok létrehozásán helyben dolgozó csoportokkal együtt, „rajtuk keresztül” tudjuk elérni. Úgy gondoltuk, kapacitásaink (az országos programé és a helyi programoké) kiegészítik egymást. Ezért fontos segítenünk annak megfogalmazását, mire van szükségük azon felül, amivel rendelkeznek, és amihez helyben hozzá tudnak jutni. A szubszidiaritás elve szerint egy külső szereplőnek abban a mezőben kell szerepet találnia, amelyben nincsenek fellelhető helyi erőforrások és csak addig, olyan mértékben szabad azt betöltenie, amíg ez nem váltható ki helyben. Ez egybe is esett azzal a szándékkal, mely szerint távol akartuk magunkat tartani a „megmondó-ember” szerepétől. Megegyeztünk, hogy szükség van értékeink és szerepfelfogásunk nyilvános meghatározására, megfelelő alkalmakkor ezek kinyilvánítására. Ugyanakkor tudjuk, valójában reakcióink, magatartásunk, az általunk szervezett események közvetítik igazán mindezt, és megnyilvánulásainkon és szabályainkon (szerződés, szankciók) keresztül tudjuk/fogjuk megvalósítani az elképzelt szerepet (nem elég, és néha felesleges is beszélni róla). Azt is nyomatékosítottuk magunkban, hogy az első találkozó meghatározó lesz abban, hogy milyen viszonyt akarunk kialakítani a közösségi alapítvány létrehozására elkötelezett, a pályázati felhívásra eredményesen jelentkező, kiválasztott csoportokkal. Leszögeztük: mi vagyunk őértük, nem fordítva. Hatásunkat a csoportokkal való munkánkon keresztül, azok által fejtjük ki. Ideálunk egy erős, független, motivált, ellenállóképes és összetartó csoport, mely képessé válik tervezni, megvalósítani és reflektálni a munkájára, melyet a helyi közösségi alapítvány létrehozásáért végez. Viszonyunk lényeges alkotóeleme a kölcsönösség: a kölcsönös függés, még inkább a kölcsönös felelősségvállalás. Fontos, hogy nyitottan állunk minden csoporthoz, minden helyzethez, igyekszünk nem uniformizálni a programban részt vevő csoportokat, sem az elképzeléseiket a közösségi alapítvány létrehozásához vezető útról, sem a létrejövő alapítványok tekintetében. Feladatunknak azt tekintjük, hogy megértsük és segítsük kibontakoztatni, ami bennük van, azt, amit ők helyben hasznosnak tartanak. A csoportok munkájának és eredményességének megítélésakor leginkább a szándékot és azt a hozzáállást tekintjük mérvadónak, amivel céljukat megközelítik.

7. ábra. A közösségi alapítványok tevékenységi területei

Idővel meghaladtuk a közösségi alapítványok munkaterületeinek hármas meghatározását, ami a szervezőcsoportokkal való munka alapját adta. Az első nagy megegyezés abban volt, hogy meg tudtuk határozni, mik azok a területek, amelyekkel egy közösségi alapítványnak mindenképpen foglalkoznia kell. Nem a munka elején, hanem azután is, folyamatosan. Abban is egyetértés volt közöttünk, hogy a Közös Alapon programmal változást szeretnénk előidézni: vagyis változással dolgozunk.²¹

Kétszer nem léphetsz ugyanabba a folyóba, mondták az ókori görögök, tudomásul véve a természetben és a társadalomban a folytonos változás tényét. A XX. század végén, XXI. század elején a változás dinamikája magasabb sebességre kapcsolt. Egyre rövidebb idő alatt egyre több, egyre nagyobb léptékű változással kell szembe néznünk. Globalizálódó világunkban nem könnyű megállapítani ok-okozati összefüggéseket (mi miért történik), sem előre látni, kiszámítani a meginduló változások lefolyását, kimenetelét. Általában véve is megsokszorozódott a bennünket körülvevő változásokról való tudásunk, jóval több hír és sokkal hamarabb jut el hozzánk, mint korábban. Ezzel elvesztettük szemünk előtt a középtávon kiszámítható jövő paradigmáját, ami maga után vonja, hogy nem lehetünk biztosak abban, milyen következményei lesznek mai tetteinknek. Ezzel viszont egy nagy múltú paradigmát temetünk, a racionális, ok-okozati magyarázatokkal leírható objektív világét, világmagyarázatokét. Az új paradigmát leíró megfelelő fogalmat keresve, komplex rendszereknél kötünk ki, ahol nem az egyes elemek, hanem az elemek

közötti kapcsolatok és a kölcsönhatásokat összerendező folyamatok válnak hangsúlyosabbá. A változást, élő szervezetekhez hasonlóan, felfoghatjuk úgy, mint önálló energiával rendelkező „lényt”, amelynek a változás sajátja, elidegeníthetetlen belső folyamata. Vagyis, aki változtatni kíván, az nem „kívülről hozza, beleteszi” a változást egy adott helyzetbe, hanem befolyásolja, módosítja annak belső folyamatait. Azaz belelép és benne/vele dolgozik. Ez egybeesik azzal a gondolattal, hogy a fejlesztéshez, változáshoz kötődő elképzeléseink érintkeznek életfilozófiáinkkal, hiedelmeinkkel és hatnak egymásra, mint például Mi a dolgunk a világban? Szentesi-e a cél az eszközt? A fejlesztés jellege szerint aktív beavatkozás-e vagy szemlélődés-megértés-visszatükrözés? Az értelem vagy érzések-tudattalan tényezők irányítják tetteinket? Hogyan valósulhat meg a kölcsönösség a fejlesztőmunka gyakorlatában? Milyen hatása van a fejlesztők által behozott erőforrásoknak a fejlődés természetes folyamatára? Kinek az érdekeit szolgálja, kinek az értékei tükröződnek benne?

Ha hosszú távú intézményépítő munkára adjuk a fejünket, pontosabban kell értelmeznünk a fejlesztéshez való viszonyunkat. Stábunk a sok létező megközelítés közül azzal azonosult leginkább, hogy a fejlődés nem más, mint a tudatban működő konstrukciók, „világmodellek” folyamatos változása, jelentősebb átalakulása, bővülése, gazdagodása, vagyis „konceptuális váltások” sorozata. Ezzel összefüggésben a fejlesztés az, ami mindezt előmozdítja, segíti, gyorsítja vagy egy adott konstrukció irányába befolyásolja, ami korántsem „ártatlan” vagy felelősség nélküli befolyás. Éppen ezért határozunk meg intelmeket a magunk számára munkánk korai szakaszában *(példák a keretes írásban)*.

Ha változásról, fejlődésről beszélünk, szót érdemel egy manapság talán túl divatosság vált, de jelentésében releváns kifejezés, az innováció, azaz az újítás is. Leginkább annak a dinamikának a megértése okán fontos ez, amely során az emberek megnyílnak a változás, az új felé. Ezt a folyamatot tekintjük a változás útjának vagy az „új terjedésének”. A témát sokat és sok oldalról kutató Rogers (1983) a terjedés leírására leggyakrabban a diffúzió²² kifejezést használja, hangsúlyozva, hogy a reakcióban részt vevő anyagok kényszer nélkül keverednek, valamint, hogy nagyon leszűkíti a gondolkodásunkat, ha az innovációt végeredményét tekintve produktumként kezeljük, ahelyett, hogy a terjedés teljes folyamatára koncentráljunk.

*A fejlesztési munka nem válhat az uralkodás eszközévé!
A szervező csoportok igényei és aktuális kérdései alakítsák a programot.
A fejlesztő impulzusoknak is legyen tere. A különböző csoportok együtt is dolgozzanak.
A változás egyéni kezdeményezéseken múlik, nem szabad lebecsülni az egyént, megfélemlíteni a csoportban a személyiségekről.
Nem szeretnénk kialakítani, növelni, fenntartani a függőséget a fejlesztésben, hiszen a végcél az önállóság.
Számítunk kialakuló és elmélyülő válságokkal, természetes veszélyekkel.*

Saját társadalmunk fejlődéséért dolgozunk, fenntartható, hosszú távon fennmaradó eredményekkel, pozitív társadalmi hatásokkal. Munkánk tárgya a közösségi alapítványok koncepciójának és szervezeti sokszínűségének megragadása és bátorítása, hazai viszonyok közé ágyazása. Munkánk célja pedig nem volt más, mint megtalálni azokat az embereket – helyi hősokeket –, akik elkötelezettek helyben, akik ismerik és tennének a helyi közösségért, akik elég bátrak és nyitottak ahhoz, hogy egy hosszú távú sokszereplős projektbe kezdjenek, amelyben sok az ismeretlen tényező. Újítókat és korai adaptálókat kerestünk, olyanokat, akik a célt figyelik nem a rajtot. A velük való munka nem mellőzheti a pozitív, konstruktív hozzáállást, amellyel igyekszünk „egymásra építően hatni”, a hitet, hogy „tudunk egymástól, illetve a munka során együtt tanulni”. E kettőt igyekeztünk összekötni fejlesztői munkánk kialakításakor. Ehhez szükség van arra a tudásra/hitre is, hogy az átmeneti nehézségek, visszaesések, szétesések, kapcsolati válságok is részei lehetnek, sőt, részei szoktak lenni egy szabályos fejlesztői folyamatnak. Éppen ezért fejlesztőként észnél kell lenni ezek jeleikör, hogy megfelelő módon értelmezzük a kibontakozó krízist, és próbáljuk annak dinamikáját a folyamat hasznára fordítani és a fent említett tanulási potenciálját kiaknázni.

Mozgalom és intézményesülés. Befogadó szervezettel²³ indultunk, amellyel kezdetektől, sőt azt megelőzően is nagyon jó volt a kapcsolat. A tervek megvalósítása közben mégis önálló keretre lett szükség a munkához, ami nem törést hozott, hanem nyereséget. Így már nem egy, hanem két szervezet együttműködése ad egyre biztosabb hátteret az országos szervező, támogató szerephez. Vannak tervek, vannak elkötelezett emberek, vannak források és ígéretök, vannak társak és vannak ötletek, vannak szervezetek, eljárások és dokumentumok, alakulnak precedensek, egyszóval a közösségi alapítványokat támogató körülmények keretei kialakulóban vannak, hogy elősegítsék az intézményesülést.

Hogy lesznek helyiek és hasonlóak is? Mozgalmat akartunk indítani, azt akartuk, hogy a közösségi alapítványok témája a közbeszéd része legyen, hogy mozgásokat indítson be az emberek fejében és tetteiben. Fontosnak tartottuk elkerülni, hogy a közösségi alapítványok ügye tisztán civil ügy legyen, hogy döntően a helyi közösségi élet ismert alakjai legyenek kezdeményezők. Erre erőfeszítést tettünk, majd azt tapasztaltuk, hogy nélkülük – közösséget megszervező emberek nélkül – nem megy. Végül egyfajta középútas megoldás született, és valóban ott lettek sikeresebbek a kezdeményezések, ahol a szervezői csoportokban kapcsolódást találtak egymáshoz a civil és az üzleti szektor képviselői. A mozgalomindítás egyik legnagyobb nehézségének azt találtuk a kezdetekkor, hogyan tud majd egyedi arcot kapni egy közösségi alapítvány, ha sok tekintetben kísértetiesen hasonlít más emberek közössége által létrehozott alapítványi formában működő szervezetre. Sok gondolkodás, kommunikációs kísérlet, irányított beszélgetés és visszajelzés során mára elérkeztünk arra a pontra, hogy azt mondhatjuk, jelentősen megnőtt azoknak a köre, akiknek vannak szempontjaik ahhoz, hogy fel tudják ismerni, tényleg egy közösségi alapítvánnyal van dolguk. Országos programként ismérveket fogalmaztunk meg, elkészítettük és közre adtuk a Tájéoló c. alapidokumentumot, meghatároztuk a közösségi alapítványok tevékenységi területeit, elemeztük ezek viszonyrendszerét, mind-

emellett pedig rengeteget beszélgettünk ennek kapcsán az érdeklődőkkel, a szervező-csoportokkal, potenciális támogatókkal, más civil szervezetekkel. Mára elmondhatjuk, hogy akikkel együtt dolgozunk, velük mindenképpen egyértelmű, hogy ha különböző szólamokban is jelenünk meg, egy kottából játszunk.

Ikrek, de nem egyformák. A kétpetéjű ikrek génállományának 50százaléka közös, testvérek, de nem hasonlítanak egymásra, ugyanakkor, ugyanabból fogantak, de közös alkotóelem nélkül, egy térben fejlődnek, de nem egy burokban. Valami ilyesmi fejlődés jellemzi a magyarországi közösségi alapítványokat is. Nagyjából egy időben fogant meg a gondolat helyi emberek fejében, hogy a sok társadalom és közösségjobbító lehetőség közül épp a közösségi alapítvány szervezése mellett köteleződjenek el. Ugyanaz az országos program ad keretet az első lépésekhez, de ugyanaz hagy teret az egyedi jellemzők kifejlődéséhez, és eltérő módon hatott az eltérő módon szerveződő csoportokra. Valamelyik gyorsan betölti azt, valamelyik a végtelennek látszó tér hatására kicsit inkább visszahúzódik. Jelenleg négy közösségi alapítvány küzd a maga kihívásai mentén, hogy végül helyi támogatókat kötelezzon el a helyi ügyek mellé. A cél és a küldetés közös, a szereplők, a választott út és módszer egyedi. Ezt igazolták vissza első országos konferenciánk résztvevői is: „...érdekes, hogy mind ugyanazt akarjuk és mégis mennyire más-képp”. Ez volt a célunk, így erre büszkén tekintünk.

Helyi szervezetek születnek egy globális perspektívából. Munkánk értelmét és eredményességét egyelőre talán az igazolja leginkább, hogy mára már egyértelmű és jól látható, hogy közösségi alapítványok formájában valódi helyi szervezetek születtek. Amelyek kereteit globális tapasztalatok formálják, tartalmát nemzetközi gyakorlat adja össze, orientáltsága lokális, hiszen olyan emberek alkotnak benne közösséget, akik ismerik a helyi közügyeket, vagy elkötelezettek, hogy megismerjék, akik szemében megnőtt a helyi erőforrások jelentősége, és egyre több elképzelésük van ezek elérésére. Azok az emberek, akik elköteleződtek egy-egy közösségi alapítvány mellett a maguk környezetében ismert és elismert emberek, akik olyan mértékben szavaztak bizalmat ennek a formának, hogy nevüket, kapcsolataikat és az azokon keresztül elérhető erőforrásokat, ötleteiket, személyes időt és erőfeszítést is latba vetik a helyi cél érdekében.

Nemzetközi jelenlét egy bezárkózó országból. Magyarország ebben az időszakban becsatornázódott a közösségi alapítványok regionális vérkeringésébe, széles körű és aktív kapcsolatokkal rendelkezünk Európa-szerte, és néhányal a tengerentúlon is. Az országos program munkatársai mellett a szervezőcsoportok, majd az új közösségi alapítványok képviselői is részt vettek tanulmányutakon, konferenciákon, szakmai konzultációkon, melynek következtében mára elmondhatjuk, hogy ez a kapcsolat élő, több szálon létezik. Helyi csoportok közvetlen kapcsolatban állnak a régió hasonló szervezeteivel, ismerik tevékenységüket és tudják, hogy számíthatnak rájuk és viszont. Emellett a KözösALAPON program is jelen van a nemzetközi munkában, az európai közösségi alapítványok szervezetében, így közvetlenül is képviselve országunk speciális helyzetét e téren. A nemzetközi munka a kapcsolatszerzésen és a tapasztalatok megosztásán túl egy speciális közeget ad a benne résztvevőknek, érzik, hogy azokban a dolgokban, melyekkel mindennapjaikban megküzdenek, azoknak az értékeknek a vállalásában, amelyek

mentén dolgoznak, azokkal a kérdésekkel, melyeket a tapasztalatuk és a gondolataik felvetnek, nincsenek egyedül. A nemzetközi közeg megmutatja, mi a munka generális, mi nemzeti, esetleg lokális sajátossága, mely információk segítenek eligazodni, hogy hol kell ezek megoldásán dolgozni. A helyi munka ezekben a szituációkban különös figyelmet, publicitást kap, egy sajátos kölcsönhatásba hozva a szereplőket, melyben könnyebb tanulni másoktól, mások tapasztalataiból, kérdései mentén, ezzel szükség szerint gyorsítva vagy épp megállásra intve saját csoportunk munkáját.

Szamársorsok. Eredmények és az összjáték perspektívája

Folyamatban vagyunk. Ezért is inkább munkánk néhány kritikus pontjára fókuszálva tekintettünk vissza. A közösségi alapítványok kérdéseiként a szektor kérdéseivel foglalkoztunk: hogyan kezdeményezzünk, hogyan vigyünk értéket a munkánkba, hogyan szerezzünk mindehhez jó minőségű pénzt²⁴, hogyan értékeljük munkánkat, hogyan tanuljunk tapasztalatainkból, hogyan osszuk meg a program vezetését az általunk világra segített szervezetekkel miközben munkájuk színvonalát is értékeljük, hogyan bővítjük még újabb tagokkal a közösségi alapítványok számát miközben figyelni akarunk a „régiekre” is. A programot folyamatosan alakítjuk, és most már partnereinkkel együtt, velük kölcsönhatásban formáljuk, melynek része a forrásteremtésről való folyamatos gondolkodás, részprojektek kidolgozása, közvetlen támogatók keresése, adománygyűjtő események szervezése, alternatív források felkutatása.

Tíz évre terveztük a munkánkat és most a negyedik évnél járva fordult a kocka. A kezdetben megvalósíthatatlannak hitt koncepciót ma már elég sokan alapvetően jó ötletnek tartják, hasznosnak, követendőnek. Ez nagy szó. Igazolja számunkra, hogy felelősséggel bele lehet vágni egy olyan programba, aminek a kifutása 8-10 év, de a kezdetekkor max. 1-3 évre látni előre. Bele lehet vágni, ha elég erős a vízió, ha hiszünk abban, hogy megmozdítja a megfelelő embereket, megfogja őket, elképzeli a saját világukban. Ha ez hősködés, akkor a közösségi alapítványok és az őket támogató KözösALAPON program hősködik. Évtizedekben tervez és négy év után nemhogy aktuálisnak, elérhetőbbnek is érzékeli kezdetekkor kitűzött célját: működjenek közösségi alapítványok Magyarországon.

8. ábra. A KözösALAPON program országos támogató munkájának hangsúlyos lépései

2013. tavasz–ősz	●	A KözösALAPON program elképzelése, tervezés és előkészítés
2014. tavasz	●	Szakmai program megtervezése, szükséges szakértői kör azonosítása, stáb és stábmunka kialakítása, Országos Támogatói Csoport (később nagyköveteknek nevezett csoport) szervezésének elkezdése; blog indítása
2014. nyár	●	Pályázati anyagok és folyamatok megalkotása; helyi konzultációk érdeklődőkkel
2014. ősz–tél	●	Pályázat meghirdetése (konzultációs és értékelő szakasz)
2014. december	●	Gyökerek és Szárnyak Alapítvány néven önálló szervezetet alapítunk, hogy még jobb szervezeti kereteket biztosítsunk a közösségi alapítványok támogatásának, de ezzel a mozzanattal nem szűnt meg a szoros befogadói kapcsolat a Civitalis Egyesülettel
2015. tavasz	●	A legígéretesebb pályázatok (7 db) kiválasztása az írásbeli anyagok majd személyes látogatás alapján
2015. nyár	●	Elindul a munka a szervezőcsoportokkal (amely 2016 végéig folyamatosan tart), nemzetközi tanulmányutak a környező országok közösségi alapítványaihoz, többnapos bentlakásos képzések; fb és levelezőcsoport kialakítása
2015. ősz–tél	●	A szervezőcsoportok munkatervben írják le, hogyan alakítják meg közösségi alapítványukat 2016 végéig; támogatási szerződést kötünk a Ferencvárosi Közösségi Alapítvánnyal; Országos Támogató Csoport további szervezése; nemzetközi konferenciákon és eseményeken való részvétel, hazai adománygyűjtés lehetőségeinek felférése
2016. tavasz	●	A helyi munka intenzívebb támogatása, tekintettel arra, hogy a kihívás utolsó szakaszába fordultak a csoportok, szakmai találkozók az adománygyűjtésről
2016. március	●	Teret nyitunk – a Közösségi Alapítványok Első Országos Konferenciája címmel az addigi eredményeket bemutató reprezentatív eseményt szerveztünk; a konferenciát követően egyre több figyelmet fordítunk az országos munkára, a KözösALAPON szervezőcsoportok munkájának és a közösségi alapítványi koncepció ismertebbé tételére
2016. nyár	●	Együttműködési megállapodás a Ferencvárosi Közösségi Alapítvánnyal, célja, hogy az alapítvány további töretlen fejlődését támogassuk és az elért eredményeket az újonnan alakuló közösségi alapítványok rendelkezésére bocsájtsuk
2016. ősz	●	Elkészítettük a közösségi alapítványt szervező csoportok értékeléséhez szükséges részletes „útmutatót” (Tájéoló 2)
2016. tél	●	Erősödik a munka intenzitása és tartalma is nagyköveteinkkel (korábbi OTCS), akik közül ketten a KözösALAPON első pénzügyi támogatóivá válnak; elindítjuk a KözösALAPON 2018 utáni munkájának tervezését
2017. év eleje	●	Szervezőcsoportok/új közösségi alapítványok értékelése írásos anyagaik és helyszíni látogatások segítségével
2017. tavasz	●	Támogatási szerződéseket kötünk az eredményesen teljesítő 3 szervezettel: a Dunakanyar Szolgálat Közösségi Alapítvánnyal, a Pécsi Közösségi Alapítvánnyal és a Térerő Közösségi Alapítvánnyal a Városunkért (Miskolc)
2017. március	●	Beindultak a cselekvés új intézményei. 2017. a közösségi alapítványok éve c. nyilvános esemény. A beindult közösségi alapítványok bemutatkozása és a közös munka ünneplése
2017. április	●	Németországi tanulmányúton veszünk részt, befejezzük a 2014–2016 közötti munkánk értékelését
2017. május–június	●	Elindulunk csapatként az FKA által szervezett SWIMATHON 2017 c. adománygyűjtő eseményen, mely során a helyi közösségi alapítványok 2018. évi működési költségeinek támogatására gyűjtünk adományokat
2017. ősz	●	Saját hazai adománygyűjtő esemény terve a helyi közösségi alapítványok támogatására

Irodalom

- Bardócz Iván (szerk.) (2015): *Épülnek a cselekvés új intézményei. Beszámoló a KözösALAPON program másfél évéről.* http://kozosalapon.hu/files/ka_final.pdf (Letöltve: 2017. 06. 25.)
- Bardócz Iván (szerk.) (2016): *Új terek nyílnak. Beszámoló a KözösALAPON program 10 hónapjáról.* http://kozosalapon.hu/files/kozos_2016.pdf (Letöltve: 2017. 06. 25.)
- Bardócz Iván–Benedek Gabriella–Komáromi Mátyás–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2015): *Tájélot – alapdokumentumunk a hazai közösségi alapítványokról.* http://kozosalapon.hu/files/tajolo_ismerteto.pdf (Letöltve: 2017. 06. 25.)
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2009a): *Helyben – Közösen. A közösségi alapítványok.* Budapest: Civitalis Egyesület. <http://kozosalapon.hu/files/brossura2.pdf> (Letöltve: 2017. 06. 25.)
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2009b): *Túl a pénzeken 1. A közösségi alapítványok: szükségszerűség és alaptevékenységek.* *Baranyai Civil Korzó*, 5., (7), 4–5.
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2009c): *Túl a pénzeken 2. Helyi fejlesztést helyi forrásokból!* *Baranyai Civil Korzó*, 5., (9), 4–5.
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2009d): *Túl a pénzeken 3. A közösségi alapítvány mozgalom: támogatók és önkéntesek.* *Baranyai Civil Korzó*, 5., (10), 4–6.
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2009e): *Összjáték a közösségi kezdeményezések helyi támogatásáért. Helyi forrásokból helyi ügyeket támogatni.* *Parola*, 20., (3), 5–8.
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2010a): *Közösségi Alapítvány Ferencvárosban? Összegző gondolatok a kerületről és egy kerületi közösségi alapítvány létrehozásának lehetőségéről.* file:///C:/Users/kedit/Downloads/osszefoglalo_ka9_interjuk.pdf (Letöltve: 2017. 06. 25.)
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2010b): *Mit érdemes tudni a hazai civil szakembereknek a közösségi alapítványokról?* *ProHáló Érték*, 4., (1), 13–15.
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2011): *Közösségi alapítványok Magyarországon – Ferencvárosi tapasztalatok I. Itt és Most.* <file:///C:/Users/kedit/Downloads/ferencvarosi-tapasztalatok-i.pdf> (Letöltve: 2017. 06. 25.)
- Benedek Gabriella–Kovács Edit–Scsaurszki Tamás (2012): *Közösségi alapítványok Magyarországon – a Ferencvárosban és azon túl.* *Civil Szemle*, 9., (2), 43–61.
- Łukasiak, Pavel–Jurek, Karola–Kapel, Aneta (szerk.) (2012): *Tudjon meg többet az alapokról! Magánadományozás a visegrádi országokban. Akadémia a Lengyelországi Filantrópia Fejlesztéséért–Csehországi Közösségi Alapítványok Egyesülete–Civitalis Egyesület–Nyitrai Közösségi Alapítvány–Biłgoraj Közösségi Alapítvány.* http://kozosalapon.hu/files/wergierska_3004.pdf (Letöltve: 2017. 06. 25.)
- Rogers, Everett M. (1983): *Diffusion of Innovations.* New York: Free Press. <http://www.diffuzio.hu/linkek> (Letöltve: 2017. 06. 25.)
- Scsaurszki Tamás (2007a): *Közösségi Alapítványok I.* *Civil Szemle*, 4., (1), 123–136.
- Scsaurszki Tamás (2007b): *Közösségi Alapítványok II.* *Civil Szemle*, 4., (2), 143–152.
- Tamási Áron (2002): *Himnusz egy számmal.* In: Ugrin Aranka (szerk.): *Tamási Áron összes novellái I-II.* Budapest: Kortárs Könyvkiadó. 808–816.
- WINGS (2010): *Global Status Report on community foundations.* Worldwide Initiatives for Grantmaker Support.

Jegyzetek

- 1 Lásd. felhasznált irodalom.
- 2 A ProHáló által 2006-ban és 2009-ben megrendezett konferenciák, a Kárpátok Alapítvány szervezte 2008-as nemzetközi tapasztalatcsere, az egri Életminőségért Alapítvány munkássága vagy a Magyar Adományozói Fórum „Adományozók – Egymás közt” konferenciája stb.
- 3 Kiemelten: Boris Strecansky (SI), Alina Porumb és Csáki Rozália (Ro).
- 4 Megjegyezzük, a visegrádi országokban működő közösségi alapítványok eddigi története azt mutatja, hogy 5–8 év kemény munka és viszonylag töretlen fejlődés kell ahhoz, hogy a szervezet gyökeret eressen, elfogadottá váljon a közösségben és fel tudja mutatni a hosszú távú fenntarthatóságához elengedhetetlen komolyabb eredményeket. Éppen ezért sokan úgy tartják, hogy a közösségi alapítványt a következő generációknak hozzák létre. (Szerk.)

- 5 A támogató szervezetek előadásokat és beszélgetéseket szerveztek a közösségi alapítványok létrehozását tervező közösségekben, közös képzéseket és egyéni konzultációkat biztosítottak a megalakuló alapítványoknak, kiadványokat fordítottak és írtak a közösségi alapítványokról, tanulmányutakat szerveztek, lehetővé tették a felálló közösségi alapítványok közötti tapasztalatcserét, országszerte népszerűsítették a közösségi alapítványokat és persze anyagi támogatást is nyújtottak részükre. (Szerk.)
- 6 Bardócz Iván, Benedek Gabriella, Komáromi Máttyás, Kovács Edit és Scsaurszki Tamás.
- 7 Balról jobbra: Bardócz Iván, Scsaurszki Tamás, Benedek Gabriella, Kovács Edit, Sebestény István (Civitalis Egyesület elnöke, civil-nonprofit szakértő) és Komáromi Máttyás.
- 8 Miszori István, Turi Attila, Lőke András, Szabados Balázs.
- 9 Például konferenciaszervezés, asszisztensi segítség, rendezvényen való jelenlét, informatikai támogatás, filmkészítés, fotózás, konzultáció, kapcsolatépítés, irodai segítség stb.
- 10 2013. október 1. és 2016. március 31. közötti időszakban felhasználható 98 ezer euró összegben.
- 11 2015–2016 között felhasználható 100 ezer dollár összegben.
- 12 A visegrádi országokban működő közösségi alapítványok jó gyakorlatait bemutató program keretéből felhasználható 1550 euró összegben.
- 13 2016 végéig „challenge grant” formában felhasználható támogatás 25 ezer euró összegben (helyi szervezetek 2:1, az országos program 3:1 arányban használhatja fel a helyben gyűjtött támogatás arányában).
- 14 1,5 millió forint értékben.
- 15 A támogatás olyan formája, amelyben a támogató és a felhasználó szoros kapcsolatban áll, mely kapcsolat legalább olyan súlyal kiterjed a szakmai együttműködésre, mint a pénzügyi támogatásra. Amely esetben nem pusztán a munka eredménye dotálendő, hanem az eredményért vezető tervezett úton elvégzett munka is. Így a munka eredménye mindenképpen értékelhető tapasztalat, amely folytatásra vagy átgondolásra sarkall.
- 16 2017 eleji összesítéssel a rendelkezésre álló bő 1 év alatt a 3 új közösségi alapítvány 6350 ezer (2 millió+1 millió+3350 ezer) forintot gyűjtött helyben, míg a Ferencvárosi Közösségi Alapítvány megközelítőleg 11,5 millió forintot.
- 17 Nyíregyházán, Debrecenben, Miskolcon, Gödöllőn, Dunakanyarban, Dunaújvárosban és Pécsen.
- 18 A munka lépéseit bemutató időszakunk a tanulmány végén (8. ábra) található.
- 19 Pécsi Közösségi Alapítvány, Dunakanyar Szolgálat Közösségi Alapítvány, Térérő a városunkért – Közösségi Alapítvány (Miskolc).
- 20 Ebben együttműködő partnerünk volt a Közösségi Kapcsolat Alapítvány.
- 21 A következő gondolatok alapvetően David Hardinggal folytatott műhelymunka 2012-es jegyzetéből építkeznek, melyeket a KözösALAPON program „Fejlesztési koncepció 1” c. belső dokumentuma részletez.
- 22 Alapvetően a természettudományok területén használatos kifejezés, mely például kémiában az egymással érintkező különböző halmazállapotú anyagok kényszer nélküli keveredését jelenti, melynek hajtóereje a sűrűségkülönbség.
- 23 Civitalis Egyesület.
- 24 Olyan forrás, mely partnerként tekint a megvalósítókra, tekintettel van a tervezett tevékenység változóira, tolerálja annak dinamikáját, érdeklő a munka szakmai tartalma, igény szerint konzultál.

Fotó/Gönczö Viktor

SZÁZALÉKOS, DE NEM ADOMÁNYOZÁS

Török Marianna

■ 2016 novemberében „1% – Egy hungarikum 20 éve” címmel nagy sikerű konferencia megrendezésére került sor¹, mely a hazai 1 százalékos törvény húszéves évfordulója kapcsán értékelte az addigi eredményeket, és felvázolta a lehetséges fejlődési irányokat, változásokat. Ezen a rendezvényen mutattuk be magyarul az „Assessment of the Impact of the Tax Designations: Past, Present, Future” (A százalékos rendszerek hatásának értékelése: múlt, jelen, jövő) című nemzetközi kutatás eredményeit, amely öt ország „százalékos” adatait és tapasztalatait veti össze, köztük Magyarországot is. Magyarország különösen érdekes, hisz a kelet-közép-európai régióban itt működik legrégebben ez a típusú rendszer, és a kezdetektől rendelkezünk színvonalas kutatási eredményekkel, illetve az évek során összegyűjtött statisztikai adatokkal. Az ország számára pedig azért lehet érdekes ez a munka, mert hasznos látni, hogy egy hasonló ötlettel mit kezdenek máshol és a viszonylagosan összevethető adatokból az is kiderül, mire jutnak mások. A kutatásnak nem titkolt célja volt az is, hogy azokban az országokban, ahol működik ilyen rendszer, a döntéshozókat értékelésre serkentse, a döntéseiket adatokkal segítse, míg azon országokban, ahol gondolkodnak ilyen civil fejlesztési megoldásokban, erről a lehetőségről külföldi példákból kellő információval rendelkezzenek javaslataik, elképzeléseik kidolgozása során.

Mint ismeretes, a százalékos rendszer ötletét nagy lelkesedéssel fogadták a régióban a kilencvenes évek végén. A modell az állami források újraelosztásának egy újszerű mód-

ját vázolta fel egy olyan világban, ahol szűkösek voltak az anyagi lehetőségek a civil szervezetek finanszírozására, és ahol az állami támogatások megítélését és folyósítását sokan bürokratikusnak, átláthatatlannak és politikailag részrehajlónak tartották. Az olasz egyházi *otto per mille* ötlete a magyarországi liberális és szocialista politikusoknak, majd a régió több országában is megmozgatta a döntéshozók fantáziáját. Néhány év leforgása alatt öt országban (Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Románia és Szlovákia) vezettek be egy, az olaszhoz hasonló modellt. Ezen rendszerek értékelésére született az említett tanulmány.

Módszertan

A kutatás terve 2014-ben készült az Erste Stiftung felkérésére. A kutatási terv, melyet Kuti Éva, Török Marianna és Boris Strečanský készített, a meglévő információk begyűjtésén és harmonizálásán túl komoly adatgyűjtést is tartalmazott az empirikus részhez.

A hosszas egyeztetés során kialakult a munkaterv is. A nemzetközi kutatás a nonprofit szervezetekre helyezte a hangsúlyt. 2015 során vizsgálta a fent említett öt kelet-közép-európai országot, ahol működik a százalékos rendszer valamilyen formája. Ezen országcsoportot „Százalékos klubnak²” neveztük. A kérdések, amire a választ kerestük:

1. Mi is az a százalékos rendszer?
2. Milyen szerepet tölt be a százalékos rendszer a nonprofit szektor finanszírozásában?
3. A pénzügyi hatásán túl mit hozott még a százalékos rendszer?
4. Fejlődik-e még a rendszer és képes-e változni ennyi év után?

A kutatást Boris Strečanský és Török Marianna vezette. A megvizsgált öt országban egy-egy kutató dolgozott a helyi információk begyűjtésén és a közös módszertan szerinti feldolgozásán „secondary” kvantitatív és kvalitatív adatokat használva. Az adatokból egy „PerPhil” munkacímen működtetett adatbázis született. Azért, hogy az egyes országok adatai folyamataiban is összehasonlíthatók legyenek, mindegyiket öt éves bontásokban vizsgáltuk. Tehát, nem az érdekelt minket, hogy például 2000-ben milyen eredményeket produkáltak az egyes országok, hanem az, hogy a rendszer bevezetésekor, majd az azt követő ötödik, tizedik, tizenötödik évben (ún. „snapshot”-okat, „felvételeket” készítettünk) hogyan hasonlíthatók össze az eredmények (1. táblázat). Ahol nem volt az adott évre elérhető adat, ott az időben lehető legközelebbi adatot használtuk, vagy ha megoldható volt, megbecsültük az előző és/vagy következő évből, de sajnos több esetben kénytelenek voltunk elfogadni az információhiányt. Forrásaink főként állami szervek (például Magyarországon a KSH és a NAV) kimutatásai voltak, de segítettek nonprofit szolgáltató szervezetek (például a NIOK) és külső szakemberek is. Az adatok összegyűjtése nem volt könnyű feladat, Szlovákiában például tíz helyről sikerült begyűjteni őket, máshol pedig alig voltak elérhetőek. Köszönet illeti a projektben részt vevő kollégákat, akik a kutatás központjában álló öt országban és azokban az országokban dolgoztak, amelyeket csak részlegesen érintettünk: Fedor Blaščák (Szlovákia), Cătălin Gheorghe (Románia), Marie Hladká (Cseh Köztársaság), Vaidotas Ilgius (Litvánia), Nikica Kusinikova

(Macedónia), Kristina Mänd (Észtország), Marco Marucci (Olaszország), Sebestény István (Magyarország), Aleksandra Vesic (Szerbia), Igor Vidačak (Horvátország), Jakub Wygnański (Lengyelország).

1. táblázat. A „Százalékos klub” adatbázis alapjául szolgáló adatfelvételek időbeli szakaszolása a vizsgált öt országban

Ország	A százalékos rendszer bevezetésének éve	1. felvétel	2. felvétel	3. felvétel	4. felvétel
		1. év	5. év	Utolsó/10. év	Utolsó év
Magyarország	1997	1997	2001	2006	2013/2014
Szlovákia	2002	2002	2007	2012/2014	
Lengyelország	2004	2004/2005	2009/2010	2013/2014	
Litvánia	2004	2004	2009	2014	
Románia	2004	2004	2009	2014	

Forrás: Saját szerkesztés.

Az öt kelet-közép-európai ország információit egy közös adatbázisba rendeztük, az adatok feldolgozását Sebestény István végezte. Ebből született az összehasonlító elemzés, melyet egyedi országtanulmányok egészítenek ki.

Mivel ilyen széles körű kutatás ebben a témában még nem volt, az országok adatainak megszerzése, harmonizációja és prezentálása igazi kihívás volt. Könnyebb lett volna csak az országtanulmányokat önállóan publikálni, de mivel célunk a folyamat összehasonlíthatósága volt, mindenképpen megbirkóztunk a feladattal, így mind az összehasonlító értékelés, mind az országtanulmányok szerepelnek a könyvben és internetes formában is megjelent kiadványban³, melynek az is érdekessége, hogy betekintést nyújt az olasz eredményekbe is. Sőt, azokról az országokról is szól, amelyek tervezték, de nem valósították meg a százalékos rendszert, illetve amelyekben még nem született döntés ebben a kérdésben.

Mi is az a százalékos rendszer?

Amikor Magyarországon bevezették a százalékos rendszert, akkor „egyszázalékos rendszerről” vagy „százalékos adományozásról” beszéltünk, s többé-kevésbé egyetértés volt azzal kapcsolatban, hogy mit is jelent ez. Egy olyan rendszert, ahol az adófizetők a befizetett személyi jövedelemadójuk egy százalékának felhasználásáról maguk rendelkezhetnek azáltal, hogy megjelölnék egy általuk választott kedvezményezett – leginkább nonprofit – szervezetet, amely az adóhatóságon keresztül megkapja a címzett összeget (amennyiben megfelel a törvényi előírásoknak). A magyar bevezetés előtt lényeges ele-

meiben hasonló rendszer működött már Olaszországban, azzal a fontos különbséggel, hogy más összegről döntöttek („*otto per mille system*”, azaz 8 ezrelék), és akkor még csak egyháznak (vagy az államnak) allokálhatták (Allen 2007:173; Tremonti 2015:231–234). Az *otto per mille* 1985-től működik és a magyar százalékos törvény koncepciójának kidolgozásakor is hivatkoztak rá (Bullain 2004). A magyar modell újdonsága az volt, hogy (többek között, ám döntő többségükben) nonprofit szervezetek lehettek a kedvezményezettek.

Az évek alatt a magyar modell is változott, már 1998-ban bevezetésre került az egyházi 1 százalék, így született meg az 1 plusz 1 százalékos rendszer, mely modellként szolgált több ország számára. Minden ország az adott igényekre és lehetőségekre reflektálva alakította ki a saját rendszerét, melyek sok elemben eltérnek egymástól.

Ezért meg kellett vizsgálni, hogy mit is nevezhetünk százalékos „adományozásnak” és azon belül egyértelművé tenni, hogy a vizsgált kelet-közép-európai régióan belül mi legyen a kutatási terület.

Először is felmértük, hogy mit tartanak százalékos allokációnak a különböző országokban. A kutatás végül is kizárta azokat a modelleket, amelyek nem a vizsgált régióban működnek, nem elsősorban a nonprofit szervezetek támogatását szolgálják, illetve amelyeket egyedi formáknak tekinthetünk (például valamely fontos elemben különböznek a többségtől). Nem vizsgáltuk például a portugál modellt (ahol mind állami, mind nonprofit célokra lehet allokálni százalékot) és a spanyolt (ahol 7 százalékról dönthetnek), mert mindkét esetben célokat jelölnek meg és az adózók egyik esetben sem választhatnak közvetlenül egy-egy adott szervezetet (Montedore–Marucci 2011:59–74). Ugyanígy kihagytuk a vizsgálódásunkból Ichikawa japán város önkormányzati modelljét⁴, mert ott helyi forrásokról döntenek a lakosok. Ki kellett hagynunk az összehasonlításból, de külön fejezetben bemutatunk a szlovákiai modell egyik új változatát, ahol a vállalatok dönthetnek adójuk bizonyos százalékának jótékony célú felhasználásáról. (A modell rendkívül érdekes, és a szlovákok százalékos adományozásnak tekintik ezt is. Mivel ez egy egyedi eset, nem összehasonlítható az országok többségével.) Úgyszintén nem vizsgáltuk a litván politikai pártok támogatására szolgáló százalékos modellt, mert a kutatás fókuszában a nem profitorientált és nem politikai célú kezdeményezések álltak.

Az országok áttekintése során láthatóvá vált, hogy létezik egy tág értelmezése a százalékos rendszernek, miszerint az adókból származó bevételek egy bizonyos részét úgy fordítja egy adott közösség közcélokra, hogy a források felhasználásáról az adófizető dönthet.

Van azonban egy szűkebb értelmezés is, mely a kutatás középpontjában állt. *E szerint a személyi jövedelemadóból (tehát nem vállalatok adójából) származó források egy bizonyos részéről a központi költségvetés (tehát nem egy önkormányzat) lemond, és átengedi a döntést az adófizető polgároknak (tehát nem vállalatoknak), hogy azt konkrét, a köz ügyeit szolgáló nem profitorientált jogi személy(ek)nek allokálják (tehát nem egyéneknek vagy nemes célok, hanem konkrét szervezetek részére döntenek). A kutatás e szűk értelmezésen belül a nonprofit szervezeteknek juttatott forrásokkal foglalkozott (így nem vizsgálta például az egyházak, pártok támogatását).*

A szűk értelmezésbe hat ország modellje sorolható. Ebből öt országra koncentráltunk: Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia. Mivel a közép-kelet-európai régió nonprofit szektorának fejlődése volt kutatásunk fókuszában, a hatodik ország, Olaszország csak esettanulmányként és kitekintésként került be a kiadványba, miután ott csak az egyházi modell után vezették be a 0,5 százalék (*cinque per mille*, azaz 5 ezrelék) mechanizmust a nem kormányzati szervezetek támogatására.

Variációk egy témára

Aki dönt

A magánadományozáshoz hasonlóan az egyén dönt a százalékos allokációnál is, de jelentős különbség, hogy nem a saját vagyonáról, hanem az államéről dönt, hiszen adójának bizonyos százalékáról rendelkezik. Így logikus, hogy míg a magánadományozás lehetőségével bárki élhet, a százalékos allokáció lehetősége csak az adófizetők számára adott.

A vizsgált öt országban évente összesen 17 millió ember (az adófizetők fele) él ezzel a lehetőséggel (2. táblázat). Európai szinten a szám még magasabb, 34 millió fő, ha azt a 16,7 millió olasz adófizetőt is hozzászámoljuk a kelet-európai országokhoz, akik kihasználják ezt a lehetőséget (Montedore–Marucci 2011).

2. táblázat. A lakosság, az adófizetők és a százalékos felajánlók száma a „Százalékos klubban”

Ország	Népesség (millió)	Adófizetők (millió)	Felajánlók (millió)
Magyarország	9,9	4,6	1,9
Lengyelország	38,5	24,4	12,0
Szlovákia	5,4	1,9	0,6
Litvánia	2,9	1,0	0,5
Románia	20,0	7,6	1,7
„Százalékos klub” együtt	77,0	40,0	17,0

Forrás: PerPhil adatbázis alapján.

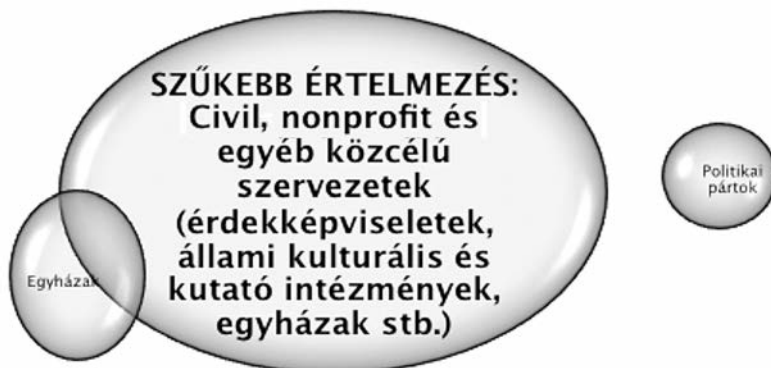
Aki kapja

A százalékos rendszerről sokan azt gondolják, hogy csak a nonprofit szektort támogatja. Ez azonban csak részben igaz. A tág értelemben vett százalékos rendszerek esetében például politikai pártok és egyházak is kaphatnak százalékos támogatásokat, de még a szűkebb értelmezés esetében is megeshet, hogy az a százalékos mechanizmus, amelynek elsősorban a nonprofit szervezetek a kedvezményezettjei más jogi személyeknek is módot ad arra, hogy ezekből a támogatásokból részesüljenek. Gondoljunk csak arra, hogy Magyarországon, ha valaki nem akar nonprofit szervezet részére rendelkezni, akkor

is allokálhatja az ún. civil 1 százalékát, például a Magyar Állami Operaháznak, mely egy állami intézmény, vagy egyéb közintézménynek. Hasonlóképpen van más országokban is. Van olyan, ahol az egyházak ugyanabból a százalékos rendszerből részesülnek, mint a nonprofit szervezetek (Románia), így akár úgy is fel lehet fogni, hogy versenyeznek a civil szerveződésekkel (1. ábra).

1. ábra. A tág értelemben vett százalékos rendszerek kedvezményezettjei, középen a szűkebb értelmezés lehetséges kedvezményezettjeivel

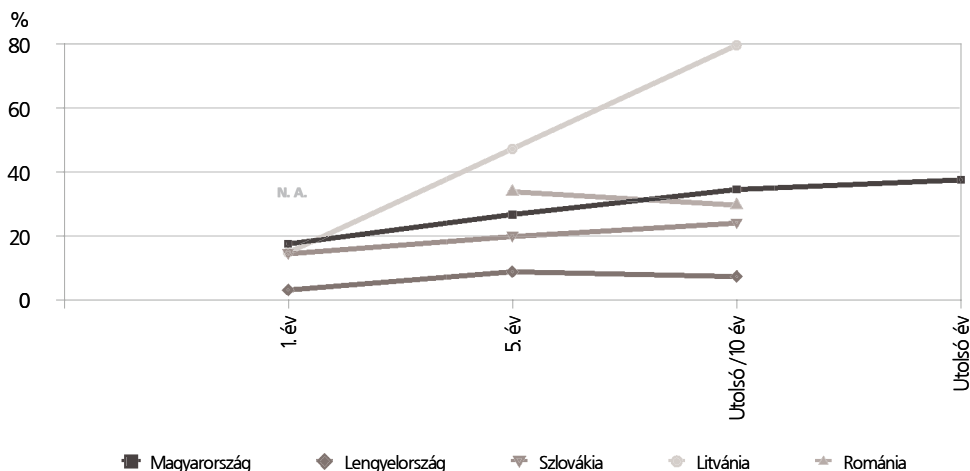

Forrás: Saját szerkesztés.

Tehát sem a tágabb, sem a szűkebb értelmezés szerint sem igaz az a feltételezés, hogy a százalékos rendszer csak a nonprofit szervezetek javát szolgálja. Igaz azonban az, hogy főként nekik jut ezen keresztül támogatás. Olyannyira, hogy Lengyelországban például csak (közhasznú státuszú) nonprofit szervezetek, Szlovákiában pedig – és 2015-től Magyarországon is – egy előre összeállított listán szereplő nonprofitok részesülhetnek a százalékos allokációkból.

Itt érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy téves az a gondolat, hogy az egész nonprofit szektor, azaz a szektor minden egyes szervezete kedvezményezettje lenne a százalékos allokációs rendszernek. Az országok többségében törvény szabályozza, hogy milyen szervezetek juthatnak ehhez a támogatáshoz. Magyarországon igen tág ez a kör, de például Lengyelországban már szűkebb és Szlovákiában még szűkebb. Emellett aki részesülhet, az sem feltétlenül akar élni a lehetőséggel, vagy ha akar, akkor sem tud, ha nem ajánlanak fel neki ilyen támogatást az adózó polgárok. Ha megnézzük, hogy összesen hány szervezetnek jut százalékos támogatás, akkor látható, hogy az öt ország átlagában is hozzávetőlegesen a szervezetek harmada kedvezményezettje ennek a rendszernek (2. ábra).

2. ábra. A kedvezményezett szervezetek aránya öt ország teljes nonprofit szektorához képest

Forrás: PerPhil adatbázis alapján.

Minden országban gondot okoz, hogy a pontos szervezeti számot meghatározzák, így nagy eséllyel elmondható, hogy a valóban létező szervezetek száma alacsonyabb, mint amit a hivatalos nyilvántartások mutatnak (Domaradzka 2015; Strečanský 2015), tehát a valóságban az arányok jobbak lehetnek.

Hány százalékot allokálhatunk és hogyan

A röviden „civil százalékknak” nevezett rendszerben Magyarországon és Lengyelországban a kezdetektől fogva 1 százalékról lehet dönteni (a magyar egyházi 1 százalékot itt nem vizsgáljuk). Szlovákiában 2002-ben a magánszemélyek 1 százalékot, majd 2003-tól 2 százalékot allokálhatnak (a vállalatokról itt most nem beszélünk), ami mára akár 3 százalék is lehet, ha az adózó bizonyítja, hogy minimum 40 óra önkéntes munkát végzett. Romániában és Litvániában 2 százalékos rendszert vezettek be és máig is az működik (a litván politikai pártoknak nyújtható 1 százalékot itt nem tárgyaljuk). Ezeken a vizsgált országokon kívül Olaszországban 0,5 százalék adható ebben a kategóriában⁵, míg a legújabb százalékos törvény Moldovában 2 százalék allokációját teszi lehetővé.

Az allokáció folyamata a kelet-közép-európai országokban lényegében követi a Magyarországon ismert folyamatot (Török–Moss 2004), az adózó írásban kifejezi szándékát úgy, hogy megadja annak vagy azoknak a szervezeteknek az azonosítóját, ahova a saját százalékát szeretné juttatni (van ország, ahol nem csak egy szervezet jelölhető meg)⁶. Az állam valamely intézménye a követelményeknek való megfelelés esetén végrehajtja az állampolgári akarat által kifejezett allokációt. A kedvezményezett pedig általában a köz felé később elszámol azzal, hogy mire is költötte a támogatást.

A folyamat egyszerű, mégis kimutatható, hogy minél felhasználóbarátabb a technikai megvalósítás, annál kedveltebb a rendszer. Aprónak tűnő technikai módosítások jelentősen növelhetik a felajánlási aktivitást. Lengyelországban például a bevezetéskor az adófizető egyrészt befizette az adóját, másrészt közvetlenül utalta a százalékát a nonprofit szervezetnek, melyet később visszatérítettek neki. Ez jelentősen megnehezítette az adófizető helyzetét, melyet 2006-ban korrigáltak és egy, a magyarországihoz hasonló rendszert vezettek be, mely után hamarosan megnövekedett a felhasználók száma (2006: 1,1 millió, 2007: 1,6 millió, 2008: 5,1 millió fő).

Magyarországon ki ne emlékezne arra az időre, amikor külön borítékokba kellett elhelyezni a szervezet adatait tartalmazó ívet, ha felajánlani akartunk neki!

Az egyszerűsített procedura 2008-tól működik, és ugyan nem hozott kiugró eredményeket a lehetőséggel élők számában, de legalább a gazdasági válság közepén sem csökkent a felajánlási hajlandóság.

Az is technikai dolognak tűnhet, bár komoly hatással van a kimenetre, hogy mennyire tág az előre meghatározott kedvezményezett köre. A lengyelországi rendszer egy előre limitált szervezeti kört tartalmaz, melynek az az eredménye, hogy szinte minden potenciális kedvezményezett kap ilyen módon támogatást – átlagosan kétezer adófizetőtől –, míg a nyitottabb rendszerű Litvániában ez utóbbi szám száz alatt van. A szakma érdeklődéssel figyeli, hogy ezen a téren bevezetett magyarországi változások milyen eredményt hoznak majd.

Összességében elmondható, hogy a százalékos rendszer során a személyi jövedelemadó egy része kerül újraelosztásra. A közép-kelet-európai országokban a személyi jövedelemadó bizonyos százalékaként határozzák meg a törvények azt az összeget, amelyről rendelkezhetnek az adófizetők. Nem igaz az a feltételezés, hogy a százalékos rendszer csak a nonprofit szervezeteket támogatja, de az sem, hogy közülük mindegyik részesül e támogatásból. Ugyanakkor elmondható, hogy ez a decentralizált modell a nonprofit szervezetek jelentős részéhez tud központi költségvetési forrásokat juttatni.

A százalékos allokáció anyagi kihatása a nonprofit szektorokra

Sokan vélekednek úgy, hogy a százalékos allokáció a szektor fontos, akár egyik legfontosabb bevételi forrása, mely pozitív hatással van a szektor anyagi fejlődésére. Ez a rész ezzel a kérdéssel foglalkozik úgy, hogy az elérhető adatok alapján összehasonlíttja az országokat és az ott használt közpolitikai megoldásokat.

Forrásnövekedés

A százalékos rendszer (szűk értelmezésben) számításaink szerint évi 242 millió euró forrást jelent az öt kelet-közép-európai ország szektorainak (3. táblázat), ami így egy olyan mechanizmus, mely (Olaszországot is beleértve) Európában az évek alatt mintegy 5 milliárd eurónyi támogatást jelentett⁷.

3. táblázat. A százalékos rendszerben kiosztott összegek a vizsgált öt ország legutóbbi adatai alapján

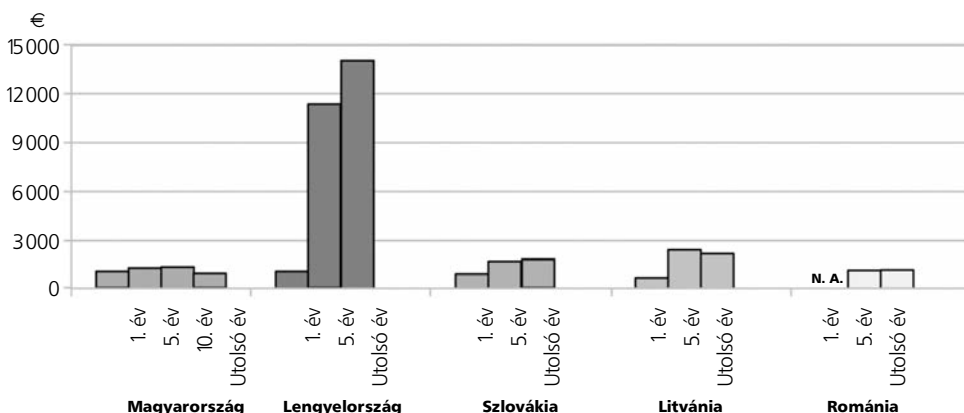
Ország	A százalékos felajánlások összege (millió €)
Magyarország	22
Lengyelország	120
Szlovákia	22
Litvánia	46
Románia	32
„Százalékos klub” együtt	242

Forrás: PerPhil adatbázis alapján.

Ebből a forrásból négy országban 50 millió eurónál kevesebb, míg a lengyelországi közhasznú szervezeteknek 120 millió eurós, az olaszországi szervezeteknek pedig 264 millió eurós⁸ bevételük származott az utóbbi években. Az összegek jelentős különbsége a lakosságszám, az adók és a fizetések eltéréseiből adódik. Csupán Lengyelországban 10-11 millióan (Olaszországban 2011-ben 16,7 millióan) éltek ezzel a lehetőséggel.

Míg ezek az összegek új forrásként jelentek meg és magasaknak is tűnhetnek, az egy kedvezményezettre jutó bevétel már nem feltétlenül ilyen jelentős (3. ábra). Ha a magas lengyel átlagot figyelmen kívül hagyjuk, a többi négy kelet-közép-európai ország átlaga éves 1291 euró volt a működés tizedik évében. (A kiugró lengyel átlag okát korábban már ismertettük. A strukturális okok miatt nem összehasonlítható a másik négy országgal, és az öt ország átlagát is aránytalanul magasra emeli [4104 euró/szervezet]⁹.)

3. ábra. A kelet-közép európai országok kedvezményezettjeinek százalékos rendszerből származó átlagos bevételei a különböző működési években

Forrás: PerPhil adatbázis alapján.

Magyarországhoz hasonló eredményekről számolnak be a külföldi kutatók is, amikor a felajánlások „célirányairól” kérdezzük őket. Az öt országot összesítve, első helyen az egészségügyi és szociális terület áll, majd követi az oktatás és tudomány, vallás, környezet és környezetvédelem, sport, turizmus, kultúra és művészetek. Az átlaghoz képest kirívóan magas összegeket kapnak a legsikeresebb százalékos forrásokat gyűjtő szervezetek. Nem minden országban vannak elérhető pontos adatok, de az látható, hogy a legtöbb forrás az erős érzelmekre ható ügyekkel foglalkozó szervezeteknek jut.

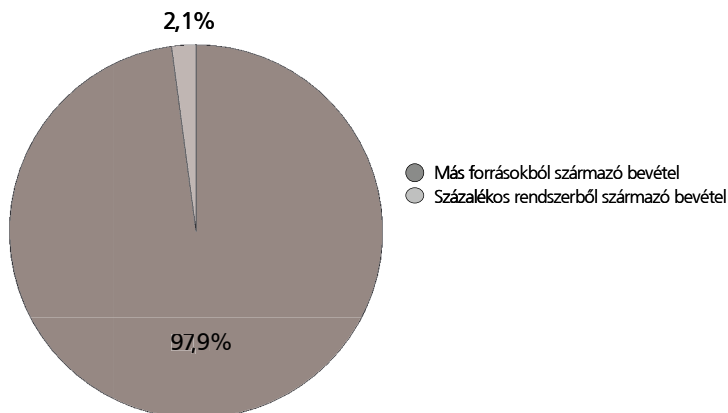
Lengyelországban a legsikeresebb 1 százalékos gyűjtő szervezet a Fundacja Zdańcyc z Pomocą („Segítség időben” gyermekeket segítő alapítvány)¹⁰, mely valójában 20 000 rászoruló egyén gyűjtőszerve¹¹. Litvániában pedig a „Problémás piac”¹² nevű szervezet a nyertes, melyet két állatotthon követ¹³. Évekig úgy látszott, hogy a demokrácia, a jogállamiság, az érdekvédelem és az ezekhez a témákhoz kapcsolódó ügyekre alig tudnak százalékos forrásokat szerezni a szervezetek¹⁴. Napjainkban azonban Magyarországon a Tilos, a TASZ, az Átlátszót működtető Asimov Alapítvány is több ezer adófizető százalékos támogatását élvezi, és az utóbbi még meg is többszörözte pár év alatt az ebből származó bevételeit (NAV 2016)¹⁵. Igaz, még így sem tudnak a nagy nyertesek, mint a Gyermekrák Alapítvány vagy a Heim Pál Gyermekkórház Alapítványa közelébe érni.

A százalékos források közvetett anyagi és nem anyagi hatásai

Amint láttuk, a százalékos rendszer fontos anyagi segítséget jelent több ezer nonprofit szervezetnek, sokaknak a legfontosabbat, sőt akár egyetlen. *Érdemes azonban megnézni, hogy a közvetlen bevételeken túl milyen egyéb gazdasági hatása van ennek a mechanizmusnak a régióban. Először is értékeljük, hogy mekkora jelentőséggel bírnak ezek a források. Másodszor megvizsgáljuk, hogy milyen anyagi bevételeket befolyásoló tendenciák figyelhetők meg a százalékos források működésével kapcsolatban.*

Annak érdekében, hogy értékelni tudjuk a százalékos adományozás anyagi súlyát, megnéztük, hogy a teljes nonprofit szektor bevételeihez viszonyítva mi az anyagi jelentősége a rendszernek. Korábbi hazai eredmények (KSH) már kimutatták, hogy a hazai nonprofit szektorban arányaiban ez az összbevételhez képest mennyire alacsony, és most a vizsgált öt ország összehasonlító adatai alapján is látszik, hogy az átlag 2,1 százalékos (4. ábra – a rendszerek tízedik évét vizsgálva). *Így belátható, hogy a teljes szektor bevételeihez képest ez egy elenyésző összeg, igaz korábban nem létező új, kiegészítő forrás. Ez a támogatás sok szervezet számára gyakran egyetlen és létfontosságú, és nem ritkán az egyetlen, amelyet a költségvetéstől kap.*

4. ábra. A százalékos rendszerből származó bevételek aránya az öt vizsgált ország nonprofit szektorainak teljes bevételéhez képest

Forrás: PerPhil adatbázis alapján.

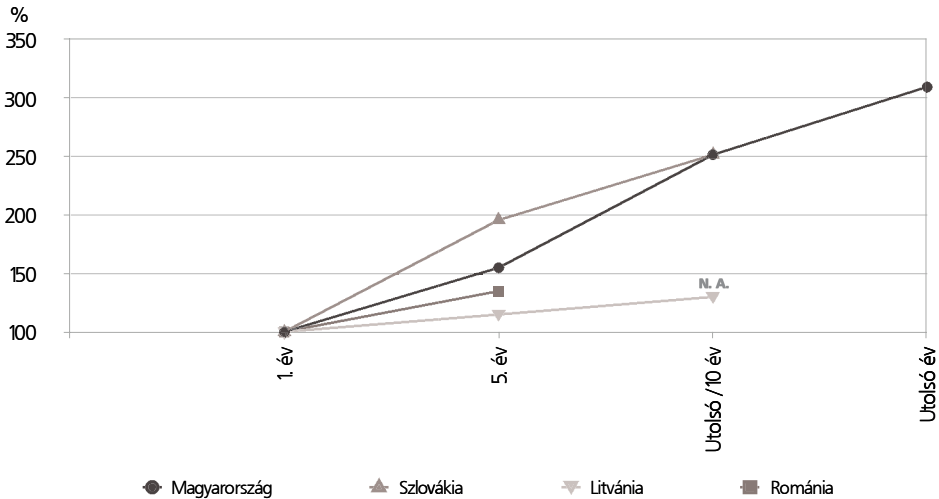
Az a téves feltételezés, hogy ez a szektor egyik legfontosabb forrása onnan származhatott, hogy vannak országok, ahol a potenciális kedvezményezett kör majdnem minden szervezete valóban részesül is belőle (azt a hamis képet sugallva, hogy az egész szektorról van szó). Ráadásul az az intenzív kommunikáció, amit a szervezetek ezért a forrásért folytatnak, szintén azt a benyomást kelti, hogy számukra (és nem csak azoknak, akik reklámoznak) ez rendkívül fontos forrás. Arról nem is beszélve, hogy sok adófizető éppen a százalékos rendszer kapcsán ismert meg civil szervezeteket, mert korábban nem igazán találkozott velük.

Tendenciák

Politikusok és potenciális magánadományozók gyakran utasítják el a támogatási kéréseket azzal, hogy ezekre a dolgokra ott van a „százalékos adományozás”. Ilyeneket hallva felmerül a kérdés, hogy vajon a százalékos modell kiszorítja-e az állami és a magánforrásokat, vagy éppen az ellenkezőjéről beszélhetünk, mely kérdés több magyar kutatót is foglalkoztat(ott) (Bossányi 1997; Mészáros–Sebestény 1997; Kuti–Vajda 1997; Vajda–Kuti 2000; Kuti 2008), mint az is, hogy ez a magánadományozás fejlődését hogyan befolyásolja (Gerencsér–Oprics 2008; Csongrádi 2009).

Kiindulópontként le kell szögezni, hogy az évek folyamán a vizsgált országok nonprofit szektorai a százalékos rendszerek bevezetése óta egyre több forrással gazdálkodtak (5. ábra).

5. ábra. A teljes nonprofit szektor bevételének változása a vizsgált öt országban a százalékos rendszer bevezetése óta

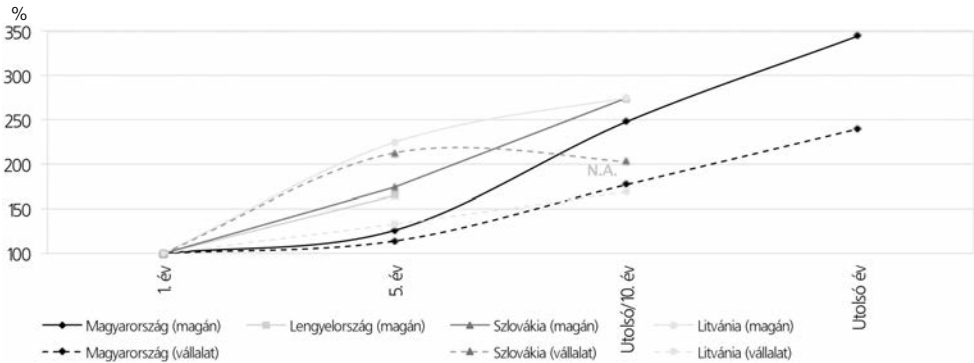
Forrás: PerPhil adatbázis alapján.

Adathiány miatt nem tudtuk összehasonlítást végezni, csak a szakértői csapatunk véleményére tudunk hagyatkozni azzal kapcsolatban, hogy kiszorítja-e a százalékos rendszer a nonprofit szervezeteknek juttatott állami forrásokat, és mind az öt országból azt a választ kaptuk, hogy nem.

Ugyanakkor az állam részéről érezhetően csökkent a szektor közvetett támogatása. Az országok többségében megfigyelhető, hogy a magánadományozás adókedvezményei csökkentek (drasztikus változások történtek Litvániában, Szlovákiában és – mint ismeretes – Magyarországon). Kivétel ez alól Románia és Olaszország (ahol még „Minél többet adsz, annál kevesebbet fizetsz”/„Più dai, Meno versi” néven új népszerűsítő programokat is bevezettek). Azt nem tudtuk kideríteni, hogy az említett négy országban az ösztönzők kurtítása a százalékos rendszer bevezetésének következménye-e. Egyedül Litvániában és részben Szlovákiában találtunk erre vonatkozó utalásokat.

Még a csökkenő kedvezmények (és szűkös adatok) ellenére is látható, hogy a magánszemélyek adakozása növekszik, viszont a vállalatokra ugyanez nem feltétlen mondható el (6. ábra). Kifejezetten aggasztó a vállalati adakozás csökkenése Szlovákiában, abban az országban, ahol a vállalatok is élhetnek, és élnek is a százalékos allokáció lehetőségével.

6. ábra. A magánszemélyek és vállalatok adakozásának változása a százalékos rendszer bevezetése óta

Forrás: PerPhil adatbázis alapján.

Elmondható tehát, hogy a százalékos allokáció a szektorok teljes bevételében minimális részt foglal el, viszont sokaknak rendkívül fontos ez a forrás. A bevezetése óta az állami támogatások nem csökkentek, de az állam a magánadományozás kedvezményeit hatból négy európai országban csökkentette vagy megszüntette. Mindezzel együtt a magánadakozás mégis növekszik a vizsgált országokban.

Nem anyagi hatások

A százalékos rendszerek vizsgálatánál Boris Strečanský (Strečanský–Török 2016) arra hívja fel a figyelmet, hogy a közpolitikában az intenciók és az eredmények nem feltétlenül azonosak. A százalékos rendszerek bevezetésénél a szándék a nonprofit szervezetek decentralizált módon történő állami támogatása volt, de más következménye is lett.

Az anyagiakon túl elért hatás két csoportba sorolható (melyeket a szerző részletesen elemez, de itt nem kerülnek bemutatásra):

1. Civil szervezetekre gyakorolt hatás
  - a) a szervezetek beágyazottsága és az egyének részvétele;
  - b) a szervezetek decentralizált, rugalmas, bürokráciamentes állami támogatása;
  - c) megnövekedett szervezeti ismertség, átláthatóság és felismerhető image;
  - d) elégedett szervezetek;
  - e) a társadalom megismeri a nonprofit szervezeteket, talán a valódi jótékonyághoz is kedvet kap ezáltal;
  - f) különbségtétel a köz érdekében tevékenykedő és egyéb nonprofit szervezetek között.
2. Civil társadalomhoz nem kapcsolódó hatások
  - g) az egyház-finanszírozás kérdéseinek felvetése;
  - h) részvétel elvű gazdálkodás első lépései;
  - i) közcélokra jutó támogatás.

A fentiekből különösen jelentős a százalékos rendszereknek a szervezetek image-ére, valamint a gazdálkodásukra tett hatása (azáltal, hogy viszonylag jól tervezhető, általában szabad döntés alapján felhasználható forrásokat nyújt).

A pozitív hatások mellett meg kell említeni a negatívakat is. Korábban említésre került már a magánadományozás incentíváinak csökkenése a régióban, de itt említhető meg az is, hogy a százalékos rendszer zavart keltett az emberekben, még mindig sokan összekeverik a valódi magánadományozással. Egyes országok rendszerei ezen túl helyi kihívásokat is hoztak, például Lengyelországban sokan kritizálják azt, hogy gyakori az egyének e módon történő támogatása. Ahelyett, hogy szervezetekre és szervezetek által működtetett programokra jutna a pénz, gyakorlatilag magánszemélyek segélyezése történik. Hasonló kritika éri a romániai ösztöndíjszerű megoldást is a százalékos rendszeren belül.

Mindezekkel együtt, az öt ország szakértői inkább számítanak kisebb módosításokra, mint a rendszer megszüntetésére, mert az előnyök jelentősebbek a hátrányokhoz képest, és a rendszer komoly társadalmi támogatottságnak örvend.

Fejlődik-e még a rendszer és képes-e változni ennyi év után?

A százalékos rendszer jövője szempontjából fontos megvizsgálni, hogy mit ért el a rendszer, hogyan alakult, fejlődik-e vagy stagnál. Kérdés az is, hogy van-e szisztematikus értékelés, hogy kiderüljön, milyen változtatások szükségesek, hogy még hasznosabb legyen a rendszer. Igaz-e az a feltételezés, hogy a hajdan innovatív rendszer mára a status quo része lett, amivel együtt élnek az országok.

Az ezredforduló körül a százalékos rendszer témája olyan fontos volt, hogy a régióban már öt országban működött és ezen kívül nyolc-tíz ország érdeklődött iránta (Csehország, Észtország, Grúzia, Horvátország, Macedónia, Moldova, Szerbia és Ukrajna)¹⁶. A modell a központi költségvetés forrásainak újraelosztására nyújtott újszerű megoldást az adófizetők bevonásával. Könnyen belátható, hogy az állam az ily módon támogatott nonprofit szektort akár közvetlen finanszírozással is segíthette volna, de e helyett ezt a decentralizált módszert találta sok ország vonzónak, pedig a részvételen alapuló költségvetési tervezés fogalma akkor még nem terjedt el. Valószínűleg fontos hatásnak gondolták, hogy politikamentes döntés születik egy ilyen folyamat során¹⁷.

Ilyen várakozások után azt gondolhatnánk, hogy az országok szisztematikus módon értékelik ezt a modellt, de valójában az ötből csak egy országban, Lengyelországban van előre megtervezett értékelés (mely egyébként a közhasznúság értékelésével együtt történik). Ezen kívül egyfajta értékelésnek fogható fel az olasz törvényi szabályozás, ahol évente döntöttek a rendszer működtetéséről. Ezen szisztematikus, előre megtervezett értékeléseken kívül természetesen készültek időről időre különféle felmérések a külön-

böző országokban, és néhány szakértői munka is született nemzetközi szinten is, de az előre megtervezett tudatos közpolitikai értékelés nem volt jellemző. Ennek ellenére a rendszer húsz éve alatt huszonkét változás történt az öt országban a jogi szabályozás terén. A rendszer nem hogy nem stagnált, hanem folyamatosan alakult az évek alatt (4. táblázat), sőt további változások várhatóak.

Míg számos változás történt, a mechanizmus lényege nem változott.

4. táblázat. A százalékos törvények létrejöttének és változásainak évei a „Százalékos klub” országaiban

Ország/Év	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
HU	→	☑	☑	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	☑	✓	✓	✓	✓	☑	✓	☑
SK				→		☑	☑	☑	☑	✓	☑	☑	✓	☑	✓	☑	✓	✓	✓	☑
LT							→	☑	☑	✓	✓	✓	☑	✓	✓	✓	☑	✓	✓	✓
PL								→	✓	✓	☐	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	☑
RO								→	✓	☑	✓	☑	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
MD																				→

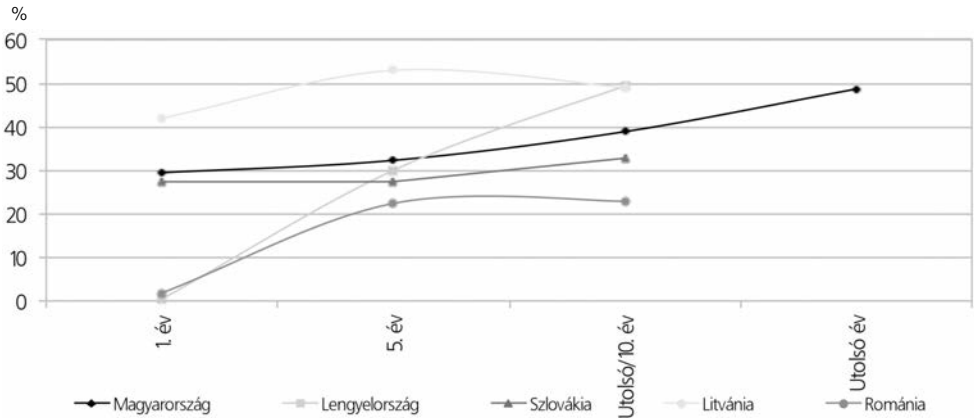
- Az év, amikor a törvényt elfogadták
- ✓ Működő rendszer
- ☑ Működő rendszer és közben jogi változtatás

Forrás: Saját szerkesztés.

Annak megválaszolására, hogy a jogi változtatásokkal együtt vajon fejlődik-e még a rendszer vagy elérte-e a csúcst, a törvény eredeti szándékaihoz kapcsolható kérdéseket vizsgáltunk meg: *a)* a rendelkező adófizetők számának, *b)* az allokált összegeknek, *c)* a kedvezményezettek számának fejlődési tendenciáit és *d)* az eredeti modell továbbterjedését.

Jelenleg évente 17 millió adófizető él a százalékos rendszerrel a vizsgált országokban (a legutóbbi adatok alapján), mely az összes adófizető állampolgár több mint harmada (38,6 százalék). A felajánlók száma folyamatos növekedést mutat (7. ábra), különösen az első években, körülbelül az ötödik évig, amikor a fejlődés üteme csökkent, sőt mostanra két országban meg is állt. Sokan ezt úgy értékelik, hogy a rendszer a maximumon van, de a magyarországi és a lengyelországi számok reménykeltőek, hogy a fejlődés folyamatos lehet.

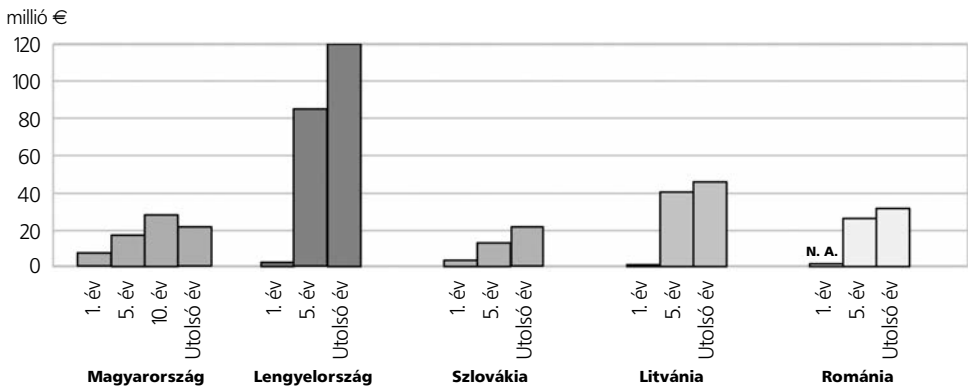
7. ábra. A rendelkező adófizetők arányának alakulása

Forrás: PerPhil adatbázis alapján.

Az ily módon allokált összegek is hasonló tendenciát mutatnak, a rendszer bevezetésekor jelentős, majd csökkenő mértékű növekedés (8. ábra) (de itt meg kell jegyezni, hogy az infláció is hozzájárult a növekedés mértékéhez). Az egyetlen csökkenés Magyarországon történt, mely az egykulcsos szja 2012-ben történő bevezetésének tudható be.

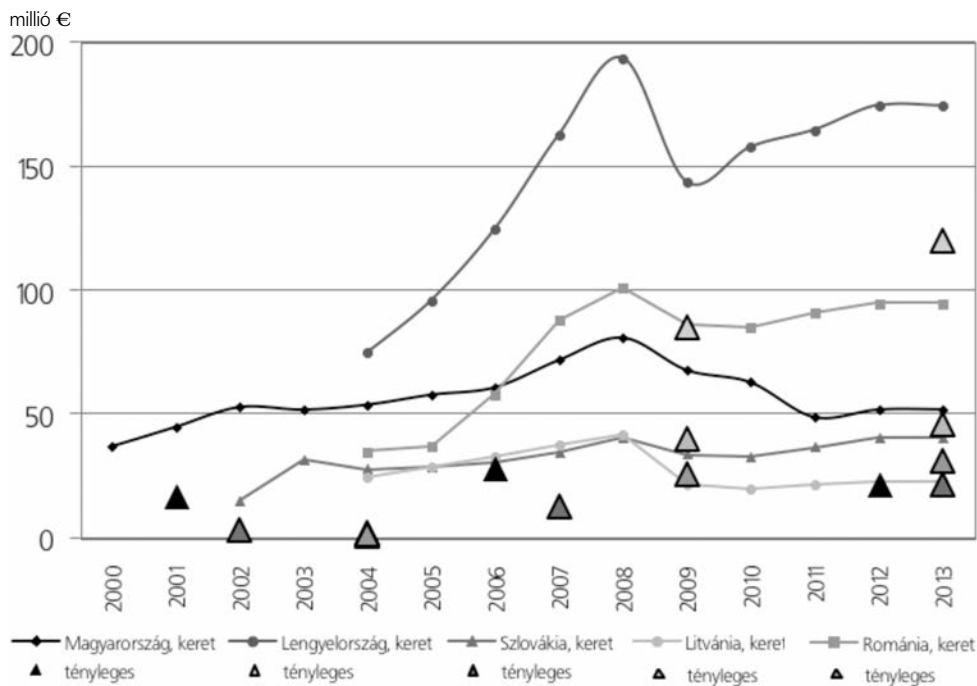
8. ábra. A százalékos rendszerben kiosztott összegek az évek alatt a vizsgált országokban

Forrás: PerPhil adatbázis alapján.

Ha összevetjük a tényleges allokált összegeket (9. ábrán háromszögekkel jelölt) a lehetséges összegekkel (folyamatos vonallal jelölt), akkor szembeötlő a különbség.

9. ábra. A lehetséges és a tényleges százalékos allokációk a vizsgált országokban az évek alatt

Megjegyzés: vonal=lehetséges, háromszög=tényleges

Forrás: PerPhil adatbázis alapján.

Az ábrából az látszódik, hogy a rendszer távol van attól, hogy elérje a teljes potenciálját, és hogy a lendületes kezdet után megtorpanás észlelhető. Természetesen az eredményeket alapvetően befolyásolják a jövedelmek, az adófizetők száma, de sokak szerint az egyének és a kedvezményezettek közti jobb kapcsolat és tartalmasabb kommunikáció még komoly fejlődést eredményezhetne.

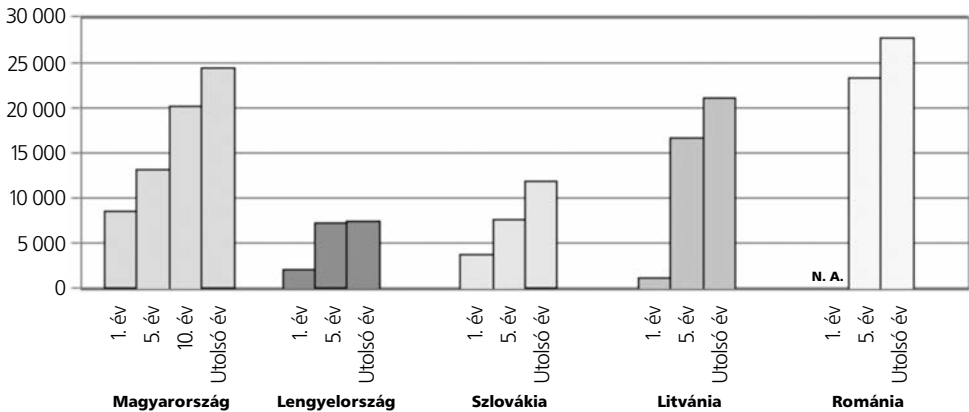
A kedvezményezettek száma Lengyelország kivételével mindenütt folyamatos növekedést mutat (Lengyelországban ezen a területen a korábban említett sajátságos rendszer korlátozza a fejlődést) (10. ábra).

Az utolsó terület, amit vizsgáltunk, a modell lehetséges további fejlődése volt, egyfelől elterjedése más országokban, valamint a modell más területekre való alkalmazása a vizsgált öt országban.

Az utóbbival kapcsolatban három esetben találtunk olyan megoldásokat, amelyeknek az elsősorban nonprofit szervezeteknek allokált százalékos modell volt az alapja, de azt újragondolva és adaptálva, valami új dolog jött létre. Ilyen példák a korábban részben

említett egyházi százalék (Magyarországon), a politikai pártoknak felajánlható százalék (Litvániában és Olaszországban), illetve az, hogy Szlovákiában a vállalatok is rendelkezhetnek adójuk bizonyos százalékáról. Ezek a megoldások további adalékok arra vonatkozóan, hogy a százalékos rendszer értéke a kialakított modellben van, amivel módot adnak az állami források decentralizált újraelosztására (arról nem is beszélve, hogy időközben a részvételi elvű költségvetési döntési modellek is egyre népszerűbbek lettek, például Lengyelországban).

10. ábra. A kedvezményezettek számának alakulása a vizsgált öt országban

Forrás: PerPhil adatbázis alapján.

Mikor azt vizsgáltuk, hogy hol terjedt, illetve terjed még el a modell a vizsgált öt országon kívül, akkor azt tapasztaltuk, hogy ez jellemzően a poszt-szocialista országokban népszerű megoldás, mely még mindig érdeklődésre tart számot, hiszen Moldova 2015-ben döntött a százalékos rendszer bevezetéséről.

Összefoglaló

A százalékos allokációs rendszerek egy újszerű redistribúciós megoldást nyújtottak a központi költségvetés forrásainak újraelosztására a rendszerváltás utáni öt kelet-közép-európai országban és Olaszországban, mely megoldást adófizetői döntések alapján közhasznú tevékenységet végző, elsősorban nonprofit szervezetek finanszírozására használnak azóta is.

A kutatás a személyi jövedelemadó ilyen módon való felhasználását vizsgálta és megállapította, hogy a teljes szektorok finanszírozásában ugyan minimális szerepe van, viszont bizonyos szervezettípusok, illetve egyes konkrét szervezetek számára igen fontos forrásnak bizonyul. Anyagi jelentőségén túl komoly pozitív hatása volt néhány olyan területre, mint a szervezetek ismertsége, kommunikációja, gazdálkodási és tevékenységbeli

szabadsága, ugyanakkor néhány negatív dolog is kapcsolható hozzá, úgymint a magánadományozási ösztönzők csökkenése és megszűnése több országban. A rendszer folyamatos módosításokon esett át, de lényegét tekintve változatlan maradt. Az évek alatt folyamatos fejlődésen ment keresztül, növekedett a rendelkező adófizetők, a kedvezményezetttek száma, az allokált összegek nagysága, bár egyes területeken megtorpanás érzékelhető. Kimutatható azonban, hogy a rendszer még nem érte el a lehető legmagasabb kihasználtságot. A százalékos modell kezdeti népszerűsége után egyre kevesebb ország foglalkozik ilyen típusú rendszer bevezetésével, de még 2015-ben is volt olyan ország, ahol ez megtörtént. Mindemellett új területeken is használják ezt a redistribúciós mechanizmust (például Litvániában pártfinanszírozásra), és ez a modell várhatóan új területeken és országokban jelent majd megoldást az állampolgárok bevonására a közpénzek felhasználására vonatkozó döntéshozatali folyamatokba.

Irodalom

- Allen, J. J. (2007): *All the Pope's Men*. New York, London: Crown Publishing Group.
- Bossányi Katalin (1997): Egy százalék. *Mozgó Világ*, 27., (1), 99–111.
- Bullain, Nilda (2004): Explaining Percentage Philanthropy: Legal Natures, Rationales, Impacts. *International Journal of Not-for-Profit Law*, 7., (1)
- Conference presentation. (2015): *The Assessment of the Impact of the Percentage Tax Designation Mechanism on Civil Society Conference*. Vienna.
- Csongrádi, Gyöngyi (2009): Percentage philanthropy – an experimental research. *Periodica Polytechnica Social and Management Sciences*, 16., (1), 33–43.
- Demeš, Pavol (2001): Tretí sektor a dobrovol'ništvo. In: Kollár, Miroslav–Mesežnikov, Grigorij (eds.): *Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázky. 615–632.
- Domaradzka, Anna (2015): Civil society in Poland. In: Schreier, Christian (ed.): *25 Years After. Mapping Civil Society in the Visegrád Countries*. Stuttgart: Lucius & Lucius. 111–145.
- Ekiert, Grzegorz–Foa, Roberto (2011. 01): Civil Society Weakness In Post-Communist Europe: A Preliminary Assessment. *Carlo Alberto Notebooks*. (198.)
- Elstub, Stephen (2010): Participation. In: Taylor, Rupert (ed.): *Third Sector Research*. New York: Springer. 105–119.
- Franco, Raquel Campos–Sokolowski, S. Wojciech–Hariel, Eileen M. H.–Salamon, Lester M. (2006): *The Portuguese Non-profit Sector in Comparative Perspective*. Universidade Católica Portuguesa Porto, Johns Hopkins University.
- Gerencsér Balázs–Oprics Judit (2008): Százalékos adományozás szerepe a magánadományozás fejlődésében. *Civil Szemle*, V., (4.), 63–80.
- Howard, Marc Morjé (2011): Civil Society in Post-Communist Europe. In: Edwards, Michael (ed.): *The Oxford Handbook of Civil Society*. New York: Oxford University Press. 134–145.
- Hrica, Pavel (2014): *Kde naozaj končia 2% dane z firiem*. www.nadaciapontis.sk 2014.10.22.
<http://www.nadaciapontis.sk/clanok/kde-naozaj-koncia-2-dane-firiem/1275> Letöltés dátuma: 2016.06.07.
- Kuti Éva (2008): Az első tíz év: A nonprofit szervezetek egyszázalékos támogatása az adatok tükrében. *Esély*, 10., (6.), 74–104.
- Kuti Éva–Vajda Ágnes (1997): Gondolatok 1 százalék körül. *Beszélő*, III., (II.), 5.
- Mészáros Geyza–Sebestény István (1997): Gondolatok 1 százalék körül. *Beszélő*, III., (II.) 3.
- Montedore, Claudia–Marucci, Marco (2011): *Il 5x1000 Come Strumento Di Partecipazione Nel Nuovo Modello Di Welfare*. Ministero Del Lavoro E Delle Politiche Sociali. Rome: ISFOL.
- NAV (2016): *Közlemény a 2015. rendelkező évben a magánszemélyek által érvényesen megjelölt, legalább 100 Ft SZJA 1%-os felajánlással érintett kedvezményezettéről*. www.nav.hu Letöltés dátuma: 2016.02.16.
- OECD (2014): *Social Indicators. Society at a Glance 2014*.
http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/society-at-a-glance-2014_soc_glance-2014-en
Letöltés dátuma: 2016.06.28.

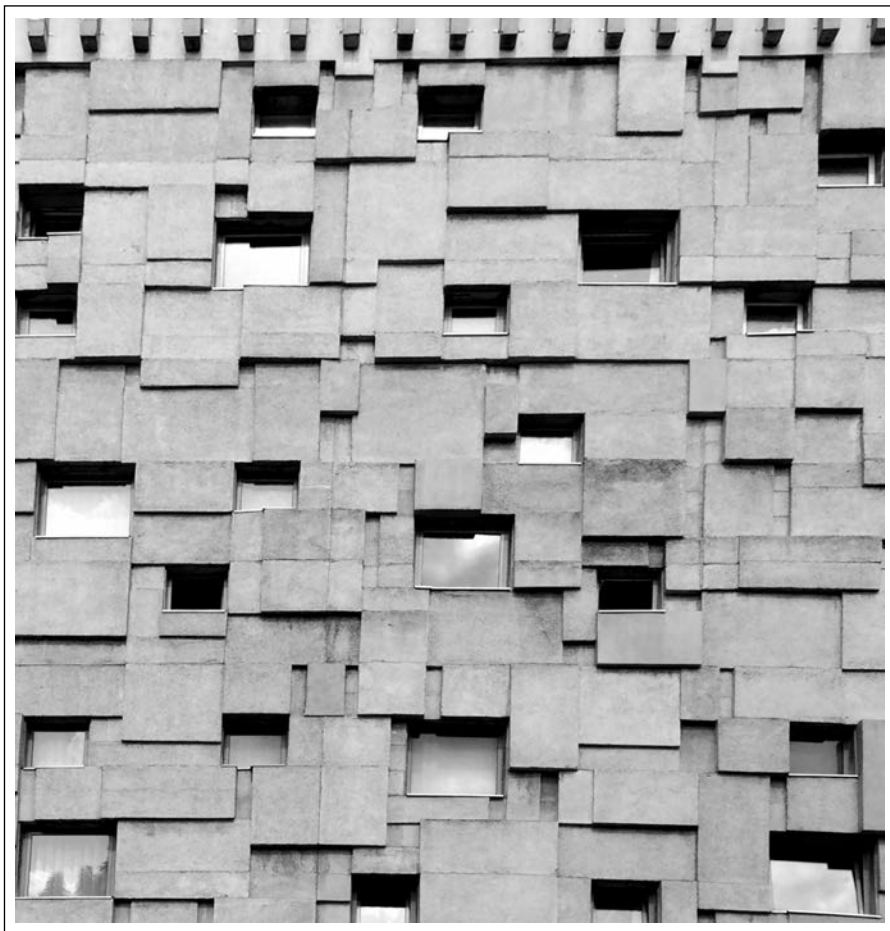
- Putnam, Robert (1995): Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6., (1), 65–78.
- Sičáková, Emília–Zemanovičová, Daniela (2010): *Transparentnosť a korupcia*.
http://www.transparencysk/wp-content/uploads/2010/01/021206_slove.pdf Letöltés dátuma: 2016.06.14.
- Strečanský, Boris (2008): Skúsenosti z Českej republiky, Maďarska, Poľska a Chorvátska s používaním verejných zdrojov pre priamu podporu MNO. [Experience of Czech Republic, Poland, and Croatia with the Use of Public Funds for Direct Support of NGOs]. In: *Kvadratura kruhu alebo otázka spôsobu? K niektorým otázkam roly verejných zdrojov v podpore občianskeho hlasu vo verejnej politike na Slovensku 1995–2007*. [Squaring the Circle or Question of a Way? Towards Some Questions on the Role of Public Funds in Support of Civic Voices in Public Policy in Slovakia 1995–2007]. Banská Bystrica: Ekopolis Foundation. 127–142.
- Strečanský, Boris (2015): Civil Society in Slovakia. In: Schreier, Christian (ed.): *25 Years After. Mapping Civil Society in the Visegrád Countries*. Stuttgart: Lucius & Lucius. 61–109.
- Strečanský, Boris–Török, Marianna (eds.) (2016): *Assessment of the Impact of Percentage Designations: Past, Present, Future*. Erste Stiftung.
- Strečanský, Boris–Bútora, Martin–Repčíková, Saskia (2007): Non-Governmental Organizations and Volunteerism. In: Bútora, Martin–Mesežnikov, Grigorij–Kollár, Miroslav (eds.): *Slovakia 2006 A Global Report on the State of Society*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- Török, Marianna–Moss, Deborah (2004): *Percentage Philanthropy*. <http://szazalekosadomany.honlaphat.hu>
 Letöltés dátuma: 2015.10.24.
- Tremonti, Giulio (2015. 2): L'otto per mille trent'anni dopo. Intervento all'incontro dell'Associazione Amici dei Quaderni. *Quaderni di dritto e politica ecclesiastica* (10.1440/81253).
- Vajda Ágnes–Kuti Éva (2000): Állampolgári „szavazás” közpénzekről és civil szervezetekről. In: Harsányi László (sorozatszerk.): *1%. „Forintszavazatok” civil szervezetekre*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport. 29–99.
- Woleková, H. (2000): Predhovor. *1% „Hlasovanie” občanov pre neziskové organizácie – trojročné skúsenosti Mad'arska* (7), 5–84.
- Zamfir, Ana-Maria–Mocanu, Cristina–Maer-Matel, M. M. (2014): Voluntary Work: Trends, Profiles and Values. Empirical Study. *SEA – Practical Application of Science*, II., (1(3)), 637–644.

Jegyzetek

- 1 Az „1% – Egy hungarikum 20 éve” konferencia a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) és a Nonprofit Információs és Oktatóközpont Alapítvány (NIOK) közös rendezésében 2016. november 16-án zajlott.
- 2 A klub kifejezést azért is tartottuk indokoltnak, mert ezen országok szakemberei közt rendszeres formális és informális kapcsolat alakult ki a civil fejlesztések területén, köztük a százalékos allokáció témájában is.
- 3 A teljes anyag: www.taxdesignation.org oldalon érhető el. A könyv az Erste Stiftung gondozásában jelent meg.
- 4 Köszönet Junko Chanónak, a Sasakawa Peace Foundation elnökének az információért.
- 5 Olaszországban a költségvetésből erre a célra fordítható összegeket maximálják (500 millió € volt 2015-ben).
- 6 <http://szazalekosadomany.honlaphat.hu/index.php?menu=1536&langcode=en>
- 7 A szűk értelemben vett százalékos rendszer adatai.
- 8 264 millió euró nonprofit szervezetek javára.
- 9 Még az olaszországi átlag is a lengyelországi alatt volt (a működés kilencedik évében, amikor megbízható adatok álltak rendelkezésre)
<http://www.agenziaentrate.gov.it/wps/content/Nsilib/Nsi/Documentazione/Archivio/ArchivioSchedeAdempimento/Schede+adempimento+2014/Richiedere+2014/Iscrizione+elenchi+5+per+mille+2014/Elenchi+5xmille2014/>
- 10 <http://dzieciom.pl/english>
- 11 Ez két okból is komoly kritikának van kitéve: a források aránytalanul magas koncentrátsága miatt és az egyéni kedvezményezetttek miatt.
- 12 Ezt a szervezetet a litvánok a televízióból ismerik, ahol a heti műsorban rászoruló családokat mutatnak be, hogy jótékony adományokat gyűjtsenek nekik.
- 13 [Respublika.lt](http://www.respublika.lt), Gyvūnų globėjai surinko įspūdingą paramos sumą, accessed August 28, 2015.
http://www.respublika.lt/naujienos/lietuva/kitos_lietuvos_zinios/gyvunu_globejai_surinko_ispudinga_paramos_suma/

- 14 Érdekes adalék, hogy 2006-ban Szlovákiában egy parlamenti vita után még le is vették az emberi jogokhoz, oktatáshoz kapcsolódó szervezeteket a lehetséges kedvezményezettek listájáról, melyekről feltételezhető volt, hogy az 1998-as választási eredményeket befolyásolhatták (Strečanský–Bútorá–Repčíková 2007). Bár egy év múlva visszakerültek a listára, a rendszer működésének sérülékenységét megmutatta ez az eset.
- 15 https://www.nav.gov.hu/nav/szja1_1/tajekoztatok/Kozlemeny_a_2015__ren20150915.html
- 16 Közülük két országról tudunk, ahol komoly esélye volt a rendszer bevezetésének: Csehország és Észtország, de mindkét esetben végül is úgy döntöttek, hogy nem alkalmazzák. Részletes esettanulmányok elérhetők a www.taxdesignation.org/Estonia/ oldalon.
- 17 Szakértőink egybehangzóan állítják, hogy a politikai befolyás a pénzelosztásban aggodalmas volt abban az időben (Lengyelországban kevésbé, míg Magyarországon és Romániában jobban).

Fotó/Gönczö Viktor

A SZOCIÁLIS SZOLGÁLTATÓ SEKTOR A JÓLÉTI ÁLLAMOKBAN ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ INTÉZMÉNYEIBEN

Vicente Marbán Gallego–Gregorio Rodríguez Cabrero

Bevezetés

■ Az Európai Szociális Modell (ESzM) eredetileg jóléti rendszerek egy csoportjából szerveződött, amelynek fő eleme maga a „jóléti állam”. Az elmúlt harminc évben ezek a jóléti rendszerek számtalan változáson és mély átalakulásokon mentek keresztül.

Ezek egyike volt a kelet-európai országok felvétele az ESzM-be, amelyek 1989-ig a jóléti államot a szocialista ideológia alapjaira építették fel. Másik fontos változás egy kevert modell, a mix welfare, amelyben a jóléti állam részvételi formája céljaiban, a finanszírozásban és a beavatkozás módjaiban is átalakult. Az újraelosztás célját felváltotta a kötelesség- és felelősségvállalás az állampolgári jogokkal szemben.

Ez a szinte kizárólag államilag fenntartott rendszer fokozatosan különböző finanszírozási formák, magánbefizetők és gazdasági szereplők közös együttműködésévé vált. A beavatkozás korábbi módja helyett, amelyben az államilag szabályozott, finanszírozott és közvetlenül biztosított szolgáltatások és támogatások domináltak, átvette a fő szerepet egy olyan modell, melyben a piac és a harmadik szektor (HSZ)¹, illetve a szociális gazdaság ad választ a legsérülékenyebb közösségek azon igényeire, amelyeket sem a piac, sem a jóléti állam nem elégít ki.

A 2008-as válság és a megszorítási politika a jóléti állam újrastrukturálásához vezetett, és mélységében alakította át a harmadik szektort. Nem egy egyszerű rendszer-

átalakításról van szó, hanem egy olyan strukturális változásról, ami a harmadik szektoron belül is leginkább a szociális szolgáltató szektor² ágazatát érinti.

Ebben az átfogó összehasonlító elemző munkában a következő szempontokra koncentrálunk:

Az első részben a szociális szolgáltató szektor utóbbi években mutatott fejlődését négy kiemelt ország különböző jóléti államának példáján szeretnénk bemutatni, ezek Németország (kontinentális modell), Olaszország (mediterrán modell), Egyesült Királyság (angolszász modell) és Svédország (északi modell). Ezen elemzés alapján kitérünk a konvergenciátényezőkre, amelyek az európai szociális térben lehetővé teszik e szektor kialakítását.

A második részben arra térünk ki, hogy az Európai Bizottság és a Parlament milyen mértékben támogatja vagy éppen akadályozza a szociális szolgáltató szektor fejlődését, hogy az intézmények retorikája és gyakorlata miképp tér el egymástól egy olyan közegben, amelyben a kormányzati fellépések egyre inkább kereskedelmi árucikké válnak.

A harmadik részben az NGO-k tevékenységének korszerűségét vizsgáljuk meg, a fejlődés három fő tényezője, az innováció, a szervezeti mutáció (hibridizáció) és a fenntarthatóság mentén.

Végezetül az utolsó részben a szociális szolgáltató szektor jövőbeli fejlődésének irányát szeretnénk felvázolni.

A szociális szolgáltató szektor fejlődése az EU néhány jóléti államában

Szociális szolgáltató szektor a különböző országokban

Mielőtt a szociális szolgáltató szektor fő összetevőit elemeznénk az európai szociális térben (2. táblázat), meg kell említenünk a négy különböző modell jellegzetességeit. Mint említettük négy, nemzeti sajátosságokat mutató jóléti államot választottunk ki: a) Egyesült Királyság, mint a szociális jóléti állam angolszász példája; b) Olaszország a mediterrán modell példája; c) Németország a kontinentális jóléti állam modelljét képviseli, és végül d) Svédország, mint a jóléti állam északi példája.

A) Az *Egyesült Királyság* Európában az úgynevezett angolszász jóléti állam modellt testesíti meg, amelyben a harmadik szektor, kiváltképp a szociális szolgáltató szektor a civil társadalom közreműködésével fejlődött ki „charity-k”, azaz nonprofit, nem kormányzati civil szervezetek, NGO-k formájában. Ebben a modellben a harmadik szektor egy politikai programba bevont szereplőként működik közre, egyfelől a (munkáspárti szemléletű) szolidáris, másfelől a (konzervatív szemléletű) gondoskodó társadalom kiépítésében. A szervezeti felépítés szempontjából a legfontosabb változás jelenleg az új formák elterjedése, mint például a szociális vállalatoké.

A brit rendszer három típusú szervezetből áll: charity-kből (legújabb szabályozásuk 2006-ban történt), szövetkezetekből és a szociális vállalatokból. Ez utóbbiakat közérdekű társaságoknak (Community Interest Company, CIC) is nevezik, melyek az utóbbi években

jelentős fejlődésen mentek keresztül és ezek jelentik a kapcsolatot a szociális gazdasággal. Ebben az értelemben az angolszász szociális szolgáltató szektor modellje kezdte kialakítani a munkahelyteremtő szociális gazdaságot, ami egyben válasz a legsérülékenyebb rétegek munkába való integrálásának igényére.

A Civil Society Almanac 2014-es³ száma szerint Angliában és Walesben az önkéntes szervezetek száma 2014-ben 164 ezer volt, 64 milliárd font összköltségvetéssel, 800 ezer munkahellyel (melyből 502 ezer volt teljes munkaidős vagy azzal egyenértékű). A teljes gazdaságon belül ez 0,7 százalékos GDP hozzájárulást, a foglalkoztatásban 2,7 százalékos arányt jelent. Ezen belül a szociális szolgáltató szektor 39 ezernyi szereplője képezte az összes szervezet 24 százalékát, és ők használták fel a teljes ráfordítás 25 százalékát (mintegy 16 milliárd fontot)⁴.

Ebben a kontextusban a szövetkezetek (melynek egy része is a szociális szolgáltató szektorba tartozik) a szervezetek kisebb hányadát teszik ki (6 ezer szövetkezet 2014-ben), de a forrásokat illetően hasonló összeggel rendelkeztek⁵ és 15 millió tagot számláltak. A szociális vállalatok vagy CIC-ek 2014-ben valamivel több mint 10 ezer, a társaságokról szóló 2006-os törvénynek megfelelően működő egységet számláltak, melyek legnagyobb része a munkaerő-piaci integrációt tűzte ki célul⁶. Meg kell jegyeznünk, hogy az egyesületek és alapítványok a harmadik szektor 99,3 százalékát teszik ki, a szövetkezetek pedig mintegy 0,6 százalékra tehetők csupán az összes szereplő közül.

A változás irányait nézve a szociális célú charity-k megerősödtek mind a társadalmi párbeszéd szempontjából (nagy platformok), mind a szolgáltatásnyújtás tekintetében is, példaként említhetjük a helyi önkéntes tevékenységeket is. A növekvő elismerés és a stabil finanszírozás ellenére a szektor szereplői nagyobb intézményes-financiális és általános ellenőrzés mellett működnek, a korábbiánál szigorúbb felügyelettel.

Ugyanakkor a szervezetek mozgósítási képessége csökkenni látszik, és egyre nagyobb a specializáció is, kialakultak kifejezetten ernyőszervezetek, vagy a szolgáltató szervek (ezek a legszervezettebbek és a közsférába leginkább beágyazottak), a társadalmi részvételt és a helyi önkéntes munkát népszerűsítő szervezetek, valamint a kisebb-nagyobb jogvédő társaságok, melyek általában a legkevésbé függenek az állami szektortól. Amint azt az Antares Consulting és a Luis Vives Alapítvány 2011-es tanulmánya megállapítja, a szektor egyre összetettebb, mind a szervezetek sokféleségét, mind a célokat illetően, miután a szociális misszió egyre inkább alárendelődik a vállalati szempontoknak (Antares... 2011).

Amint a közelmúltban megjelent vizsgálatok jelzik, a szociális céllal létrehozott charity-k üzleti irányba való eltolódása nem általános, inkább korlátozott jelenség (McKey–Moro–Teasdale–Clifford 2015). Létezik a tevékenység típusa alapján történő felosztás is, illetve aszerinti is, hogy a szervezetek milyen mértékben folytatnak piaci tevékenységet. Mint ismeretes, ez utóbbi nem széles körben vesz részt a versenyben, csak bizonyos tevékenységekből veszi ki a részét, a kevésbé kifizetődő területeket meghagyja a szociális civil szervezeteknek, vagy olyan szervezeteknek, amelyek a legkiszolgáltatottabb közösségekkel foglalkoznak.

Fotó/Gönczö Viktor

Másfelől a szociális vállalatok fejlődése (Levi–Hart 2011; Young 2012) nagyon nagy jelentőséggel bír, nemcsak a munka világába integrálódni kívánó csoportok számára, hanem az anyagi függetlenséget is növelni kívánja olyan célok összességének előtérbe helyezésével, mint a termelékenység, a társadalmi integráció, a belső demokrácia növelése és a szociálisan hátrányos helyzetű csoportok védelme. Ezáltal a szociális vállalatok nemcsak kiszélesítik a szociális szolgáltató szektort, de gazdagítják is.

Mindezek következtében a brit szociális szolgáltató szektor nagy kiterjedésű és jelentős társadalmi és politikai befolyással bír, ezzel egyidejűleg viszont nagymértékben függ az állami szférától. Egyúttal a vállalatok e területen való elterjedése és a kormányzat egyre nagyobb ellenőrzése és befolyása növekvő bizonytalanságot eredményez a szociális szektorban a jövőjüket és a fenntarthatóságukat illetően (Moxham 2010).

B) *Németország* a kontinentális jóléti államok sorába tartozik, a szubszidiaritás elvére épülő társadalombiztosítási rendszerrel, amelyben a közvetítő szervek hagyományosan mindig is jelentős szereppel bírtak a jóléti termelésben. Az utóbbi idők üzleti terjeszkedése jelentősen áthelyezte a hangsúlyokat mind az egyházi, mind a világi nem kormányzati szervezeteket illetően, ami igazi kihívás elé állítja a szektor résztvevőit.

2004-ben Németországban a szociális szolgáltató szektor 180 ezer szervezetet számlált (Antares... 2011) – melyből 30 ezer szociális szolgáltató –, összesen 1,3 millió embert foglalkoztatva. A szektor 64 százalékban közfinanszírozásból, 32 százalékban szolgáltatási díjból működött, a maradék 4 százalék adományokból származott.

Néhány évvel később, 2009-ben a szektor mérete alig változott: 185 ezerből 32 ezer szervezet volt szociális szolgáltató, a munkahelyek száma pedig 1,8 millióra nőtt, melyből a szociális szolgáltatók által biztosított munkahelyek aránya 46 százalékra tehető (858 ezer munkahely, ebből 81 százalék teljes munkaidős). Mindezek mellett az üzleti szektor tovább nőtt, és 2012-re a munkahelyek 24 százalékát szociális szolgáltatók adták. Más szóval a nonprofit szektor 76 százalékban járul hozzá a szociális szolgáltatásokon belüli foglalkoztatáshoz, és 25 százalékban az egészségügyben.

Összegezve, a nonprofit szféra megduplázta a munkahelyek számát a kilencvenes évek óta a közelmúltig, ugyanakkor a piaci versenyhelyzet és az állami kiadások csökkenése az utóbbi időben lelassította a szociális szféra növekedését.

A növekvő versenyhelyzet az üzleti és a nonprofit szektor között, valamint az állami árkorrekciók a szolgáltatások minőségét is érintették. A szociális szolgáltató szektorban emelkedett a részmunkaidős foglalkoztatás aránya a szociális dolgozók körében, jelentős arányban meghaladva az állami vagy a versenyszférában részmunkaidőben foglalkoztatottak arányát. A kiadáscsökkentésnek köszönhetően a szolgáltatások minőségi romlása nemcsak a nonprofit, de a kereskedelmi szférát is érinti, amely az árak révén tud versenyezni bizonyos kockázati határokon belül, hogy a nyereségességet garantálja és fenntartsa a vállalatról alkotott pozitív képet. Ez feltételeznél, hogy a nonprofit és az üzleti szférának egyetértésben kellene a szolgáltatások áráról tárgyalnia az állammal. A szociális intézmények egyik feladata a szolgáltatások minőségének biztosítása. Ezért valószínűsíthető, hogy a német jóléti államban a szociális szolgáltató szektor növekedése és térnyerése elérte határait annak újraszervezésével.

Ami a németországi szociális szolgáltató szektort érintő változásokat illeti, a következőket állapíthatjuk meg:

- Piacosítás irányába hajló tendencia. Az említett irány nemcsak abban nyilvánul meg, hogy a piaci vállalatok nagy arányban veszik ki részüket a szociális szolgáltatásokból, hanem, hogy a nonprofit szervezetek között is megjelent és felerősödött a konkurencia a szociális kiadások csökkentésének következtében. Mivel ezt a bevételkiesést nem ellensúlyozza nagyobb hozzájárulás a civil társadalomtól, például adományok formájában, a költségcsökkentés hatása a piaci vállalatokkal való versenyzésben jelenik meg, illetve a szociális szervezetek közti versengésben. Ez hat a szolgáltatások minőségére, és elvezethet egyfajta egyezséghez a piaci és a nonprofit szervezetek között, amelyben az állam felé megfogalmazzák közös állásfoglalásukat a szolgáltatók minőségének garantálásáról és az együttműködés lehetséges formáiról, mint közös célokról.
- A szolgáltatásnyújtás térnyerése a civil és politikai kérdésekkel kapcsolatos tevékenységek rovására. A válság és társadalmi hatása rávilágított a legveszélyeztetettebb társadalmi csoportokhoz való közeledés szükségességére, valamint a részvétel és a nyomkövetés fontosságára. Mivel nem minden szervezet tudja kiterjeszteni a tevékenységét, általában törekszenek bizonyos fokú specializációra. Csak a legnagyobb szervezetek képesek a sokféle szolgáltatást összehangolni, így a civil-politikai témájú ügyeket is hangsúlyosan képviselni.
- A kis szervezetek nagy, reprezentatív szervezetekbe való integrációja lehetővé teszi és megkönnyíti az együttműködés számos formáját. A mostani válság és a piaci verseny lehetőséget teremt a pooling (összevonásos működés) elősegítésére, vagy a humán-erőforrás, infrastruktúra és anyagi keretek megosztására épülő társasági együttműködésekre. Ez enyhíthetne a piaci verseny által okozott nyomáson, csökkenthetné a költségeket és javítaná a szolgáltatások minőségét.

C) *Svédország* északi típusú jóléti állam, évtizedeken át (1950–1980) szociáldemokrata rendszernek is nevezték, lévén a regnáló kormányok ebben a szellemben működtek. A jelen lévő szervezetek sokféleségének köszönhetően nincs külön neve a harmadik szektornak. Olyan kifejezések merülnek fel és keverednek az elemzés során, mint civil társadalom, szociális mozgalmak, szociális gazdaság, önkéntes és ideológiai szervezetek.

Chaves és Monzón uniós szociális gazdaságról írt tanulmánya szerint 2010-ben Svédországban 31162 szervezet működött, 60 százalékuk szövetkezet, 39 százalékuk alapítvány és 1 százalékuk kölcsönös biztosító formájában (Chaves–Monzón 2012). Összességében ezek a szervezetek (szövetkezetek, biztosítók, egyesületek és alapítványok) 507209 embert foglalkoztattak. A munkahelyek a következőképpen oszlanak meg: a foglalkoztatottak 34,8 százaléka szövetkezetekben, 3,1 százalékuk biztosítóknál, 62 százalékuk alapítványoknál és egyesületeknél dolgozik. A szektor felépítése nagyon hasonló a németországihoz, ellenben a spanyolországitól és az olaszországitól jelentősen eltér, ez utóbbiakban ugyanis az egyesületekben és alapítványoknál dolgozó alkalmazottak száma kevesebb – 49 százalék Olaszországban, 47,3 százalék Spanyolországban –, a szövetkezetekben dolgozók aránya viszont meghaladja a szektorban alkalmazottak felét.

Az igazán lényeges a munkahelyek számának növekedése, a svéd szociális gazdaságban ugyanis 2002–2003 és 2009–2010 között az Unióban a legjelentősebb ez irányú növekedés volt, 146,6 százalék; ezt követi Olaszország 66,7 százalékkal és Spanyolország 42,5 százalékkal. Svédországban az alapítványi és az egyesületi munkahelyek száma nőtt a legjelentősebb mértékben az említett időszakokban, 230,4 százalékkal, míg a szövetkezeti munkahelyek csak 77,7 százalékkal gyarapodtak.

Ez a növekedés minden típusú szervezetnél fennáll, sőt a környezetvédelemmel foglalkozóké még meg is haladja. Ennek következtében a harmadik szektorban dolgozók aránya az egész Unióban itt a legmagasabb: 11,1 százalék, ezt követi Olaszország, 9,7 százalékkal és Spanyolország, 6,7 százalékkal, míg az uniós átlag 6,5 százalék.

Végezetül ki kell emelnünk, hogy a harmadik szektor és ezen belül is a szociális szolgáltató szektor ugyanúgy szolgáltatásokat és jogvédelmet nyújt, szerepe beágyazódott és megerősödött az állami rendszerben a kölcsönös együttműködés alapjaira épülve.

A szociális szolgáltató szektorról vagy a szociális gazdaság nagyságáról ellentmondásos adatok vannak, de mindenképpen a legnagyobb alágazat a harmadik szektorban.

A svéd harmadik szektor változásairól és ennek irányáról elmondható, hogy a piaci vállalkozások valamelyest nagyobb hangsúlyt kaptak az 1991–1994 és a 2006–2014 között fennálló konzervatív kormányok idején. A legutóbbi liberális demokrata–konzervatív kormányzat alatt egy olyan modellt próbáltak megszilárdítani, amelyben a harmadik szektor és a közigazgatás szorosan együttműködött. Így 2008. október 23-án a kormány olyan megállapodást írt alá a szektor képviselőivel és a helyi önkormányzatokkal (svéd regionális és helyi önkormányzatok szövetsége), amely garantálja a szektor teljes önállóságát és lefekteti az együttműködés feltételeit (Svéd Kormány 2008). Ez a megállapodás hat alapelveen nyugszik, melyek a részvételt, az átláthatóságot és a kölcsönös bizalmat hosszú távon biztosítják. Ezek pedig az autonómia, a párbeszéd, a minőség, a folyamatosság, az átláthatóság és a szereplők sokfélesége.

Fontos kiemelni, hogy a megállapodás hangsúlyt fektet az önkéntes szervezeteknek a demokráciában és a jóléti államban – ezen belül az állampolgári részvétel népszerűsítésében, a szociális gazdaság fejlődésében és általában a jólét egyik erőforrásaként – betöltött központi szerepére. Ugyanakkor a megállapodás igyekszik javítani a szektorról alkotott ismereteket, megszüntetni az állami szektorral és a piaci szférával való verseny okozta torzulásokat a szociális szolgáltatások terén. A szociális vállalatok fejlődése, egyben mint munkahelyteremtés a legsérülékenyebb társadalmi csoportok számára nagyban gazdagította a szervezeti és gazdasági lehetőségeket, bizonyítva a szociális gazdaság felé vett irány helyességét. A társaságok közelmúltban tapasztalt fellendülése és a fent említett megállapodás megerősítik a szektor szerepét a szociális gazdaságban és elősegítik a demokrácia fejlődését is.

A svéd szociális szolgáltató szektor befolyása az idő előrehaladtával egyre növekedett, és már a Nemzeti Reformprogram kidolgozásában is aktívan részt vettek a szektor szereplői. 2014-ben az előkészítésben öt, összesen 1222 kisebb egységet tömörítő ernyőszervezet is részt vett⁷, segítségükkel született meg a társadalmi befogadás, a munkavállalás, a közoktatás, az egészségügy és a rászorulókat ellátásának alapjait lefektető program.

D) Olaszország a mediterrán típusú jóléti állam mintapéldája.

Az ISTAT szerint a 2011. év végén az olasz harmadik szektor 301 191 szervezetet foglalt magában (ISTAT 2014), ami 28 százalékos növekedést jelent a 2001-től 2011-ig terjedő tíz évben. A szektorban 4,7 millió önkéntes és 680 ezer fizetett alkalmazott dolgozott, az utóbbi szám az említett évtizedben 39 százalékos bővülést jelent. A szektor bevételei 86,1 százalékban a magánszektorból származtak, 13,9 százalékban állami forrásból (a szociális nonprofit szektoron belül ennek aránya 32,8 százalék volt).

Az olasz harmadik szektor tehát jelentős emberi és pénzügyi forrásokkal bír, melynek felmérése hosszú ideje vizsgálatok tárgyát képezi (Borzaga 1997; Bruni–Zamagni 2009; Venturi–Villani, 2011; Bandera 2012; Zamagni, 2012b). Ami a harmadik szektor szociális és szociális alapú egészségügyi szolgáltató ágát illeti, a szektorban való teljesítményük a gazdaság 10 százalékát teszi ki, valamint – mivel ez nagy munkaerő-igényű terület – az alkalmazott emberek körülbelül fele dolgozik itt.

A harmadik szektor két területi szinten erősítette meg jelenlétét Olaszországban. Helyi szinten, mint szociális szolgáltató, valamint globálisan, egy ernyőszervezetekből álló csoport struktúráján keresztül, amelynek legfőbb célja, hogy növelje az érdekeltséget, mind szövetségi (Consortio Gino Matreleri), mind a szociális vállalati (Federsolidarietà), mind általános szinten⁸.

Az olasz harmadik szektor változásai és fejlődési útja még mindig a központi adminisztráció által megszabott feltételeknek és gyengeségeinek van alárendelve, ez vezetett ahhoz, hogy a nonprofit szervezetek betöltsék a szociális szolgáltatások terén fennálló űrt, válaszul a szociális igényekre, amelyeket a társadalmi változások okoznak. Az olasz jóléti állam elkövetkezendő újrastrukturálása (Pavolini 2015) nem valószínű, hogy a szerepeket is újra fogja osztani, noha az üzleti szektornak egyre nagyobb a jelentősége. Ezáltal az egész szociális tér, különös tekintettel a szolgáltató szektorra, nemcsak megőrzi a jelenlegi szintet, hanem tovább fog növekedni, igaz, a közszolgáltatások területén kisebb állami felelősségvállalás mellett és az üzleti világ nagyobb befolyásával.

A központi adminisztráció felől a legnagyobb nyomás a költségek és az újraelosztásból származó kiadások csökkentésére irányul. Az Európai Bizottság nyomást szeretne gyakorolni egy versenyképesebb szolgáltatási tér irányába, az üzleti alapú verseny jelenléte pedig olyan légkört teremtett, amelyben a nem kormányzati szervek kényszerítve érzik magukat arra, hogy új vállalatirányítási és könyvelési technikákat, jobb elszámoltathatóságot és intézményes átláthatóságot biztosítsanak, és általában tevékenységeiket professzionálisabbá tegyék az intézményekben, különös tekintettel a nagy szervezetekre. Ez a változás nem kiegyenlített, és a kisebb szervezeteknek együtt kell működniük, hogy a vállalatirányítási kapacitásukat javítani tudják.

Ez a professzionalizálódási folyamat amellet, hogy a szervezet irányításában javulást idéz elő, a szociális szolgáltatások terén feszültségeket gerjeszt. Különösen, amikor a szakmai szempontok a vállalatirányításával mennek szembe, megnehezítik a társadalmi részvétel ügyének előmozdítását a civil társadalom szervezeteinek belső életében.

Ebben a témában ki kell hangsúlyoznunk, hogy a forrásokért folyó konkurenciaharc kétféle reakciót idézett elő: egyfelől a szociális szervezetek között nagyobb a versengés,

legfőképpen a kisebb gazdasági súlyúak között. Másfelől megjelent a szociális szövetkezetek közötti együttműködés igyekezete, szélesebb körű szociális szolgáltatásokat kínálva ezáltal, mely javulást jelent az innovációban, és megnövekedett a szociális vállalatok fenntarthatóságának elérésére irányuló törekvés.

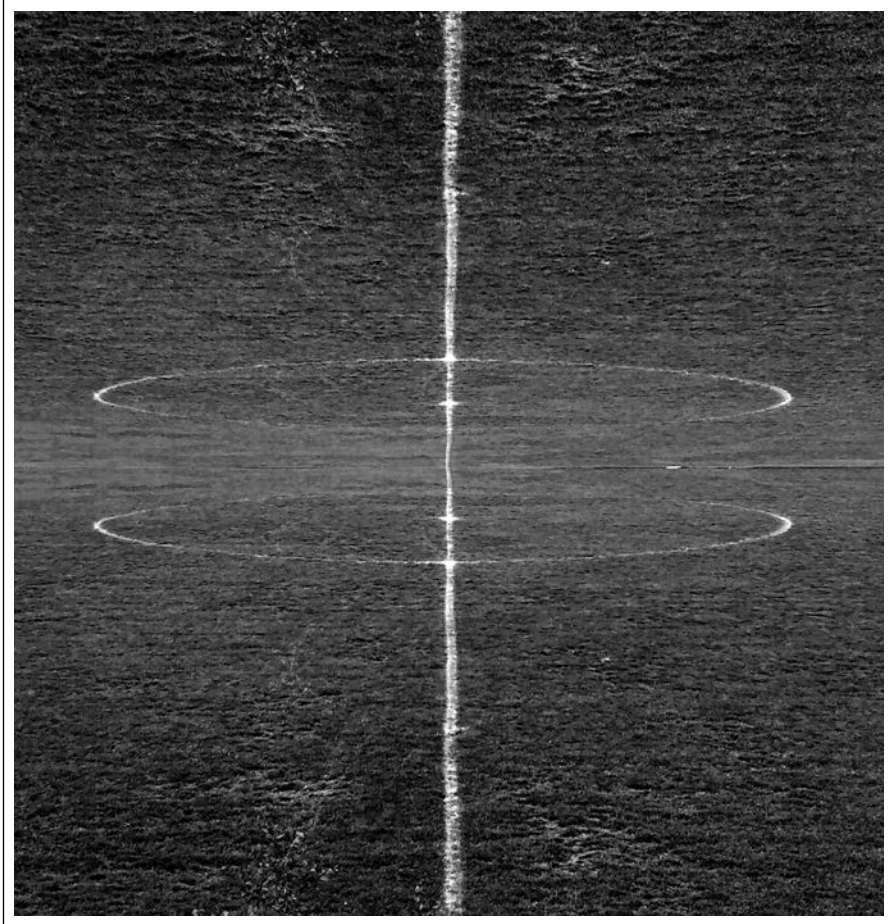
Középtávon az olasz állam költségvetési konszolidációs politikái, a jóléti állam újstrukturálása és a nagyobb társadalmi kirekesztés és létbizonytalanság hozzájárulnak ahhoz, hogy az állam a szociális szolgáltató szektorra terhelje az ezektől sújtottak ellátását, anélkül, hogy a gazdasági forrásait növelni igyekezne.

Végezetül, a szociális szolgáltató szektorban kiegyensúlyozatlanságok mutatkoznak abban is, hogy az állami intézményekhez mérten jelentőségük ugyan emelkedik, mégis kevés politikai befolyással tudják a hatékonyságot előmozdítani a helyi, regionális és nemzeti szociális politikai döntésekben.

A szociális szolgáltató szektor közös európai problémái

Az itt vázolt rövid elemzésből kiolvasható, hogy a következő fejlődési irányok jellemzőek a szociális szolgáltató szektorra az egész Európai Unió területén.

- a) *A szolgáltatások nyújtásában tapasztalható megzilárdulás*, amely egyre szakmaibb politikával és egyre vállalatosabb szemlélettel párosul. Ez nem csak azt jelenti, hogy a szolgáltatások nyújtását garantálják a legkiszolgáltatottabb csoportoknak, hanem a közsféra komolyabb ellenőrzési hatalmat gyakorol a szociális szolgáltatók felett.
- b) Ezzel párhuzamosan relatíve gyengült a civil–politikai ügyek képviselőiténél intenzitása: a mobilitás, a társadalmi átalakulás és a humán ügyek előmozdítása minden vizsgált országban háttérbe szorult.
- c) Mivel nehéz a különböző társadalmi feladatokat egyszerre kézben tartani, egyfajta specializálódás van kialakulóban, a nagy szociális szolgáltató egységek és az állampolgári jogokkal foglalkozó szervezetek felosztják egymás között a különböző területeket és hatásköröket.
- d) A szektorra minden országban jellemző a szelektív verseny, amely kötelezi a feleket az árak féken tartására és feszültségeket idéz elő az eredmények minőségével kapcsolatban. Ez a szelektív verseny nagyon korlátozott mértékben, de lehetővé teszi a nonprofit szervezetek és piaci szervezetek közötti konkrét formában történő együttműködést.
- e) Ez a verseny és a szociális célokra fordított állami kiadások csökkentése azt eredményezte, hogy a szociális szolgáltató szektor életében megjelent a szociális intézmények közötti verseny, és ugyanúgy az *együttműködés különböző formái is, kezdve az egyszerű projekt-együttműködéstől, egészen az intézmények egyesítéséig.*
- f) A szociális szolgáltató szektor fokozatosan a *nagyobb részvétel felé mozdul az európai szociális térben.* Ehhez megnövelte jelenlétét az európai hálózatokban és minden olyan fórumon, ahol az európai politikákat vitatják meg (társadalmi kirekesztés, szegénység, fogyatékosok, gyermekjólét, etnikai kisebbségek, nemi egyenlőség).

Fotó/Gönczö Viktor

- g) A szociális intézmények igyekeznek megbirkózni az újonnan felmerülő igényekkel és társadalmi elvárásokkal, amelyek újratervezésre készítetik a hagyományos támogatói tevékenységeket a szociális szolgáltatásokban, egy újfajta keverékszolgáltatásra váltva azokat, például a rászoruló személyeknek nyújtott szociális-egészségügyi szolgáltatások esetében vagy olyan növekvő fontosságú ügyekben, mint a foglalkoztatási integráció. Ezáltal a szociális szektor a munkaerőpiacra és az egészségügyre is kiterjeszti hatáskörét. Ez a tendencia a kilencvenes évek utolsó éveitől kezdve egyre erősödött, de a hatása igazán a jelenben érződik.
- h) Az új szociális szükségletek és egy stabilabb finanszírozási rendszer követelményei vezették a szociális szolgáltató szektort a *szociális gazdaság* felé. A szociális szövetkezetek és a szociális vállalatok két példa erre a megközelítésre, amely az EU összes országában egyre elterjedtebb (Borzaga–Tortia 2010; Trivedi–Stokols 2011; Cooney 2012; Battilana–Lee 2014).

Ez a közös tapasztalat a kiindulási pont az elkövetkező években kialakítandó alapvető közös menetrendhez, amely előmozdítaná, hogy a szociális szolgáltató szektor szélesebb európai hálózatokat hozhasson létre, amelyek befolyással lehetnének európai szinten a szociális politikákra. Világos, hogy az elmúlt hét év költségvetési konszolidációja hatással volt a szektorra, nem csak a források csökkentését és a piaci versenyhelyzetet értve ezalatt, de kiváltképpen a szervezetek intézményi orientációját is. Tehát a szociális intézményeknek nyomás alatt kellene tartani a jóléti irányelvek kialakítását, a szociális konfliktusok, a társadalmi átalakulás és jogvédelem ügyét. Ez olyan közös kihívásnak tűnik a szektor európai képviselői számára, amivel mindenkinek szembe kell néznie (Osbourne 2008; Evers–Zimmer 2010). A kihívásra adott válasz részben azon is múlik, hogy az egyes országok szociális szolgáltató szektora milyen irányelveket fogalmaz meg az intézményi fenntarthatóságról, valamint, hogy maga a szektor mennyire képes hangot adni az érdekeinek európai szinten. Ezt vizsgáljuk meg tanulmányunk következő részében.

A harmadik szektor az Európai Unió intézményein belül

A harmadik szektor összehangoltsága és láthatósága az Európai Unióban

A harmadik szektor európai intézményekre gyakorolt politikai hatása és teljesítménykapacitása nagyban függ a területek összehangolásától, az uniós szervezetekben való megjelenésüktől és attól, hogy mekkora elismertségnek örvendenek azok részéről.

A szociális szolgáltató szektor nagy erőfeszítéseket tett olyan hálózatok segítségével, mint az Európai Szegénységellenes Hálózat, az EAPN (European Anti Poverty Network), melynek fő célja az európai intézmények befolyásolása, hogy foganasítsanak integrációs és szegénységellenes programokat és politikákat. Egy másik példa erre az 1995-ben létrehozott európai nem kormányzati szervezetek platformja (The Social Platform⁹), mely mintegy 40 nonprofit szervezetet foglal magában, többek között olyan nemzetközi hálózatokat is, mint a Caritas Europa vagy az imént említett Európai Szegénységellenes

Hálózat. Ezeknek a szervezeteknek legfőbb célkitűzése a szegénység elleni harc, az egyenlőség és a részvételi demokrácia előmozdítása és konstruktív párbeszéd a civil társadalom és az uniós intézmények között.

A szociális szolgáltatások területéről kiemelhetjük a Social Services Europe¹⁰ nevű szervezetet, mely a legfőbb szociális nonprofit szolgáltatókat köti össze és erősíti szerepüket Európában. Ugyanígy a Civil Society Europe (Európai Civil Társadalmi Szervezetek Koordinációja) megalakulása 2014 végén Rómában szintén egy lépés volt előre a szociális szervezetek és az európai intézmények közti civil párbeszéd, valamint a feltörekvő szociális mozgalmakkal való együttműködés felé¹¹.

Az összehangolt működés a harmadik szektor önmagával szemben támasztott követelése, melynek az uniós tagállamok legjelentősebb szociális szervezetei részben eleget is tesznek. Ugyanakkor ez szükséges ahhoz is, hogy az európai intézmények meghatározzák, kik legyenek a fő közvetítők a civil párbeszédben, miközben az átláthatóságra való igény egyre nagyobb az érdekképviselőkkel való kapcsolatukban (European Commission 2008). A szektornak ez az összehangoltsága hozzájárult a láthatóság növeléséhez és a harmadik szektor európai szintű intézményi elismertségéhez. Hasznosnak bizonyult az európai intézmények bevonásával zajló, különböző konzultatív folyamatokból származó tranzakciós költségek csökkentése, elősegítve a folyékonyabb és strukturáltabb párbeszédet az Európai Bizottsággal, növelve az intézményi elismertséget és az érdekképviselési kapacitást a szociális irányelvek felülvizsgálatának folyamatában (Rodríguez Cabrero–Marbán–Zurdo 2008).

Szektorként a láthatósággal kapcsolatban két fontos szempont mentén kell megvizsgálni a tennivalókat: hogyan határozható meg közösen egy európai szintű definíció, valamint hogyan tegye láthatóbbá a szektor tevékenységének szociális-gazdasági hatásait.

1. Hogyan bizonyítsa a folyamatban lévő „Third Sector Impact” elnevezésű, az európai harmadik szektorról szóló vizsgálat¹², hogy a harmadik szektor fogalma, ellentétben a civil társadalommal vagy a nonprofit szervezetekkel, nem szerepel elegendő mértékben az európai törvényhozásban. Elsősorban nehéz olyan közös meghatározást találni, amely egyaránt megfelel a különböző országokra jellemző szervezeti sokféleségnek, és alkalmazható az utóbbi időben születő hibrid típusú szervezetekre is (például szociális vállalatok). Másodsorban a szektort jellemző kritériumok, például „a javak részleges vagy teljes elosztása”, nem mindig bizonyulnak elég működőképességnek, amikor az olyan eltérő méretű szervezeteket különböztetjük meg, mint a nagy szövetkezetek, a szociális vállalatok vagy azok a profitorientált vállalatok, amelyeket erős vállalati szociális felelősségvállalás jellemez.
2. Ami a jelenlegi társadalomra gyakorolt hatásukat illeti, az egyértelműen pozitív, elég, ha elképzeljük, milyen lenne az említett szervezetek nélkül. Ennek ellenére az európai intézmények által támogatott szociális befektetés új logikája, és az, hogy a szociális tevékenységekre, mint befektetésre tekintünk, olyan kézzelfogható és közös európai szintű mérési rendszert igényelne, amely jogszerűvé tenné, hogy a harmadik szektor szervezetei akár előbb cselekedjenek, mint a közösségi intézmények (Social Platform 2014b:6).

A harmadik szektor európai intézményekben való elismerésének lehetőségei és korlátai

A harmadik szektor 2010-ben kezdődött, európai intézményekben való általános elismerésének vannak előnyei és hátrányai is. Ezek közül először a *pozitív aspektusokat* szeretnénk kiemelni:

1. Az Európa 2020 célkitűzéseinek és kezdeményezéseinek befogadása, melyek eleve nagyobb teret adnak a harmadik szektornak az Európai Szociális Modell kidolgozásában. Ez a modell a szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai platformja, olyan irányelvek kerülnek benne bevezetésre, amelyben a fent említett célok mellett más szociális célok is hangsúlyt kapnak, mint a foglalkoztatás vagy a közoktatás.
2. A társadalmi befektetés logikáját 2013 februárjában fogadta el a Társadalmi befektetés csomag (Comisión Europea 2013a), mely a szociálpolitikai költségeket és a szociális szolgáltatásokat befektetésként ismeri el, ahelyett, hogy pusztán kiadásként tekintene rá (EAPN 2014b), ami pozitív fejlemény, mert igazolja a szociális szolgáltató szektor elmúlt években eszközölt ráfordításait a társadalmi kohézióba.
3. Kiemelhetjük például, hogy az európai intézmények a szociális költségvetés hatékonyabb tételét szorgalmazzák, és az Európai Szociális Alap (ESZA) befektetését erősítik. Így az a vállalás, hogy a strukturális alapok 23 százalékát az ESZA-ra kell fordítani, az ESZA 20 százalékát pedig a szegénység és a társadalmi kirekesztés csökkentésére kell áldozni (EAPN 2014b), jelentős mértékben növelheti a szociális szolgáltató szektor társadalmi kohézióhoz való hozzájárulását.

Ehhez a harmadik szektort is számításba kell venni a pénzeszközök felhasználásakor, és teljes mértékben ki kell használni a benne rejlő potenciált a szegénység leküzdésére. Az első lépés a jó irányba egy kötelező érvényű Európai Magatartási Kódex elfogadása (Comisión Europea 2013b), amely alapvetően két célhoz igazodik: 1. biztosítani és ellenőrizni kell az európai strukturális és beruházási alapok által finanszírozott projektekre szánt költségek hatékony felhasználását; 2. javítani kell a felek közötti együttműködést és párbeszédet a tervezés, kivitelezés és utánkövetés folyamatában (hatóságok, piaci és szociális szereplők, valamint a civil szféra képviselői, kiváltképp a környezetvédelem és az önkéntes szervezetek képviselői körében).

4. Az Európai Parlament és Tanács által elfogadott 2014/24-es irányelv a közbeszerzésről, melyben közérdekűnek ismerik el a szociális szolgáltatásokat, valamint, hogy a szociális szolgáltatások teljesítése eltérő módon valósulhat meg a közbeszerzési eljárás hatálya alá eső, az átláthatóság elvével kompatibilis szolgáltatásoktól (Social Services Europe 2015).
5. Végezetül fontos kiemelni, hogy az Európai Bizottság nyíltan elismeri, hogy a harmadik szektor, mint munkahelyteremtő és szociális innovációt előmozdító szektor, nagyobb pénzügyi forrásokat igényel, úgy is, mint aktív partner az állami szociálpolitikai feladatok végrehajtásában. Ezt tükrözi a következő néhány nyilatkozat, melyet a szektorral kapcsolatos európai intézmények adtak ki:

- A szociális gazdaság és a szociális vállalatok területén, a Bizottság társadalmi elkötelezettségéről és a szociális vállalatok támogatásáról szóló nyilatkozata (Comisión Europea 2011a) felhívja a figyelmet a szegénység és a kirekesztés elleni küzdelemben, valamint a társadalmi problémákra adott eredeti megoldások keresésében betöltött központi szerepére. Egyúttal elismeri a szektornak nyújtott segítség elégtelenségét, bátorítva egyúttal a tagállamokat, hogy a jövőben szélesebb körű és hatékonyabb támogatást nyújtsanak a szociális vállalatoknak. Ugyanígy a szociális vállalatokat a szociális gazdaság sarokköveinek nevezi, „melyek a sokszínű európai gazdaságban a társadalmi változás hajtóművei, innovatív megoldásokat nyújtanak az Európa 2020 céljainak eléréséhez.” (Comisión Europea 2011c:12)
- A harmadik szektor munkával kapcsolatos szerepét már a munkaerőpiacról kiszorultak aktív befogadásáról szóló 2008-as ajánlás is elismeri (Comisión Europea 2008), mint a fejlődésben, a végrehajtásban és a befogadási stratégiák elemzésében játszott fontos szereplő. Később az Európai Bizottság a „Munkaerő-piaci fellendülés felé” című nyilatkozatában újra megerősíti a korábban említett központi szerepet, és az együttműködést és a szféra különböző szereplői közötti forrásmegosztást szorgalmazza, ezt nevezve a „társadalmi innováció és a befogadó munkahelyteremtés motorjának” (Comisión Europea 2012:5,14), ismételten felszólalva a szektor szélesebb körű támogatása, a forrásokhoz való jobb hozzáférés biztosítása mellett.
- Végezetül a következő nyilatkozat a társadalmi befektetésről: „A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának a szociális beruházás, a növekedés és a kohézió érdekében – többek között a 2014–2020-as Európai Szociális Alap végrehajtása révén” (Comisión Europea 2013a) szintén nyíltan elismeri a harmadik szektor szociális szolgáltatásokba fektetett energiáit és azt, hogy az állami szektor mellett kiegészítő, fontos szerepet játszik. Az ezt megelőző közleményekhez hasonlóan itt is esik szó a nagyobb támogatás szükségességéről, de ez esetben javaslatokat is olvashatunk, amelyek – összhangban a költségvetési konszolidációval – nem veszélyeztetik az állami költségvetés fenntarthatóságát. Mégpedig a következő megoldásokat kínálja fel: 1. állami és magánszféra közötti partnerség; 2. az európai források, mint például „A leginkább rászoruló személyeket támogató európai segítségnyújtási alap”, az Európai Szociális Alap és az Európai Regionális Fejlesztési Alap lehető legjobb kihasználása és felélénkítése, vagy 3. innovatív finanszírozási formák támogatása, a magánszektor bevonásának igénybevétele, mikrofinanszírozás vagy szociális kötvények bevezetése.

Ez az időszak azonban nem volt problémamentes, meg kell említenünk a *negatív aspektusokat* is. A harmadik szektor elismerése nem kevés közbenjárás, ellentmondásosság és pragmatizmus eredménye is (Marbán–Rodríguez Cabrero 2013), annak ellenére, hogy a szektor évtizedek óta kulcsszerepet tölt be a jóléti ellátásban és a társadalmi kohézió előmozdításában, épp a foglalkoztatás válsága és a társadalmi egyenlőtlenségek felerősödése miatt mutatkozik a legnagyobb igény a harmadik szektor tevékenységére, a túlburjánzó állami szociálpolitikák mellett.

Például a „Munkaerő-piaci fellendülés felé” című bizottsági közlemény (Comisión Europea 2012) azzal együtt, hogy a források megosztását szorgalmazza, a foglalkoztatási politikák kidolgozási folyamatában nem számol a szociális szolgáltató szektor képviselőivel. Más helyeken elmosódik a határ a nonprofit és a profitorientált szféra között. Például, a Bizottság a társadalmi elkötelezettségről és a szociális vállalatok támogatásáról szóló közleményt ugyanazon a napon fogadta el, mint a vállalati szociális felelősségről szóló közleményt (Comisión Europea 2011b). Ez utóbbiban arra bátorítják az üzleti alapú vállalatokat, hogy innovatív szolgáltatásaikat állítsák a jóléti állam szolgálatába, fejlesszék felelősségteljes hozzáállásukat a közfeladatok ellátásakor és helyezzenek hangsúlyt a felelős üzletvitel piaci ellentételezésére, többek között a befektetési politikán vagy a közbeszerzéseken keresztül (Comisión Europea 2011b:6). Szorgalmazzák még az önkéntes-séget a szociális vállalkozásoknál, mint a társadalmi felelősségvállalás megnyilvánulását. Mindez azt felételezi, hogy a társadalomtudatos innováció fogalmát összekötő elemnek fogadjuk el a szociális gazdaság társadalmi értéke és a tőkés vállalkozások érdekei között (Marbán–Rodríguez Cabrero 2013), ahol a két szféra közötti versenyt egy, az uniós intézményektől teljesen idegen jelenségként foghatunk fel, míg az Európai Parlamenti Irányelv a Közbeszerzésekről a Tagállamokban gyakorlatba ültetése meghatározó szerepet fog betölteni a közszolgáltatások közbeszerzéseiben.

A fentiekén túl a nagy európai szociális platformok szempontjából a harmadik szektor bevonása és elismerése a gyakorlatban a következő akadályokba ütközik:

1. A Nemzeti Reformprogram kialakításakor elégtelen tanácsadói befolyás és kismértékű részvétel az Unió legtöbb tagországában (EAPN 2014a¹³), vagy az Európai Szemeszter keretében, különösen az Európai Bizottság adott tagországoihoz címzett ajánlásaiban (Social Platform 2014a). Az Európai Tanács civil társadalomhoz intézett kifejezett elismerése és felhívása, hogy vegyenek részt a nemzeti reformprogramok kidolgozásában és alkalmazásában, nem éppen úgy zajlik, ahogy várható volt (Európai Tanács 2010:7). Az EAPN szerint (2014a) a hálózatot összefogó országok 50 százalékában a harmadik szektor szervezetei nem ismerhették meg a reformprogram tervezetét mielőtt azt az Európai Tanácsnak kiküldték volna, és a hatóságok 40 százaléka nem vett részt a konzultációban. Más esetekben a harmadik szektor szervezetei, noha felhívást kaptak a reformprogramok értékelésére, olyan szervezeteken keresztül léptek velük kapcsolatba, mint a munkaügyi minisztérium, amelyek nem voltak felelősek a tervezet végleges szövegéért (Social Platform 2014c). Ehhez hozzátehetjük, hogy az európai szociális infrastruktúra bonyolult rendszer, amelyben a Szegénység és Társadalmi Kirekesztés elleni küzdelem Európai Platformja, a Nyílt koordinációs rendszer és a Társadalmi Befektetési Csomag nincsenek világosan meghatározva, mint az átfogó szegénység elleni stratégia résztvevői (EAPN 2014b).
2. A szociális ügyek alárendelt helyzetben vannak a prioritást élvező versenyképességgel és a költségvetési konszolidációval szemben (Levitas 2007). Az Európa 2020 Stratégia kevésbé látható a legfontosabb európai közleményekben és dokumentumokban (Éves Növekedési Jelentések, Éves Országspecifikus Ajánlások stb.), összehasonlítva a Stabilitási és Növekedési Paktummal kapcsolatos szempontokkal (EAPN 2014b).

Ahogy azt a Foglalkoztatással és Szociális Védelemmel Foglalkozó Bizottság az EU2020 elemzésében elismeri, az Európai Unió intézményei kiegyenlítenek kell, hogy foglalkozzanak az Európa 2020 Stratégia minden célkitűzésével, ahelyett, hogy a növekedéssel és a versenyképességgel kapcsolatos célok prioritást élvezzenek.

3. Ami a társadalmi befektetést illeti, a szociális kiadások befektetésként való értelmezését elfogadják a szociális szervezetek, de ezzel kapcsolatosan vannak kockázatok is. Először is, hogy a szociális védelemre termelési tényezőként tekintünk, az ugyan igazolja a szociális szolgáltató szektor működését, de csak addig, amíg számszerűen mérhető a visszatérítések, amennyiben ez nem lehetséges, ez a megközelítés már kétséges. Másodsorban az a veszély is felmerül, hogy a gazdasági érvelések háttérbe szorítják az alapvető emberi jogokat, ezen túlmenően a leghátrányosabb helyzetű csoportok foglalkoztatási esélyeit (Social Platform 2013). E tekintetben a Juncker Befektetési Terv elvesztegetett lehetőség volt arra, hogy a szociális befektetés elvét a gyakorlatba ültessük, erősítve az infrastruktúrát és a szociális szolgáltatásokat, beleértve a társadalmi hatásukról szóló hatásmérést is (Social Services Europe 2015).
4. Végezetül az a bizonytalanság, amit a tagállamok a 2014/14-es Közbeszerzésekről szóló irányelv értelmezése során tanúsítottak, a harmadik szektor működését kockáztatja az egyre növekvő versenyhelyzet nyomása által, amelyben a szociális szolgáltatók a fenntarthatóság szellemében lépnek piacra, illetve az eredményeket és az árakat azon értékek fölé rendelő logika által, amelyeket a közbeszerzési pályázatokon nem szokás tekintetbe venni (Fresno 2014; Social Platform 2014b; Social Services Europe 2015). Mindezek miatt szükséges, hogy az Európai Bizottság amellett, hogy elismeri a közigazgatás széles mozgásterét, ami az általános érdekű, közbeszerzési hatály alá tartozó szolgáltatásokat illeti (Fresno 2014), felügyelje és támogassa a tapasztalatcserét és a jó gyakorlatok megosztását, valamint a tagállamokat összekötő alapvető iránymutatásokat (Social Services Europe 2015).

A harmadik szektor igazi elismerésének hatékony eszköze elsősorban olyan alapvető irányelvek kiadása lenne, amelyek az aktív részvételt támogatják, és elősegítik a szektor rálátását az Európa 2020 Stratégia fejlődésére (Frazer–Marlier 2014; Solidar 2014). Fontos lépés lenne ahhoz is, hogy a civil társadalom szervezetei, a szegénységben élők aktívabban vegyenek részt a Nemzeti Reformprogramok különböző szakaszainak kialakításában (EAPN 2014a) és a Növekedésről Szóló Éves Jelentések elkészítésében is (Solidar 2014).

Ehhez hozzátehetjük, hogy a nagy európai szociális platformok szerint hosszabb időn belül tiszta és átlátható eljárások által lehet elérni a szociális partnerek közti hatékonyabb párbeszédet, melynek során a harmadik szektor megismerése is megtörténik (Plataforma del Tercer Sector 2015).

A szociális szolgáltató szektor feladatainak sokfélesége és felosztása az Európa 2020 Stratégiában

Az EU 2020 Stratégia az intelligens, fenntartható és átfogó növekedést hivatott elősegíteni, beleértve a harmadik szektor fejlődését is, melynek explicit elismerése is kiolvasható a Bizottság különböző dokumentumaiban (amint az az 1. táblázatban látható), utalva annak hozzájárulására a társadalmi innovációhoz, a fenntarthatóságához, a szociális védelemhez, a munkahelyteremtéshez és az Unión belüli társadalmi kohézióhoz.

A szociális szolgáltató szektor szociális tevékenységének sokfélesége és összetettsége

A fent említettek feltételeznék, hogy az európai intézmények elismerik a harmadik szektor tevékenységének összetettségét, hogy ismerni és összehangolni kell a feladatok egymást kiegészítő jellegét, ügyelve arra, hogy a tudatosítás és a jogi képviselő alaptervékenységei ne szenvedjenek hátrányt, hanem inkább megerősítést élvezzenek a társadalmi befektetés (munkaerőpiachoz való hozzáférés és szociális-egészségügyi szolgáltatások), a társadalmi innováció (a kollektív források innovatív felhasználása, szociális és intézményi hálózatok létrehozása) és a szociális védelem által (az állami források hatékony felhasználása, szociális hálózatok létrehozása a legveszélyeztetettebb csoportok számára).

A társadalmi innováció alapvető funkció, amely elengedhetetlen a kreatív, hatékony és fenntartható megoldásokat igénylő, a sürgős szociális kérdésekre válaszokat adó intelligens növekedés biztosításához (Pisano–Lange–Berger 2015). Az európai intézmények felől olyan emblemikus kezdeményezések, mint a fent említett Szegénység és Társadalmi Kirekesztés Elleni Európai Platform vagy az Unió az Innovációért, olyan akciókkal, mint az Európai Szociális Innovációs Portál¹⁴, látni engedik, merre tart az innováció fejlődése a harmadik szektor, a köz- és üzleti szféra együttműködése révén.

Ennek ellenére, a társadalmi innováció kutatása és az erről szóló vita még mindig nyitott az EU-ban¹⁵. Szervezeti szempontból a szociális innovációt elfogult módon a szociális vállalatokkal, valamint társadalmilag elkötelezett, hibrid típusú szervezetekkel azonosítják, nem pedig civil vagy társadalmi szervezetekkel (Jenson–Harrisson 2013; Eriksson–Einarsson–Wijkström 2014). Néhány szerző szerint a társadalmi innováció a harmadik szektornak a centrális és helyi közigazgatással való interakciójának az eredménye (Osborne–Chew–McLaughlin 2008a; 2008b), vagyis sokban függ a harmadik szektor előzetes irányultságától (milyen szolgáltatásokon alapszik). Az első esetben a társadalmi innováció a társadalmi fejlődéssel kapcsolatos (Olaszország, Hollandia); a másodikban a szociális jóléti szolgáltatásokkal (Egyesült Királyság vagy Spanyolország) (Eriksson–Einarsson–Wijkström 2014)¹⁶.

1. táblázat. A harmadik szektor hozzájárulása az EU 2020 Stratégia céljaihoz

Az Európai Unió növekedési stratégiája	A harmadik szektor hozzájárulása az európai intézmények szerint. A harmadik szektor mint:	Dokumentumok (ajánlások, az Európai Bizottság közleményei)
Intelligens növekedés	Társadalmi innováció szektora: <ul style="list-style-type: none"> • Szociális vállalatok a szociális gazdaság sarokkövei, „melyek a sokszínű európai gazdaságban a társadalmi változás hajtóművei, innovatív megoldásokat nyújtanak az Európa 2020 céljainak eléréséhez”. 	Az Európai Parlament és Tanács rendelete A foglalkoztatás és a szociális innováció európai programjáról (EaSI) (Comisión Europea 2011c)
Fenntartható növekedés	Szociális védelem, a fenntarthatóság és a társadalmi befektetés szektora <ul style="list-style-type: none"> • A harmadik szektor (és a szociális vállalatok) mint a közszféra munkájának kiegészítője, a fejlődés és az új szolgáltatások és a piacok úttörői az állampolgárok és a közigazgatás számára. 	Kommunikáció „A társadalmi befektetés felé, a növekedés és a kohézió érdekében, beleértve az Európai Szociális Alap kifizetéseit 2014–2020 (Comisión Europea 2013a)
Átfogó növekedés	Szociális Befogadó munkahelyteremtő szektor <ul style="list-style-type: none"> • Mint a fejlődésben részt vevő egyik fontos szereplő, az aktív befogadás stratégiájának értékelője és végrehajtója. 	Aktív befogadás elősegítéséről szóló ajánlás 2008-ból (European Commission 2008)
	<ul style="list-style-type: none"> • A harmadik szektor mint a magán és állami foglalkoztatási szolgálatok partnere, erősíti a stratégiai párbeszédet az EU-ban és részt vesz az átmeneti foglalkoztatásban. 	Közlemény az új képzésekkel és munkahelyekkel kapcsolatos menetrendről: az európai hozzájárulástól a teljes foglalkoztatottság felé (Comisión Europea 2010b)
	<ul style="list-style-type: none"> • A harmadik szektor és más szereplők hozzájárulása a jobb foglalkoztatási politika végrehajtásához, a befogadó munkahelyteremtéshez és a társadalmi innovációhoz. 	Közlemény „A munkahelyteremtés fellendítéséért” (Comisión Europea 2012)
	<ul style="list-style-type: none"> • A szociális gazdaság vállalatai, a szövetkezetek, egyesületek mint az innovatív megoldások forrásai, választ adhatnak a társadalmi kihívásokra egy részvételen alapuló folyamat által, lehetséges munkahelyeket kínálhatnak fel azoknak, akik egyre jobban eltávolodtak a munkaerőpiactól. 	Közlemény az új képzésekkel és munkahelyekkel kapcsolatos menetrendről: az európai hozzájárulástól a teljes foglalkoztatottság felé (Comisión Europea 2010b)
	Társadalmi befogadás szereplői <ul style="list-style-type: none"> • A szociális gazdaság és a szociális vállalatok központi szerepe a területi kohézióban, a szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelemben, eredeti megoldások keresése a társadalmi problémákra. 	A Bizottság közleménye a társadalmi elkötelezettségről és a szociális vállalatok támogatásáról (Comisión Europea 2011a)
	<ul style="list-style-type: none"> • Az NGO-k mint a szegénység elleni küzdelem elemi szereplői 	Közlemény a Szegénység és Társadalmi kirekesztés elleni Európai Platformról (Comisión Europea 2010b)

Forrás: Marbán (2015).

2. táblázat. A szociális szolgáltató szektor tevékenységeinek sokfélesége és egymást kiegészítő jellege az EU 2020 alapján

Intelligens növekedés	Fenntartható fejlődés	Befogadó növekedés
<ul style="list-style-type: none"> • Társadalmi innováció • Új finanszírozási formák. • Új cselekvési formák. • A szociális tevékenységek új programjainak kidolgozása. • Új szervezeti formák kifejlesztése. • Az információs technikák minél magasabb szintű használata. 	<ul style="list-style-type: none"> • Társadalmi befektetés • Állásbörzék szervezése, közbenjárás a hátrányos helyzetű csoportok munkába való integrálásáért. • Munkanélküliség csillapítása. • Védett munkahelyek kialakítása. • Menedék a munkaerőpiacról leginkább kizorítottak számára. • Társadalmi innováció • Új finanszírozási formák. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tudatosítás és szociális alapú jogi képviselő • A befogadás szükségességének kifejezése. • Az egyesületi munka elismerése • Társadalmi részvétel (a demokrácia kiterjesztése). • Szociális befektetés • Diszkriminációellenes programok. • Befogadó munkaerőpiac és társadalmi integrációs programok.

Forrás: Saját szerkesztés.

A társadalmi innováció számos formában, illetve tevékenységben megjelenhet, úgymint újfajta finanszírozási lehetőségek (mikrofinanszírozás, szociális befektetési kötvények, mikrohitel), az információs technológia hatékonyabb használata (például internetes önkéntesség), vagy a jogsérelmek kezelésében kialakult újabb megoldások. Ezek mind hozzájárulnak ahhoz, hogy fel lehessen mérni az újonnan felmerülő igényeket és össze lehessen kötni ezek megoldását más feladatokkal, például az emberi jogok védelmével (például Change.org). A harmadik szektorban terjedő innovációról szóló elemzés legtermékenyebb területe az új szerveződési formák kialakulásával és fejlődésével foglalkozik, mint a szociális vállalatok által támogatott szociális piac, a cserekapcsolatok, melyek nem igényelnek pénzt a működéshez, vagy a központi vásárlói hálózatokon alapuló együttműködések (Morales 2011), illetve a szociális vállalatok különböző mértékben bevált és Európa-szerte elfogadott variációi (Anheier et al. 2014)¹⁷.

A szociális szolgáltató szektor szerepe a *társadalmi befektetésekből* kedvez a fenntartható fejlődésnek és a befogadásnak is, különösen a gazdasági válság közepette, amelyben ez lehet az utolsó társadalmi védőháló. A példák, amelyeket később felsorolunk, bemutatják, hogyan járul hozzá a harmadik szektor a vállalati szinergiák fejlesztéséhez munkaerő-piaci közvetítőként, védelmezve az ott hátrányt szenvedő csoportokat, állásbörzét szervezve vagy személyre szabott foglalkoztatási menetrendet kialakítva a hagyományos képzési formákból kizorultak számára. Ugyanígy a szociális gazdaság szervezetei, noha érintette őket a gazdasági válság hatása, menedékként vagy lengéscsillapítóként viselkednek a munkaerőpiacon hátránnyal induló csoportok számára, a szövetkezeti finanszírozási formának és a nagyfokú munkaügyi flexibilitásnak köszönhetően, elköteleződve a munkaerő megtartása mellett és annak is, hogy nincsenek kitéve az ártalmas szereplők tevékenységének (Monzón–Chaves 2012).

Tudatosítás vagy a szociális alapú jogi tanácsadás: a szociális szolgáltató szektor intézményei tisztában vannak azzal, hogy a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem nem kizárólag szolgáltatások biztosításából áll, ezért olyan feladatokat is ellátnak, mint a jog-

védelem, jogsérelmek kezelése, akár demokratikus nyomásgyakorlás révén, akár a közigazgatással folytatott civil párbeszéd keretében, melyek mind a harmadik szektor szerepét erősítik¹⁸.

Néhány európai példa

A legtermékenyebb szervezetek a társadalmi innováció területéről nem csak az intelligens növekedés szolgálatába állítják az innovációt, hanem a befogadó növekedési szolgáltatásokéba is, előmozdítják a szociális befektetést, tekintve, hogy olyan szervezetekről van szó, amelyek egyebek közt a legkiszolgáltatottabb csoportok munkába állását is segítik, ezen túl pedig a köz- és magánszféra partnerségét erősítik a szociális szolgáltató szektorban. Ezekre a szervezetekre jó példa a BAG ARBEIT Németországban (<http://www.bagarbeit.de/>) vagy a COOMPANION (<http://coompanion.se/>), a SKOOPI (<http://www.skooopi.coop/>) vagy a FAMNA (<http://www.famna.org/om-oss/about-famna/>) Svédországban (Sweden NRP 2014). A BAG ARBEIT elsősorban közvetítéssel foglalkozik, projektfejlesztéssel, az önálló vállalkozások segítségével és szociális munkahelyek teremtésével képzetlen fiatalok és nők számára. A COOMPANION egy olyan vállalati tanácsadó szervezet, amely olyan befektetőknek segít, akik szövetkezetként kívánnak beindítani egy vállalkozást. Közvetlenül több mint 300 olyan cég és szövetkezet megalakításában működött közre, amelyek önfoglalkoztatásra épülnek és alkalmazottaik valamilyen okból kiszorultak a munkaerőpiacról. A SKOOPI egy szociális vállalathálózat, mintegy 150 tagot számlál Svédországban, a FAMNA pedig 4,5 millió svéd korona pénzforgalmat könyvelhet el, és eddig közel 6000 hátrányos helyzetű embert juttatott munkahelyhez. Ez a szervezet 50 kisebb egységből áll, és a helyi önkormányzatok segítségével képzéseket szerveznek, többek közt vállalatirányítási ismeretekből a szociális területen és egészségügyben dolgozó szakemberek számára, vagy olyan szervezeteknek, amelyek erre a területre szakosodnak. Emellett megvalósít egy ESZA által finanszírozott vezetőképző projektet is a Johns Hopkins Egyetemmel közösen. A képzés egyénileg végezhető, kombinálható egy munkahelyi gyakorlati csapatvezetési tréninggel. A program az egészségügy és a szociális szolgáltatások területére összpontosít, és a résztvevők dolgozhatnak akár a magán-, akár a közszférában, nonprofit vagy profitorientált szervezetnél, de a cél az, hogy a különböző szektorban dolgozók együttműködhessenek és legyen átjárhatóság számukra a munkahelyek között. 2013-ban több mint 200 ember vett részt a programban.

Az Egyesült Királyságból egy másik példa a Skót Közösségi Munka Programja, amelyet a Skót Önkéntes Szervezetek Tanácsa a skót kormánnyal közösen hozott létre. A hosszú ideje munkanélküli fiatalok munkába állását hivatott előmozdítani. Az eredmény több mint 4000 kiközvetítés 565 szervezet és 32 önkormányzat közreműködésével. 2014-ben a negyedik alkalommal hirdették meg a kormány 36 millió font összegű támogatásával (UK NRP 2014).

Spanyolországból is megemlíthetjük még a szociális szolgáltatásokra szakosodott állami és magántársulást, a SIP-et (Social Innovation Park http://www.socialinnovationpark.com/?page_id=61). Központja Baszkföldön található az említett parkban, ahol a harmadik szektor képviselői, vállalkozások és befektetők közösen dolgoznak projekteken és megoszthatják egymással a szociális szükségletek kielégítését célzó jó gyakorlatokat.

Összegzés

Az Egyesült Királyság, Németország, Svédország és Olaszország harmadik szektorának rövid összehasonlító elemzéséből a következő közös jellemvonásokat olvashatjuk ki: 1. szolgáltatások biztosítása, mely magával hozza a szakmai fejlődést, továbbá bizonyos szintű vállalati szemléletet; 2. az intenzitás relatív csökkenése a civil jogi-politikai ügyekben, úgymint társadalmi változások, jogegyenlőség, mobilitás stb.; 3. bizonyos fokú specializáció a nagy szolgáltatóknál és a polgári és politikai jogokkal foglalkozó nagy szervezetekben; 4. az üzleti szektorral való szelektív verseny térnyerése, ugyanakkor bizonyos együttműködési formák gyakoribbá válása; 5. a szociális szolgáltatók bizonyos mértékű versenyhelyzetbe kerülése a gazdasági válság miatt, ugyanakkor az együttműködés új formáinak egyidejű megjelenése; 6. a szociális szolgáltató szektor európai szociális térben való nagyobb részvétele, a nemzetek feletti hálózatok támogatásával; 7. új szociális igények és szükségletek hatására a szociális szolgáltatások palettájának átalakulása, az átmeneti típusú tevékenységek megjelenése (egészségügyi és szociális ellátás az arra rászorultaknak), vagy a foglalkoztatottság növelése; 8. az új szociális igények és a stabilabb finanszírozás szükségessége miatt a szektornak a szociális gazdaság felé fordulása és új, közös munkamódszerek keresése.

Másodsorban megállapíthatjuk, hogy az évek során a *szociális szolgáltató szektor teret és befolyást szerzett az európai intézményekben*, különösen a Lisszaboni stratégia 2000 óta napjainkig. Kiemelhetjük tehát, hogy a szektort, ha korlátozottan is, de javuló kiegyenlítettség és egyre nagyobb láthatóság jellemzi. Az európai platformok létrehozása, mint az EAPN vagy a Szociális Platform, éppen ezt bizonyítják. Ez azt is feltételezi, hogy az európai intézmények elismerik a szektor igyekezetét, az Európai Szociális Alap is támogatja növekedési és versenyképességi céljait, egyhangú támogatást élvez a szociális gazdaság élénkítése és a társadalmi befektetés filozófiájának terjesztéséhez. A szektor nagyobb jelenléte olyan megkötéseknek van kitéve, amelyek a versenyképességi politikák centralizáltságából fakadnak, az utóbbi időben pedig a költségvetési konszolidáció lassítja a társadalmi integráció céljainak megvalósulását. A modernizációs politikák és a szociális védelem gazdasági-finanszírozási irányvonala olyan korlátozás, amellyel szembe kell néznie a szociális szektornak.

Végezetül kiemelhetjük, hogy a szociális szolgáltató szektor bebizonyította sokszínűségét, ami a funkciókat, szervezeteket, célokat és a beavatkozás módjait illeti. Átfogó jellegét nem vonhatjuk kétségbe. A szociális szolgáltató szektor különböző funkcióit a komplementaritás logikája köti össze. Ezek a funkciók – összefüggésben az Európa 2020

Stratégiával – bebizonyítják, hogy lehetnek egymással kompatibilisek és gazdagíthatják is egymást. Tehát a szociális szolgáltató szektor fenntartható gazdasági növekedéshez való hozzájárulási képessége legfőképpen a nagy múlttal rendelkező társadalmi innováció terjedésében nyilvánul meg, csakúgy, mint az új munkahely-teremtés formáiban való társadalmi befektetés, amelyek a munkavállalók társadalmi részvételére és a személyes és szakmai fejlesztésükre épülnek. Vagyis szerepe vitathatatlanul jelentős az átfogó gazdasági növekedésben, a kirekesztő helyzetekkel szembeni érzékenyítésben és a részvételi demokrácia erősítésében.

Irodalom

- Anheier, H. K.–Krlve, G.–Preuss, S.–Mildenberger, G.–Bekkers, R.–Mensink, W.–Bauer, A.–Knapp, M.–Wistow, G.–Hernandez, A.–Adelaja, B. (2014): *Social Innovation as Impact of the Third Sector. A deliverable of the project: "Impact of the Third Sector as Social Innovation" (ITSSOIN)*. European Commission – 7th Framework Programme, Brussels:European Commission, DG Research.
- Antares Consulting y Fundación Luis Vives (2011): *Modelos europeos en la evolución del Tercer Sector Social*. Madrid:FLV.
- Bandera, L. (2012): *Il valore economico del Terzo Settore in Italia. Quanto vale il Terzo Settore?* Fondazione.
- Battilana, J.–Lee, M. (2014): Advancing research on hybrid organizing – insights from the study of social enterprises. *Academy of Management Annals*, 8., (1), 397–441.
- Borzaga, C. (1997): Il Terzo Settore: dimensione, evoluzione, caratteristiche e potenzialità. In: Bernardi, L. (a cura di): *La finanza pubblica italiana. Rapporto 1997* Bologna:Il Molino.
- Borzaga, C.–Tortia, E. (2010): *The economics of social enterprises : An interpretative framework*. London:Routledge.
- Bruni, L.–Zamagni, S. (2009): *Economia civile. Efficienza, equità, felicità pubblica*. Bologna:Il Molino.
- Chaves, R.–Monzón, J. L. (2012): Beyond the crisis: the social economy, prop of a new model of sustainable economic development. *Serv Bus*, (6.) 5–26. Springer.
- Comisión Europea (2001): *La Gobernanza Europea*. Un Libro Blanco, COM (2001) 428, disponible en <http://www.sifemurcia-europa.com/servlet/sife.GestionDocs?METHOD=MOSTRARDOCUMENTO&iddocumento=1049>
- Comisión Europea (2008): *Recomendación de la Comisión de 3 de octubre de 2008 sobre la inclusión activa de las personas excluidas del mercado laboral*. Bruselas:Comisión Europea (C (2008) 5737). Diario Oficial de la Unión Europea (2008/867/CE) de 18 de noviembre de 2008.
- Comisión Europea (2010a): *Comunicación «La Plataforma Europea contra la Pobreza y la Exclusión Social: Un marco europeo para la cohesión social y territorial»* COM(2010) 758 final de 16 de diciembre de 2010. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/ALL/?uri=CELEX:52010DC0758>
- Comisión Europea (2010b): *Comunicación "Agenda de nuevas cualificaciones y empleos: una contribución europea hacia el pleno empleo"*. COM(2010) 682 final.
- Comisión Europea (2011a): *Iniciativa en favor del emprendimiento social: construir un ecosistema para promover las empresas sociales en el centro de la economía y la innovación sociales*. Bruselas:CE (COM (2011, 682, final).
- Comisión Europea (2011b): *Estrategia renovada de la UE para 2011–2014 sobre la responsabilidad social de las empresas*. COM (2011) 681, de 25 de octubre de 2011.
- Comisión Europea (2011c): *Reglamento del Parlamento Europeo y del Consejo relativo a un programa de la Unión Europea para el Cambio y la Innovación Sociales*. COM (2011) 609 final, Bruselas:Comisión Europea.
- Comisión Europea (2012): *Hacia una recuperación generadora de empleo*. (COM (2012) 173 final).
- Comisión Europea (2013a): *Paquete de Inversión Social. Comunicación de la CE: "Hacia la inversión social para el crecimiento y la cohesión, incluida la ejecución del Fondo Social Europeo 2014–2020"*. (COM (2013) 83 final).
- Comisión Europea (2013b): *Reglamento Delegado (Ue) Nº .../... de la Comisión de 7.1.2014 relativo al Código de Conducta Europeo sobre las asociaciones en el marco de los Fondos Estructurales y de Inversión Europeos*. COM (2013) 9651 final, de 7 de enero de 2014 https://csr-d.eu/es/un_papel_mas_importante_para_los_partners_en_la_gestion_del_fse/

- Cooney, K. (2012): *Mission control: Examining the institutionalization of new legal forms of social enterprise in different strategic action fields*. Palgrave:Macmillan.
- EAPN (2014a): *From Austerity to Inclusive Growth – what progress?* EAPN Assessment of the National Reform Programmes 2014, October 2014.
- EAPN (2014b): *EAPN Input to the Mid-Term Review of the Europe 2020 Strategy Can the Strategy be made fit for purpose enough to deliver its promises on poverty reduction?* July 2014.
- EAPN (2014 c): *Giving a voice to citizens. Building stakeholder engagement for effective decision-making*. September 2014.
- Eriksson, M.–Einarsson, T.–Wijkström, F. (2014): *Report on the European social innovation policy framework in light of third sector and civil society actors. A deliverable of the project: 'Impact of the Third Sector as Social Innovation' (ITSSOIN)*. European Commission – 7th Framework Programme. Brussels:European Commission, DG Research.
- European Commission (2002): *Towards a reinforced culture of consultation and dialogue*. General principles and minimum standards for consultation of interested parties by the Commission COM (2002) 704. disponible en <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2002:0704:FIN:en:PDF>
- European Commission (2007): *Joint Report on social protection and social inclusion*. Supporting document. Brussels:European Commission, Disponible en: http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/joint_report_en.pdf
- European Commission (2008): *European Transparency Initiative. A framework for relations with interest representatives (Register and Code of Conduct)*. Brussels:EC (COM (2008) 323 final).
- European Council (2014): *Europe 2020 Strategy: Mid-term review, including the evaluation of the European Semester*. Joint Opinion of the Employment Committee and of the Social Protection Committee, Council of the European Union, Brussels, 3 October 2014 <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=758>
- European Parliament (2009): *Informe sobre Economía Social (Toia Report)*. Brussels:European Parliament.
- European Parliament (2011): *Report on Social Business Initiative – Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation*. (2012/2004(INI)) Committee on Employment and Social Affairs Rapporteur: Heinz K. Becker.
- Evers, A.–Zimmer, A. (eds.) (2010): *Third Sector Organizations Facing Turbulent Environments*. Baden-Baden:Nomos.
- Forum Terzo Settore (2014): *Le reti del Terzo Settore. Secondo Rapporto*. Roma:Forum Terzo Settore. www.forumterzostore
- Frazer, H.–Marlier, E. (2014): *Assessment of progress towards the Europe 2020 social inclusion objectives: Main findings and suggestions on the way forward*. A Study of National Policies, European Commission, Brussels, del <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=en&newsId=2050&furtherNews=yes>
- Fresno, J. M. (2014): *Cambios Sociales y Tercer Sector: Actuar en un nuevo contexto*. Madrid:ICONG
- Gobierno de Suecia (2008): *Agreement between the Swedish Government, national idea-based organisations in the social sphere and the Swedish Association of Local Authorities and Regions*.
- Jenson, J.–Harrisson, D. (2013): *Social innovation research in the European Union*. Approaches, findings and future directions. *Policy Review*. Luxembourg:Publications Office of the European Union.
- Kendall, J.–Anheier, H. (2001): *The third sector and the European Union policy process: An initial evaluation*. In: Anheier, H. K.–Kendall, J. (eds.): *Third sector policy at the crossroads: An international nonprofit analysis*. New York:Routledge Press. 126–152.
- Levi, J.–Hart, M. (2011): *Business and social entrepreneurs in the UK: Gender, context and commitment*. *Int Jnl of Gen and Ent*, 3, (3), 200–217
- Levitas, R. (2007): *Los límites de la agenda social europea: revisión de las políticas de inclusión social*. *Revista Española del Tercer Sector*, (5), 173–194.
- McKey, S.–Moro, D.–Teasdale, S.–Clifford, D. (2015): *The Marketisation of Charities in England and Wales*. *Voluntas*, (26), 336–354.
- Marbán, V. (2015): *El Tercer Sector de Acción Social en el espacio social europeo*. *Revista Española del Tercer Sector*, (30), 143–168.
- Marbán, V.–Rodríguez Cabrero, G. (2013): *Sistemas mixtos de protección social. El tercer sector en la producción de bienestar*. *Presupuesto y Gasto Público*, (71), 61–82.
- Monzón, J. L.–Chaves, R. (2012): *La economía social en la Unión Europea*. Bruselas:Comité Económico y Social Europeo.
- Morales, A. C. (2011): *Modelos de integración y desarrollo estratégico de las cooperativas sociosanitarias andaluzas*. *CIRIEC-España, Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa*, (71), 203–226.

- Moxham, C. (2010): HELP OR HINDRANCE? Examining the role of performance measurement in UK nonprofit organizations. *Public Performance & Management Review*, 33., (3.), 342–354.
- Osbourne, S. P. (2008): *The Third Sector in Europe: Prospects and Challenges*. Routledge, Abingdon, Oxon.
- Osborne, S.P.–Chew, C.–McLaughlin, K. (2008a): The once and future pioneers? The innovative capacity of voluntary organisations and the provision of public services: A longitudinal approach. *Public Management Review*, 10., (1), 51–70.
- Osborne, S. P.–Chew, C.–McLaughlin, K. (2008b): The innovative capacity of voluntary and community organisations: exploring the organisational and environmental challenges. In: Osborne, S. P. (ed.): *The Third Sector in Europe: Prospects and Challenges*. London:Routledge. 134–156.
- Parlamento Europeo (2009): *Informe sobre economía social. Ponente Patrizia Toia*. Estrasburgo:Parlamento Europeo.
- Pavolini, E. (2015): How many Italian welfare states are there? In: Ascoli, U.–Pavolini, E. (eds.): *The Italian welfare state in a European perspective*. Bristol:Polity Press.
- Pisano, U.–Lange, L.–Berger, G. (2015): *Social Innovation in Europe. An overview of the concept of social innovation in the context of European initiatives and practices*. European Sustainable Development Network, April 2015, ESDN Quarterly Report N°3 <http://goo.gl/aBBol1>
- Plan Estratégico del Tercer Sector de acción social MADRID* (2006): Plataforma de ONG de Acción Social. <http://www.plataformaong.org/planestrategico/ARCHIVO/documentos/9/11.pdf>
- Plataforma del Tercer Sector (PTS) (2015): Propuestas al Programa Nacional De Reformas. Madrid:PTS. http://www.plataformatercsector.es/sites/default/files/Propuestas%20Plan%20Nacional%20de%20Reforma%202015_0.pdf
- Rodríguez Cabrero, G. (coord.)–Marbán, G. V.–Zurdo, A. A. (2008): Actores institucionales y sociales en las políticas sociales. In: Renes, V. (ed.): *VI Informe FOESSA sobre exclusión y desarrollo social en España 2008*. Madrid:Fundación FOESSA, 467–524.
- Salamon, L. M.–Sokolowski, W. (2014): *The Third Sector in Europe: towards a consensus conceptualization*. WP. N° 2. www.thirdsectorimpact.eu. FP7
- Salamon, M. L.–Sokolowski, W. (2015): *What is the Third Sector? A new Consensus definition for Europe*. POLICY BRIEF N° 01/2015. Third Sector Impact. www.thirdsectorimpact.eu. FP7.
- Social Platform (2013): *Social Platform's position on the Social Investment Package*. April 26, 2013. http://www.socialplatform.org/wp-content/uploads/2013/06/20r130426_SocialPlatform_positionpaper_SIP_final.pdf
- Social Platform (2014a): *Position on the mid-term review of Europe 2020. How to put the EU back on track to reach the social objectives of the Europe 2020 Strategy*. Social Platform's Steering Group, June 24, 2014. http://www.socialplatform.org/wp-content/uploads/2014/06/20140624_SocialPlatform_PositionPaper_Mid-term-Review.pdf
- Social Platform (2014b): *Position Paper On The Financing Of Social Services*. Social Platform's Steering Group, December 16, 2014. http://www.socialplatform.org/wp-content/uploads/2015/01/20141216_SocialPlatform_PositionPaper_financing-of-social-services.pdf
- Social Platform (2014c): *Social Platform contribution to the public consultation on the Commission's Stakeholder Consultation guidelines*. September 29, 2014. http://www.socialplatform.org/wp-content/uploads/2014/09/20140929_EC_Consultation_StakeholderGuidelines_Response_FINAL.pdf
- Social Services Europe (2015): *Job Creation and Economic Growth in the Health and Social Sector*. The Contribution of Non-profit Service Providers, March, 2015. <http://www.easped.eu/en/content/social-services-europe-hearing-job-creation-and-economic-growth-health-and-social-sector>
- SOLIDAR (2014): *Response To The European Commission's Public Consultation On The Europe 2020 Strategy Mid-Term Review*. http://www.solidar.org/IMG/pdf/solidar_europe2020consultation_en_for_website.pdf
- Sweden NRP (2014): *Sweden's national reform programme 2014*. Appendix with external contributions to Sweden's national reform programme 2014 Europe 2020 – the EU's strategy for smart, sustainable and inclusive growth. <http://www.government.se/reports/2014/04/swedens-national-reform-programme-2014/>
- Trivedi, C.–Stokols, D. (2011): *Social enterprises and corporate enterprises: Fundamental differences and defining features*. Sage.
- UK NRP (2014): *Europe 2020: UK National Reform Programme 2014*. <https://www.gov.uk/government/publications/europe-2020-uk-national-reform-programme-2014>
- Venturi, P.–Villani, R. (2011): *Nuovo welfare e valore aggiunto dell, economia sociale*. Aicon ricerca. www.aicon.it.

- Venturi, P.–Zandonai, F. (2012). *L'impresa sociales en Italia. Pluralità dei modelli e contributo alla impresa*. Rapporto Iris Network. Milano.
- Verschneer, B.–de Corte, J. (2015): Nonprofit advocacy under a Third-Party government regime: cooperation or conflict? *Voluntas*, (26.), 222–241.
- Young, D. R. (2012): *The state of theory and research on social enterprises*. Palgrave Macmillan.
- Zamagni, S. (2012a): Del liberalismo welfarista al welfare sussidiario. I Quaderni dell. *Economia Civile*. (1), Aiconn Forti.
- Zamagni, S. (2012b). *Libro Bianco sul Terzo Settore*. Bologna: Il Molino.
- Zimmer, A. (1999). Corporatism revisited – The legacy of history and the German nonprofit-sector. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 10., (1), 37–49.

Jegyzetek

- 1 A harmadik szektor, más néven szociális gazdaság szektor olyan nem kormányzati szervezeteket foglal magában, mint például a helyi önkéntes szervezetek vagy a szociális vállalatok, melyek tevékenységeiket a társadalom hasznára látják el. A szociális vállalatok elsődleges célja szociális természetű, nyereségüket magába a vállalatba vagy a társadalomba forgatják vissza, nem a tulajdonosok és a tagok saját hasznának maximalizálására törekednek. A nonprofit szektort alapvetően egyesületek és alapítványok alkotják, melyek a szociális szolgáltatás, kultúra, sport-szabadidő, oktatás, politika és a vallás területén tevékenykednek. A szociális gazdaság az előzőeken kívül magában foglalja a szövetkezeteket, a kölcsönös biztosítóegyleteket, a munkaközösségeket és egyéb egyesületeket.
- 2 „A szociális szolgáltató szektor olyan szabad állampolgári kezdeményezéseken alapuló önkéntes és nonprofit szervezeteket foglal magában, melyek autonóm módon működnek és céljuk a szociális jogok gyakorlásának és az alapvető jóléti szolgáltatásokhoz való hozzájutásnak a biztosítása, a társadalmi kohézió és befogadás előmozdítása, meghatározott társadalmi csoportok kirekesztésének megakadályozása.” (Plan Estratégico... 2006:13)
- 3 www.ncvo.org.uk
- 4 Recent Charity Register Statistics. Charity Commission. 30. 9. 2014.
- 5 www.uk.coop/performance-cooperative economy
- 6 www.cicassociation.org.uk
- 7 A 2014-es reformprogramban részt vett a Coompanion (vállalatok és szövetkezetek létrehozásának támogatása); Famna (nonprofit szociális és egészségügyi szolgáltatók); Skoopi (szociális vállalatok és munkaerő-piaci integráció); The Swedish Women’s Lobby; Vatenskap & Allmänhet (a kutatók és a közszféra közötti párbeszéd előmozdítása).
- 8 Forum del Terzi Settore; Federsolidarietà.
- 9 <http://www.socialplatform.org/>
- 10 <http://www.socialserviceseurope.eu/>
- 11 <http://solidar.org/CIVIL-SOCIETY-EUROPE-launched.html>; http://www.civic-forum.fr/site/images/stories/pdf/building_civil_society_europe.pdf
- 12 Third sector impact <http://thirdsectorimpact.eu/events/2014/10/15/tsi-meeting-european-stakeholders-brussels-october-2014/>
- 13 Az EAPN (Európai Szegénységellenes Hálózat) szerint néhány tagállam, például Lengyelország vagy Spanyolország fejlődést mutatott 2013 óta. Spanyolország esetében a Harmadik Szektor Platform kulcsszerepet játszott a kormánnyal való tárgyalások során.
- 14 <https://webgate.ec.europa.eu/socialinnovationeurope/>
- 15 Pisano–Lange–Berger (2015:14–16) rövid áttekintést nyújtanak a szociális innováció legfőbb projektjeiről 2014 óta. A két legutóbbi a civil társadalomra és a harmadik szektorra koncentrál: 1. SI-DRIVE Social Innovation: Driving Force of Social Change; 2. TRANSIT Transformative Social Innovation Theory project; 3. CRESSI Creating Economic Space for Social Innovation; 4. SIMPACT Boosting the Impact of Social Innovation in Europe through Economic Underpinnings; 5. EFESIIS Enabling the flourishing and evolution of social entrepreneurship for innovative and inclusive societies; 6. SEFORIS Social Enterprise as Force for more Inclusive and Innovative Societies; 7. Third Sector Impact The Contribution of the Third Sector to Europe’s Socio-economic Development; 8. ITSSOIN Social Innovation and Civic Engagement.
- 16 Kilenc ország bevonásával készített elemzés a társadalmi innovációról (Cseh Köztársaság, Egyesült Királyság, Olaszország, Hollandia, Németország, Dánia, Franciaország, Svédország és Spanyolország).

- 17 Anheier és szerzőtársai szerint (2014:22) különböző szintjei vannak a társadalmi innováció harmadik szektor általi elterjesztésének: a Cseh Köztársaságban és Spanyolországban alacsony, Olaszországban, Dániában, Svédországban, Franciaországban, Németországban és Hollandiában közepes mértékű, az Egyesült Királyságban viszont magas.
- 18 Egy példa, ami jól szemlélteti a svéd kormány és a szociális szolgáltató szektor közötti megállapodást a Svéd Helyi és Regionális Hatóságok Szervezete részvételével, elérhető itt:
<http://overenskommelsen.se/wp-content/uploads/2014/09/%C3%96verenskommelsen-English.pdf>

Csizmadia Zoltán

Felelősségvállalás önmagunkért, közösségeinkért és a társadalomért

Nárai Márta–Reisinger Adrienn: Társadalmi felelősségvállalás és részvétel – a lokális és területi folyamatokban (2016)

Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó

A szerzők hiánypótló monográfiát publikáltak a társadalmi felelősségvállalás és részvétel témakörében, amely széles spektrumból, holisztikus megközelítéssel, multidiszciplináris jelleggel (közgazdaságtani, szociológiai, politológiai, jogi és pszichológiai oldalról közelítve), szemléletformáló céllal tárgyalja ezt a napjainkban egyre inkább felértékelődő kérdéskört, tudatosítva társadalmunk sikerességében játszott szerepét és értékét. A munka további újdonsága, hogy kilép a vállalati társadalmi felelősségvállalás hatóköréből, elsődlegesen a felelősségvállalás egyéni és civil szervezeti aspektusait járja körül kitérve annak fogalmi és elméleti kereteit. A kötet célja annak bemutatása, hogy az állampolgárok, a civil/nonprofit szervezetek és más társadalmi intézmények miként tudnak felelősséget vállalni saját magukért, a társadalomért, illetve egymásért. A címben is szereplő két fogalom mellett a kötet kitér a társadalmi tőke, a társadalmi kapcsolatok, a bizalom, az oktatás és a pozitív attitűdök témakörére is, amelyeket a szerzők egyértelműen a felelősségvállalás és a részvétel előfeltételének tartanak.

Így áll össze a közel háromszáz oldalas munka logikai vázát megalapozó három alappillér, erre fűződik fel mindegyik témakör szakirodalmi, módszertani és empirikus kutatási komponense. A könyv a bevezető rész mellett összesen hat nagyobb fejezetre tagolódik, amelyek közül az első kettő (2. és 3. fejezet) fogalmi szempontból tisztázza a felelősségvállalás, a társadalmi részvétel, a részvételi demokrácia kérdéseit szinte teljes körű szakirodalmi feldolgozással (a kötet bibliográfiája közel 400 hivatkozott tanulmányból áll). Illetve kitér azokra a tradicionális és modern információt gyűjtő és szolgáltató, interaktív, konzultatív módszerekre és technikákra, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy az állampolgárok és a civil/nonprofit szervezetek be tudjanak kapcsolódni az életüket és életterületüket befolyásoló döntésekbe, folyamatokba. Összesen több mint harminc – olyan, korábban hazánkban is alkalmazott, vagy a jövőben potenciálisan alkalmazásra kerülő – részvételi eszköz részletes ismertetése szerepel a kötetben, mint például a népszavazás, tiltakozás, lakossági fórum, közmeghallgatás, kerekasztal-beszélgetések, különböző rendezvények, offline és online médiumok, képzések, kutatások, modellezés, szimuláció, állampolgári parlament, jövőműhely, World Café, segítve a gyakorlati szakemberek mindennapi munkáját.

A társadalmi felelősségvállalás és részvétel elméletének és módszertanának átfogó bemutatása mellett a szerzők – kérdőíves felmérések (1071 fős lakossági, 294 elemű szervezeti) és szakértői interjúkra (6 darab) alapozott új, önálló empirikus kutatási eredmények segítségével – nagy hangsúlyt helyeznek arra is, hogy megismerhetővé váljon a lakosság és a civil szervezetek aktuális véleménye és magatartása a kérdéskörrel kapcsolatban, továbbá, hogy jó példákkal, gyakorlatokkal illusztrálják a leírtakat. Ezzel a lépéssel

túllépnek a témakör szakirodalmi feldolgozásán, megteremtve a társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos pillanatnyi vélemények és attitűdök szisztematikus és átfogó empirikus leképezését, szakmai diskurzusba emelését is. Az eredményeket 58 ábra, 26 táblázat, részletes módszertani melléklet teszi könnyebben érthetővé és szemléletesebbé. A regionális tudomány szempontjából pedig a mű érdekesítően viszi végig az egyes területi szintekhez (település, térség, régió, nemzet, nemzetek feletti szint) köthető „alkalmazhatóságbeli különbségek” kibontását, alátámasztását, noha a részvétel és felelősségvállalás egyéni és közösségi formáinak fő megvalósulási színtere természetesen a lokalitás, a helyi társadalom, a település.

A könyv elsődleges és alapvető értelmezési síkja az objektív, tényyszerű, szisztematikus, tudományos igényességű feldolgozás, összehasonlítás, leírás és érvelés. Ennek ellenére egy sokkal izgalmasabb réteg is ráakad erre a tartalmi vázra, mégpedig a határozott és világos normatív állásfoglalás a témakör jelentőségével és súlypontjaival kapcsolatban. A szerzők próbálnak rávilágítani arra, hogy nem csak a vállalatok felelősek a társadalomért, hanem mi emberek, csoportjaink, közösségeink, a civil társadalom egésze. A társadalom minden érintett szereplője felelősséggel tartozik saját életéért, működéséért, sőt lehet felelőssége a társadalmi, gazdasági és politikai folyamatokért is. Kiemelik a helyi társadalom, a lokalitás (település, térség, önkormányzatiság) fontosságát, értékét, mivel ezeken a pontokon tudunk érintett, felelős, aktív állampolgárként bekapcsolódni a közösségi folyamatokba, továbbá itt lehet elsajátítani az aktív társadalmi részvétel megannyi formáját, módszerét, eljárását, sőt ideáját, hitét, értékét, illetve igényét.

Az igénynél maradva, a tágabban értelmezett bizalom, társadalmi tőke, civil aktivitás, a napi időfelhasználás témakörében végzett nemzetközi és hazai kutatások világosan rávilágítanak arra, hogy a közösségek hanyatlása, a társas aktivitások beszűkülése, az interperszonális kapcsolatok eróziója, az egymásért vállalt felelősség, odafigyelés csökkenése nem magyarázható a szabadidő hiányával egy olyan korszakban, amikor az emberek átlagosan 4–5 órát töltenek naponta különböző képernyők előtt (TV, mobil, számítógép stb.). Jogosan merül fel a szerzőkben a kérdés, hogy miért egyszerűbb otthon paszszív időtöltés formájában elütni az időt, mintsem kimozdulni, emberek közé menni, közösségi életet élni, figyelemmel kísérni a saját közvetlen mikro- és mezoszféránk, elsődleges társadalmi érintkezési felületünk ügyeinek alakulását, véleményt formálni, aktívan tenni és képviselni valamit.

A könyv alapgondolata, hogy ezeket a motivációkat, belső késztetéseket nem lehet felülről kikényszeríteni, „az embereknek maguknak kell akarni” a változásokat, illetve a kapcsolati hálók, az erős és gyenge kötések, továbbá az egymásba vetett bizalom érzése nélkül hiányzik az a társadalmi szövet is, amely megfelelő felületet és struktúrát adhatna ezeknek a szándékoknak, törekvéseknek. A kötet világosan állást foglal azzal kapcsolatban, hogy hol érdemes elkezdni a munkát: „összességében úgy gondoljuk, hogy az oktatásnak – legyen az bármilyen képzési formájú is – nagy szerepe van abban, hogy olyan társadalomban éljünk, ahol vannak közösségek, ezek a közösségek számítanak egymásra és ismerik azokat a jogait és lehetőségeiket, melyek az aktív demokrácia minél magasabb szintű megvalósítását teszik lehetővé” (258. oldal). A hálózati, strukturá-

lis és intézményi feltételek mellett természetesen a másik alapvető alkotóeleme a sikeres közösségi aktivitásnak és felelősségvállalásnak, az érdekérvényesítő és véleménynyilvánító mentalitásnak az emberek önmagukról, saját funkcióikról és lehetőségeikről alkotott képe. Vagy, ahogy a szerzők fogalmazzák: hogy az „egyének ne alattvalóként tekintsenek magukra”, hanem civil öntudattal rendelkező aktív szerepvállalóként, akik felismerik, hogy a szűkebb környezetükben zajló folyamatok nem rajtuk kívül álló dolgok, hanem alakítható, befolyásolható jelenségek, noha ennek feltétele a relatíve biztonságosabb pri-vát, személyes zónának az elhagyása, a kilépés a közösségi-társadalmi színtérre.

A könyv másik síkját jelentő empirikus adatfelvételre alapuló leíró elemző rész újszerűsége az összetettségében, részletességében, mélyre hatoló analitikus profiljában jelenik meg. A nemzetközi összehasonlító vizsgálatok alapján kirajzolódó kedvezőtlen kép a magyarországi civil aktivitásról, az alacsony szintű társadalmi részvételről, a lakosság nagyfokú passzivitásáról a szerzőknél csak kiindulópont. Saját kutatásuk során a társadalmi szerepvállalás mértékének megragadására egy külön változót alkottak hét szerepvállalási forma összekapcsolásával. Értelmezésükben a társadalmi részvétel és szerepvállalás egy olyan összetett aktivitási csomag, amelyben a társadalmi szervezetekben való tagság mellett szerepet kap az önkéntesség, a közösségi kezdeményezésekben való részvétel, az adományozás, a személyi jövedelemadó 1 százalékának felajánlása, a népszavazáson, választásokon, közmeghallgatásokon, lakossági fórumokon való részvétel, továbbá a véleménynyilvánítás egyéb más eszközei. Az egyes szerepvállalási formák előfordulásának összeszámolásával képzett aktivitási-passzivitási indikátorok (nagyon aktívak, inkább aktívak, gyenge aktivitás, inkább passzív, teljesen passzív) pontosabban, árnyaltabban képes megragadni a kutatási mintájukban szereplő lakosság felelősségvállalási kedvét és cselekvési hajlandóságát. Kutatásuk alapján a válaszadók 15 százaléka tekinthető nagyon aktívnak, akik egyszerre tevékenykednek civil szervezetekben, önkénteskednek, véleményt nyilvánítanak, érdekeket érvényesítenek, adományoznak stb. A válaszadók további 30 százaléka tekinthető inkább aktívnak a közösségi cselekvési formák gyakori előfordulása mellett. A kutatásuk alapján összességében a megkérdezettek 45 százaléka járul hozzá valamilyen módon a civil társadalom működéséhez, a demokrácia alakulásához, a lokális vagy térségi társadalmi problémák kezeléséhez, a helyi ügyek alakításához.

Az asszociációs mérőszámokkal tesztelt összefüggés-vizsgálataik megerősítették a felelősségvállalás, az aktivitás paradoxonát, miszerint a társadalmat fejlesztő, jobbító, a jólétet növelő cselekvések pont a magasabb státuszú rétegek (magas jövedelem, iskolázottság, vezetői pozíció, vállalkozói lét) révén aktivizálódnak, míg a kedvezőtlenebb társadalmi pozíció jóval passzívbab magatartást eredményez. A növekvő és megmerevedő szegénységgel, a deprivációval, a marginalizálódással, underclass-szel, a prekariátus terjedésével küzdő magyar társadalom nehezebben termeli ki a fent említett feltételeket, mentalitásokat, igényeket és elköteleződéseket, sőt az ehhez szükséges idő- és pénzráfordítást is.

A bemutatott kötet szakmai jelentőségét és értékét egy további funkció is emeli. Az elméleti és gyakorlati szakirodalmi feldolgozás, az átfogó empirikus felmérések mellett a

szerzők felvázolják a cselekvő polgárért, a cselekvő közösségért javasolt programjuk lehetséges elemeit, egyfajta javaslatcsomagot közvetítenek, amelyben számos területen fogalmaznak meg konkrét fejlesztési elképzeléseket, beavatkozási lehetőségeket. Az elsődleges szocializációs közegünk (család) mellett a demokráciát, a közösségi cselekvés eszméjét, az együttműködés fontosságát, a felelősségvállalást, a segítő magatartást az oktatási rendszer egyes szintjei tudják közvetíteni. Játékos formában már az óvoda és az általános iskola is terepet biztosíthat ehhez, olyan projektív, cselekvési alapú, tapasztalati tantárgyakkal, programokkal és projektekkel, amelyek széles körű társadalmi ismeretekkel ruházzák fel az új generáció tagjait. A jelen társadalmunk felnőtt korosztályai esetében pedig olyan megoldásokra van szükség, mint például a rendezvények, programlehetőségek megismertetése, tájékoztató kiadványok terjesztése, képzések, tréningek szervezése, nyári egyetemek, a témához kapcsolódó felsőoktatási kurzusok és programok, nyilvánosan elérhető előadások megtartása.

A szerzők figyelmeztetnek, hogy Magyarországon még erősen jelen van az „úgy sem sikerül változást elérni” gondolkodás, noha „sok kis kezdeményezés előbb vagy utóbb társadalmi szintűre nővi ki magát, ehhez viszont merni kell cselekedni, a döntéshozóknak pedig merni kell befogadni a véleményeket, gondolatokat” (267. oldal). A kötetet elolvastva elfogadható és átvehető a gondolkodásmód, a cselekvési bátorság és a befogadó-készség megváltoztathatóságába vetett töretlen hit, amely átítatja a könyv lapjait, a szerzők szakmai munkásságát, az általuk közvetített értékrendet és tudáskincset.

SEBESTÉNY István

A civil szektor demográfiája – a civil szervezetek névjegyzékének retrospektív feldolgozása alapján

Milyen módszerrel lehet a statisztika eszközeivel egy adott időszakban létező alapítványi, egyesületi struktúra legfontosabb jellemzőit megvizsgálni? Hogyan lehet a ténylegesen működő szervezetek számát pontosan meghatározni, a bejegyzéseket, megszűnéseket nyomon követni? Meghatározható-e egy bizonyos fejlődési szakaszban kibontakozó civil szervezeti mozgalom növekedési üteme, és a felvázolható tendenciák alapján megbeccsülhetjük-e mennyiségi és minőségi ismérvekkel ennek a folyamatnak a végeredményét? Jelen írásban a szerző ezekre a kérdésekre próbál megfelelni a demográfia eszköztárából kölcsönzött fogalmak segítségével, az országos civil névjegyzék adatbázisa alapján, valamint megkísérli feltérképezni a civil szervezeti halmaz méretét, összetételét, demográfiai jellemzőit, illetve annak közel három évtizedes fejlődését.

Kulcsszavak: civil szervezet, alapítvány, egyesület, szervezetszám, demográfia

Sebestény István 1963-ban született Budapesten. Közgazdász-szociológus, történész és demográfus diplomával rendelkezik, 1992 óta dolgozik a Központi Statisztikai Hivatalban, ahol társadalomstatisztikával, azon belül nonprofit statisztikával, nonprofit kutatással foglalkozik. Főbb területei a nonprofit szektor demográfiája, jogi-gazdasági működési környezete, az állami–civil és az önkormányzati–civil együttműködés helyzete, alakulása. Részt vett több nemzetközi kutatásban, programban is, több szakmai cikk szerzője. Alapítója a Civitalis Egyesületnek, szerkesztője a Civil Szemlének és a kolozsvári Civil Fórumnak. 2004 és 2009 között részt vett a Nemzeti Civil Alapprogram munkájában. Doktori disszertációjában a helyi önkormányzatok és civil szervezetek együttműködésének funkcióit és eredményeit elemezte.

E-mail: Civitalis@t-online.hu

István SEBESTÉNY

The demography of the civil sector – based on the retrospective processing of the official register of civil organizations

What methodology is suitable to examine the most important features of a foundational and associational structure in a given period by means of statistics? How can the number of actually operating organizations be precisely defined, track records and disappearances? Can the growth rate of a civil organizational movement emerging at a certain stage of development be determined, and can we estimate the quantitative and qualitative criteria of the outcome of this process based on the outlined trends?

In this paper, the author seeks to address these questions using the concepts borrowed from the demographic toolbox, based on the database of the national civil register, and attempts to map the size, composition, demographic characteristics and the nearly three decades of development of the civil organization set.

Keywords: civil organization, foundation, association, number of organizations, demography

István Sebestény was born in 1963, in Budapest. He made his degrees on economics, sociology, history and demography, and works in the Central Statistical Office since 1992 where he is involved in non-profit statistics and research. He was involved in several international projects and published numerous studies and articles. He established Civitalis Association, and member of the editorial board of *Civil Review*, and *Civil Forum* in Cluj (Rumania). He took part in the work of National Civil Fund since 2004 to 2009, His PhD dissertation deals with the functions and results of the cooperation between local governments and civil organizations.

E-mail address: Civitalis@t-online.hu

Michael MEYER—Clara Maria MODER—Michaela NEUMAYR—Nicole TRAXLER—Peter VANDOR

*Civil társadalmi mintázatok Közép- és Kelet-Európában:
történelmi fejlődési utak és jelenlegi kihívások*

Cikkünkben Közép- és Kelet-Európa (KKE) civil társadalmát térképezzük fel 16 olyan országtanulmány összegzésével, amelyet egy összehasonlító projekt keretében a régió 16 államának kutatói és szakértői készítettek. Összefoglalónkat egyéb adatállományok elemzésével is gazdagítjuk; felhasználjuk például az Európai Értékvizsgálat (EVS) és a saját kutatásunk céljaira végzett szakértői megkérdezés eredményeit. A vizsgált KKE-országokat az összegyűjtött információk alapján négy jól elkülönülő csoportba soroljuk: *a)* Visegrádi országok, nevezetesen Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország; *b)* Szlovénia és Horvátország; *c)* Bulgária és Románia, végül pedig *d)* az Európai Unión kívüli országok, Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Montenegró, Koszovó, Albánia és Moldova. Ausztria referenciaországgént szolgál, lehetővé teszi, hogy a KKE civil társadalmát összehasonlítsuk a hagyományos nyugat-európai civil társadalommal. Csoportosításunkat a történelmi fejlődési utak, a gazdasági adatok és az intézményrendszerre vonatkozó információk egyaránt alátámasztják; az egyes országcsoportok leírása és elemzése is e dimenziók mentén történik.

Bár ezek a csoportok nagyon különbözőek, néhány hasonlóság mégis felfedezhető közöttük, ilyen például az Európai Unió és a csatlakozási folyamat hatása az intézményi keretek alakulására. Elemzésünk feltár ugyanakkor olyan jellemzőket is, amelyek az egyes csoportokat megkülönböztetik egymástól. Ilyen jellegzetesség az EU-n kívüli országok civil szektorának igen erős függése az adományozóktól, vagy Bulgáriában és Romániában az intézmények iránti bizalom alacsony szintje.

Tanulmányunk befejező részében a trendeket és a fejlődési kilátásokat vizsgáljuk. Egyes országokban jelenleg komoly problémák (a külföldi támogatók kivonulása, politikai feszültségek) tapasztalhatók, ennek ellenére a dinamikusán változó közép- és kelet-európai régió civil társadalmának jövőjét nagyjában és egészében optimistán ítéljük meg.

Kulcsszavak: Közép- és Kelet-Európa, civil társadalom, történelmi fejlődési utak, jövőbeni kilátások, nemzetközi összehasonlítás

Michael Meyer az Institute for Nonprofit-Management at WU (Vienna University of Economics and Business) professzora. Kutatása jelenleg a menedzserializmusra, a nonprofit szervezetek veze-

tésére és irányítására, a civil részvételre (önkéntesség, adományozás), valamint a társadalmi vállalkozásra összpontosul.

E-mail: michael.meyer@wu.ac.at

Clara Maria Moder a Social Entrepreneurship Center at WU (Vienna University of Economics and Business) kutatója. Jelenlegi kutatásai a társadalmi beruházásokra, a társadalmi innovációra és a társadalmi vállalkozások intézményi ökoszisztémájára irányulnak.

E-mail: clara.maria.moder@wu.ac.at

Michaela Neumayr az Institute for Nonprofit-Management at WU (Vienna University of Economics and Business) oktatója. Közgazdaságtani doktorátussal rendelkezik, vendégként dolgozott a Pennsylvania Egyetemen. Kutatóként több mint tíz éve foglalkozik a filantrópiával, az önkéntességgel, valamint a nonprofit szervezetek funkcióival és finanszírozásával.

E-mail: michaela.neumayr@wu.ac.at

Nicole Traxler a Social Entrepreneurship Center at WU (Vienna University of Economics and Business) kutatója és az ERSTE Foundation projektmenedzsere. Felelősségi körébe tartozik az ERSTE Foundation NGO Akadémiája, amely a közép- és kelet-európai nonprofit szervezetek számára kínál kapacitásépítő programokat. Kutatási területe a társadalmi vállalkozás és a társadalmi innováció.

E-mail: nicole.traxler@wu.ac.at

Peter Vandro a Social Entrepreneurship Center at WU (Vienna University of Economics and Business) vezető kutatója és a Social Impact Award alapítója. Kutatásának fókuszában a társadalmi vállalkozás, a bevándorlók vállalkozási tevékenysége és a társadalmi innováció áll.

E-mail: peter.vandro@wu.ac.at

Michael MEYER—Clara Maria MODER—Michaela NEUMAYR—Nicole TRAXLER—Peter VANDOR

*Patterns of Civil Society in Central and Eastern Europe:
from historical trajectories to recent challenges*

In this paper, we elaborate on a map of civil society in Central and Eastern Europe (CEE). We summarize 16 country reports collected from scholar and experts from 16 CEE countries in the course of a comparative project. We complement them with analyses from other datasets, e.g. the European Values Study (EVS) and an expert survey that was conducted for the purpose of this study. We apply these sources to cluster the 16 CEE countries under investigation into four distinct country groups: *a)* the Visegrád group, which consists of Poland, the Czech Republic, Slovakia, and Hungary, *b)* Slovenia and Croatia, *c)* Bulgaria and Romania, and finally *d)* the non-EU-countries Serbia, Bosnia and Herzegovina, Macedonia, Montenegro, Kosovo, Albania, and Moldova. Austria serves as a reference country for comparing CEE civil society with a traditional Western European civil society. Historical trajectories, economic data and an institutional analysis all confirm this clustering, and we describe and analyze the country groups using these categories.

Even though the groups are diverse, some similarities become obvious, such as the important role of the European Union and the accession process in shaping the institutional framework. Analyses also reveal distinct features of civil society within the four country groups, such as a particularly high level of donor dependency in the non-EU country group and a low level of institutional trust in Bulgaria and Romania. Finally, we discuss trends and future developments. Despite recent challenges, including the withdrawal of foreign donors and political tensions in some countries, the outlook we provide for this dynamic region remains largely optimistic.

This paper was originally published in: Vandor, Peter–Traxler, Nicole–Millner Reinhold–Meyer Michael (eds.) (2017): *Civil Society in Central and Eastern Europe: Challenges and Opportunities*. Vienna:ERSTE Foundation. This research was supported by ERSTE Foundation and Vienna University of Economics and Business. We thank the 27 authors and over 400 local experts for their contribution to the results of the study. The edition and translation of the Hungarian version were made by Éva Kuti.

Keywords: Central and Eastern Europe, civil society, historical trajectories, future developments, international comparison

Michael Meyer is a professor at the Institute for Nonprofit-Management at WU (Vienna University of Economics and Business). His current research focuses on managerialism, leadership, and governance in NPOs as well as civic participation (volunteering, giving) and social entrepreneurship.

E-mail address: michael.meyer@wu.ac.at

Clara Maria Moder is a researcher at the Social Entrepreneurship Center at WU (Vienna University of Economics and Business). The focus of her current research includes social investment, social innovation and the institutional ecosystem of social enterprises.

E-mail address: clara.maria.moder@wu.ac.at

Michaela Neumayr is an assistant professor at the Institute for Nonprofit-Management at WU (Vienna University of Economics and Business). She holds a doctoral degree in Economics, was a visiting fellow at the University of Pennsylvania, and has been doing research on philanthropy, volunteering, and non-profit organizations' funding and functions for more than ten years.

E-mail address: michaela.neumayr@wu.ac.at

Nicole Traxler is a researcher at the Social Entrepreneurship Center at WU (Vienna University of Economics and Business) and a project manager at ERSTE Foundation. She is responsible for the ERSTE Foundation NGO Academy, which offers capacity-building programs for NPOs in Central and Eastern Europe. Her research interests include social entrepreneurship and social innovation.

E-mail address: nicole.traxler@wu.ac.at

Peter Vandor is a senior researcher at the Social Entrepreneurship Center at WU (Vienna University of Economics and Business) and founder of the Social Impact Award. His research focuses on social entrepreneurship, migrant entrepreneurship and social innovation.

E-mail address: peter.vandor@wu.ac.at

KOVÁCS Edit—BARDÓCZ Iván—BENEDEK Gabriella—KOMÁROMI Mátyás—SCSAURSZKI Tamás*Hol vannak és mivel hősködnék korunk Demeter Gáborjai?**– Gondolatok a fejlesztő munkáról és az újítások bevezetéséről a közösségi alapítványok hazai története kapcsán*

Hosszú távú társadalmi fejlesztőmunkába fogtunk: a közösségi alapítványok hazai elterjesztését tűztük célul magunk elé – dacolva a bizonytalan társadalmi és gazdasági környezettel, a kishitűséggel. A KözösALAPON program sokféle erőforrással, mély helyi beágyazottsággal működő társadalmi intézmények életre segítését inspirálta, mert hitünk szerint a társadalmi változás garanciája a helyi ügyek hosszú távú, minőségi támogatása. Az út felénél sem járunk, és vannak eredményeink (már négy közösségi alapítvány működik Magyarországon és sok a támogató); írásunk a siker kulisszatitkait osztja meg az érdeklődőkkel. Arról írunk, miként tudtunk társakat találni helyi és országos szinten; miként tudtuk víziókat konkretizálni és napi használatra szabni; miként találtunk támogatókat, befektetőket; hogyan kamatoztattuk a szcéna szerteágazó nemzetközi tapasztalatait; hogyan gondolkodtunk a fejlesztői munkáról annak érdekében, hogy autonóm és jól működő szervezetek szülessenek. A KözösALAPON program első három éve igazolja számunkra, hogy felelősséggel bele lehet vágni egy olyan programba, amelynek kifutása 8–10 év, de a kezdetekkor legfeljebb 1–3 évre látni előre. Bele lehet vágni, ha elég erős a vízió, ha hiszünk abban, hogy az megmozdítja a megfelelő embereket, és ők el is helyezik azt saját világukban. Írásunk célja tapasztalataink átadásán túl az inspiráció, a bátorítás mindenki számára, aki hasonló feladatra készül.

Kulcsszavak: közösségi alapítvány, fejlesztő munka, közösségi adományozás, támogató szervezet, civil mozgalom, filantrópia, helyi forrás, állampolgári felelősségvállalás, pénzügyi támogatás, szelíd beavatkozás

Kovács Edit Budapesten él családjával. Szociális, kulturális, vidékfejlesztői és közösségi–civil szakértői területen szerzett diplomát a Pécsi Tudományegyetemen, a Szent István Egyetemen és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Húsz éve dolgozik közösségfejlesztőként elsősorban kisközösségek, civil és szakmaközi együttműködések elősegítésében. Kezdetben a Magyar Művelődési Intézet országos módszertani központ munkatársaként, majd 2013 óta független szakértőként. Elnök a Közösségfejlesztők Országos Egyesületének, kurátora a Gyökerek és Szárnyak Alapítványnak, a Ferencvárosi Közösségi Alapítványnak és az Önkéntes Központ Alapítványnak. Tanít az ELTE TáTK Közösségi és civil tanulmányok mester szakán, illetve több civil képző intézményben.

E-mail: kedit1@gmail.com

Bardócz Iván a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok szakán végzett, és néhány évnyi keresgélés után rátalált az őt érdeklő szakmára: a gazdasági újságírásra. Így dolgozott az [origo]-nál, a FigyelőNetnél; most az ado.hu szerkesztőjeként munkálkodik. A Ferencvárosban lakik, így csak idő kérdése volt, hogy találkozzon a Ferencvárosi Közösségi Alapítvánnyal. Bár korábban kevés kapcsolata volt a civil szektorral, gyorsan az alapítvány támogatója és önkéntese, majd a KözösALAPON program stábjának tagja lett.

E-mail: bardocz.ivan@gmail.com

Benedek Gabriella társadalomfejlesztő, a közösségi alapítványok koncepciójával és gyakorlatával 2009 óta foglalkozik, és úgy véli, hogy Magyarországon hiánypótló szerepet töltenek be. A közösségi alapítványokon túl települési és közösségi kezdeményezőkkel, vezetőikkel, civil szervezetekkel, a start-up világ erre nyitott szereplőivel is dolgozott-dolgozik együtt tanácsadás, fejlesztő- és értékelőfolyamatok, képzés, konfliktuskezelés és -megelőzés, illetve akciókutatás jellegű munkaformákban. A KözösALAPON program mellett tagja a Foresee Kutatócsoportnak, a Közösségfejlesztők Egyesületének, kurátora a Gyökerek és Szárnyak, valamint a Ferencvárosi Közösségi Alapítványnak. Nemzetközi szinten az Európai Közösségfejlesztő Hálózat (EuCDN) és a European Forum for Restorative Justice (EFRJ) munkájában vesz részt. Doktori kutatási terve, a Reziliencia Enciklopédia arra keres választ, hogyan csökkenthető a populizmus iránti kereslet, hogyan fejleszthető e tekintetben a reziliencia.

E-mail: benedek7@gmail.com

Komáromi Mátyás Budapesten él, és ott is született. Az Általános Vállalkozási Főiskolán végzett először üzletviteli, majd közszolgálati közgazdász szakon. Kettős érdeklődése eddigi pályafutásában is megmutatkozik. Először az üzleti életben saját építőipari és házkészítő kisvállalkozása építésén, majd alkalmazottként a pénzügyi szektorban dolgozott. Eközben figyelme egyre inkább a társadalmi kérdések felé fordult, és az elmúlt 7 évben érdeklődése középpontjába annak keresése került, hogyan tudna a hazai társadalmi folyamatokra pozitív hatást gyakorolni. Az útkeresés a KözösALAPON programhoz vezetett, melynek négy éve munkatársaként, valamint a Gyökerek és Szárnyak Alapítvány kuratóriumi tagjaként a cselekvésre és a világlátása további szélesítésére egyaránt lehetőséget kap.

E-mail: matyas.komaromi@gmail.com

Scsaurszki Tamás 1995-ben végzett az ELTE Bölcsészkarán. 23 éve dolgozik a civil szektorban. Az első tíz évben szervezetekben dolgozott, majd 2005 és 2013 között független konzulensként számos érdekes munkában vett részt. 2013 óta figyelme és ideje egyre nagyobb részét a közösségi alapítványok foglalják el: a Ferencvárosi Közösségi Alapítvány alapító kurátora, valamint a Gyökerek és Szárnyak Alapítvány KözösALAPON programjában dolgozik. A közösségi alapítványok mellett a támogatásosztás, a fejlesztő munka, a szektorszintű összefogás és a nemzetközi együttműködés érdekli. Munkáját mindig az újdonság és a járatlan út keresése és teljesítése, a közös alkotó munka értékteremtő erejébe vetett hit vezette.

E-mail: scsaurszki.tamas@gmail.com

Edit Kovács—Iván Bardócz—Gabriella Benedek—Mátyás Komáromi—Tamás Scsaurszki

Where Are Today's Gábor Demeters and What Do They Brag About?

— Reflections on Development Work and Introducing Innovations in Light of the History of Community Foundations in Hungary

Flying in the face of the uncertain social and economic environment and wide-spread defeatism, we have engaged in long-term social development work with the aim to spread community foundations in Hungary. Through applying a wide range of resources, the Community Foundation Support Programme has inspired the establishment of social institutions that function with a deep local embeddedness, because we believe that one

of the guarantees of social change is supporting local causes in the long run and in a quality way. We are not even half way through but we already have results (4 community foundations are now active in Hungary and they have a lot of supporters). The intention of the present writing is to share the behind the scene secrets of our success with those interested. Its focus is on how we have managed to find partners on the local and national level; how we have concretized our vision and tailored it to everyday use; how we have found supporters and investors; how we have made use of the diverse international experiences of actors on this scene; and how we have reflected on development work in order to have autonomous and well-functioning organizations established. The first three years of the Community Foundation Support Programme have justified that such a program can be started in a responsible way, even if its entire duration is 8 to 10 years and at the beginning you can only plan 1–3 years ahead. Yes, you can do it if you have a strong vision and you believe in that your vision will mobilize the appropriate people who will adapt it to their own environment. Besides passing on our experiences, the present writing also aims at inspiring and encouraging everybody who is preparing for a similar task.

Keywords: community foundation, development work, community philanthropy, support organisation, civil movement, philanthropy, local source, civic responsibility, financial support, gentle intervention

Edit Kovács was born in Budapest where she still lives with her family. She earned degrees in the areas of social, cultural, and rural development, as well as community and civil studies at Pécs University, Saint Stephen University and Eötvös Loránd University. She has worked for 20 years as a community development professional with small communities, enabling civic and professional cooperation. At the beginning she worked as an employee at the National Methodological Centre of the Hungarian Institute for Culture, then as a free-lance consultant since 2013. She's the president of the Hungarian Association for Community Development, trustee of the Roots and Wings Foundation, the Ferencváros Community Foundation and the Volunteer Centre Foundation. She teaches an MA course in Community and Civic Studies at the Department of Social Sciences at the ELTE University of Budapest and a number of other civic educational institutions.

E-mail address: kedit1@gmail.com

Iván Bardócz after studying at Budapest University of Economics for International Relations he found his calling in the field of business journalism. He did work for the online newspaper platforms like [origo] and FigyelőNet and am now with ado.hu. As he lives in the district of Ferencváros in Budapest it was just a question of time to meet the local community foundation. Having had little contact with the civic sphere before, he quickly supported them as supporter and volunteer. The culture-forming concept of a community foundation and its practical approach was very convincing for his; from there it was just a short step to become part of the KözösALAPON program.

E-mail address: bardocz.ivan@gmail.com

Gabriella Benedek is researcher and social development professional. She became familiar with the concept of community foundations in 2009, and is convinced that community philanthropy

practices and institutions contribute to a more just and democratic and sustainable future. Besides her involvement with community foundations, she has been active working with local and small communities, and with restorative practices in various capacities. She works in the core team of KözösALAPON, the national support programme for community foundations and is a founding member of Foresee Research Group. She is supervisory board member of the Hungarian Association for Community Development and member of the board of the Roots and Wings Foundation, and of Ferencváros Community Foundation, the first community foundation in Hungary. On international level, she is associated with the European Community Development Network (EuCDN) and the European Forum for Restorative Justice.

E-mail address: gabriella.benedek7@gmail.com

Mátyás Komáromi was born in Budapest and he lives there. He graduated from the Budapest College of Management, first as a business administrator and then as a public service economist. His dual interest has also been manifested in his career so far. At first he worked in the business sector, building his small enterprise for construction and flat management. Then he was employed in the financial sector. Meanwhile, he started paying more and more attention to social issues and in the past seven years concentrated on finding out how he could exert a positive influence on social processes in Hungary. This quest has led him to the Community Foundations Support Programme, which he started working for four years ago. Through his work for the programme and his involvement as a board member of the Roots and Wings Foundation, he has opportunities both for action and for widening his perspective on the world.

E-mail address: matyas.komaromi@gmail.com

Scsaurszki Tamás' professional career has been motivated by the search for novelty and the untrodden path, as well as a belief in the value of collective creative work. He finished his studies at the Department of Humanities of Eötvös Loránd University in 1995 and he has worked in the nonprofit sector ever since. In the first ten years, he worked in organisations and then as a free-lance consultant. Since 2013 he has spent most of his time on working with community foundations: He's the founding trustee of the Ferencváros Community Foundation as well as he works in the Hungarian Community Foundation Support Programme of the Roots and Wings Foundation. Besides community foundations, he's interested in grantmaking, development work, intrasector cooperation and international cooperation.

E-mail address: scsaurszki.tamas@gmail.com

Török Marianna

Százalékos, de nem adományozás

A százalékos allokációs rendszerek egy újszerű redisztribúciós megoldást nyújtottak a központi költségvetés forrásainak újraelosztására a rendszeráltás utáni öt kelet-közép-európai országban, mely megoldást adófizetői döntések alapján közügyekkel foglalkozó, elsősorban nonprofit szervezetek finanszírozására használnak azóta is Lengyelországban, Litvániában, Magyarországon, Romániában és Szlovákiában, valamint Olaszországban és hamarosan Moldovában.

A kutatás a személyi jövedelemadó ilyen módon való felhasználását vizsgálta a poszt-szocialista országokban, és megállapította, hogy bár a teljes szektorok finanszírozásában minimális szerepe van, viszont bizonyos szervezettípusok és konkrét szervezetek számára igen fontos forrás. Anyagi jelentőségén túl komoly pozitív hatása volt néhány olyan területre, mint a szervezetek ismertsége, kommunikációja, gazdálkodási és tevékenységbeli szabadsága, ugyanakkor néhány negatív dolog is kapcsolható hozzá, úgymint a magánadományozási incentívák csökkenése, illetve megszűnése több országban. A rendszer folyamatos módosításokon esett át, de lényegét tekintve változatlan maradt. Az évek alatt folyamatosan fejlődött, növekedett a rendelkező adófizetők és a kedvezményezettek száma, valamint az allokált összegek mennyisége, bár egyes területeken megtorpanás érzékelhető. Kimutatható azonban, hogy a rendszer nem érte még el a lehető legmagasabb kihasználtságot, és a kezdeti népszerűsége után egyre kevesebb ország foglalkozik bevezetésével, ám még 2015-ben is volt olyan ország, amely ezt megtette. Ráadásul új területeken is használják ezt a redisztribúciós mechanizmust (pléldául Litvániában pártfinanszírozásra), és a modell várhatóan új területeken és országokban jelent majd megoldást az állampolgári részvételre a döntéshozatalban.

Kulcsszavak: százalékos felajánlás, 1%, redisztribúció, Kelet-Közép-Európa, közpolitika, támogatás, nonprofit szervezet, civil szervezet

Török Marianna több éven át foglalkozott társadalmi ügyekkel (Soros Alapítvány, NIOK Alapítvány, GuideStar International) egyre inkább a kommunikáció felé fordulva a munkában és a kutatásban, így doktori disszertációja is ebben a témában készült. Több mint 25 éves szervezetmenedzsment és fejlesztés területen szerzett tapasztalattal jelenleg kutatóként és tanácsadóként dolgozik. Nemrég a kultúrák közötti kommunikációval és az oktatással kezdett foglalkozni, különös tekintettel a kreativitás és innováció területére. Szakterülete a szervezetfejlesztés és kommunikáció, melyet tanácsadói munkájában praktikusán is hasznosít kutatási munkái mellett. A témához kapcsolódóan több publikációja jelent meg magyar és angol nyelven.

Marianna Török

Percentage designation, but not donation

The subject of the „Assessment of the Impact of the Percentage Tax Designations: Past, Present, Future” study is the percentage tax designation system as a phenomenon in the nexus of public finance allocation, public benefit/civil society realm, philanthropy and taxation. Its focus on Europe, especially on Central and Eastern Europe (CEE), where the system has remained to be a popular policy instrument over twenty years.

This research had been completed in five CEE countries that use the percentage tax designation system: Hungary, Lithuania, Poland, Romania and Slovakia. It focused on four areas: 1. The percentage tax designation system as a policy instrument 2. What is its role in funding of the non-profit sector, 3. What are the effects and side effects of this policy,

e.g. can it be considered to be a „school of philanthropy”, 4. What is the assessment of this given policy instrument?

The percentage mechanism was met with enthusiasm in the transitional phase of post-communist CEE. It has offered a unique way of providing financial support to public benefit, mostly not-for-profit entities based on the decision of the individuals and has often been called wrongly as „percentage philanthropy”. In reality it works as a decentralised decision making mechanism where state resources, namely certain percentages of the income tax, are channeled, mostly to not-for-profit organizations (as well as other public and private entities with [mostly] public benefit purposes), based on the decision of the taxpayers and therefore reflecting the societal needs as perceived by taxpayers.

While this system is often referred to as “percentage philanthropy”, it is not as the resources used are not private resources.

The percentage mechanism has been noted as an important source of revenue to many organizations that is estimated to have provided around € 5 billion support to a variety of beneficiaries in Europe over the years. Still, this source is a small portion of the overall revenues of the non-profit sectors (around 2 percent). It can not be proven if it has been a school of philanthropy, but at least it has not crowded out private philanthropy, as some worried, especially that incentives for individual private giving have lessened in most countries after the introduction of the percentage tax designation system.

The system continues to operate in all countries and it is found to be used in new ways in the region (for political party and church finances).

Keywords: percentage designation, 1%, redistribution, Central-Eastern-Europe, policy, support, non-profit organisation

Marianna Török, PhD has worked on advancing social issues for years (Soros/Open Society, Nonprofit Information and Training Center [NIOK] and at GuideStar International) with communications being more and more the focus of her work and her PhD studies. With over 25 years of leadership and management experience as well as extensive a researcher work today she works as a free lance consultant sharing her time in different countries and continents. Most recently, she started to focus on cross cultural communications and education in the area of creativity and innovation. She is an expert on organisational development and communications, an active consultant who has also published on several issues of her field.

Vicente MARBÁN GALLEGO—Gregorio RODRÍGUEZ CABRERO

A szociális szolgáltató szektor a jóléti államokban és az Európai Unió intézményeiben

A szerzők a cikkben a harmadik szektor szerepét mutatják be az európai társadalmi térben, külön kiemelve néhány jelentősebb országot. Vizsgálják azt is, hogyan nyert egyre nagyobb teret és befolyást a harmadik szektor az EU intézményeiben. Végezetül arra is

kitérnek, hogy a szociális szervezetek milyen közös célokkal és cselekvéssel rendelkeznek az EU 2020 Stratégia szempontjait figyelembe véve.

Kulcsszavak: EU 2020 Stratégia, társadalmi innováció, társadalmi befektetés, harmadik szektor

Vicente Marbán Gallego a közgazdaságtudomány doktora, az Alcalái Egyetem Szociológia tanszékének tanára. A Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Karának vendégprofesszora, 2006 és 2011 között a *Revista Española del Tercer Sector* folyóirat társ-főszerkesztője. 2014 óta tagja az Európai Szociális Politikák Hálózatának, amely az Európai Bizottság megbízásából elemzi és értékeli az európai szociális politikákat. Kutatási területe a harmadik szektor, több mint 30 cikk szerzője, ezek közül nem egy JCR-folyóiratokban jelent meg. Számos közgazdasági és szociológiai szaklap tudományos tanácsadó testületének tagja.

E-mail: vicente.marban@uah.es

Gregorio Rodríguez Cabrero a gazdaságtudományok doktora. Jelenleg szociológiát tanít a spanyolországi Alcalái Egyetem Gazdaságtudományi tanszékén. A Berkeley (Kalifornia), a Kenti, a Bath-i (UK) Egyetem vendégprofesszora. Az Európai Bizottság társadalmi befogadás területén működő független szakértői csoportjának tagja. A Spanyol Szociálpolitikai Hálózat (Espanet Spain) társelnöke. 2006 és 2011 között a *Revista Española del Tercer Sector* főszerkesztője. Több tucat publikációja jelent meg szociológiai és gazdasági folyóiratokban. Szakterülete a közszolgáltatások gazdaságtana, a jóléti társadalmak és azok komparatív rendszerei, az aktuális társadalmi problémák, mint például a szociális védelem, a társadalmi kirekesztés, az aktív öregedés.

E-mail: Gregorio.rodriguez@uah.es

Vicente MARBÁN GALLEGO—Gregorio RODRÍGUEZ CABRERO

The third sector in the welfare regimes and institutions of European Union

The authors show the role of the third sector is shown in the European social space analyzing some country cases. They investigate how the third sector has gained more and more momentum in the institutions of the EU. Finally they display the common aims and activities of the social institutions as approached from the point of view of the EU 2020 Strategy.

Keywords: EU 2020 Strategy, social innovation, social investment, third sector

Vicente Marbán Gallego has a PhD in Economics, he is professor of University of Alcalá. He is a visiting professor of Corvinus University of Budapest, Faculty of Business Administration. He was co-editor of the *Revista Española del Tercer Sector* journal in 2006–2011. Since 2014 he has been a member of the European Social Policy Network (ESPN) which was established to provide the Commission with independent information, analysis and expertise on social policies. His main research area is the third sector. He has more than 30 publications, some of those were published in JCR periodicals. He is also a member of advisory bodies of several economic and social policy periodicals.

E-mail address: vicente.marban@uah.es

Gregorio Rodríguez Cabrero has PhD in Economics. He is a professor of Sociology at the University of Alcalá. He is visiting professor of Berkeley (California), Kent and Bath (UK) Universities. He is one of the members of EC independent expert group in the field of social exclusion. Cabrero is co-president of the Spanish Social Policy Network. Between 2006–2011 he was the editor in chief of *Revista Española del Tercer Sector* journal. His main professional areas are economics of public services, welfare societies and their comparative structures, recent societal problems like social protection, social exclusion or active aging.

E-mail address: Gregorio.rodriguez@uah.es.

CsIZMADIA Zoltán

Felelősségvállalás önmagunkért, közösségeinkért és a társadalomért

– recenzió Nárai Márta–Reisinger Adrienn: Társadalmi felelősségvállalás és részvétel a lokális és területi folyamatokban c. kötetéről.

Csizmadia Zoltán (1976) szociológusként (MSc) és történelemszakos bölcsészként (MSc) végzett a Szegedi Tudományegyetemen, PhD fokozatát a kapcsolathálózat-elemzés innovációs kutatásokban való alkalmazhatósága területén védte meg (2008). A Széchenyi István Egyetem tanszékvezető egyetemi docense (Szociális Tanulmányok és Szociológia Tanszék), a Regionális Tudományi Doktori Iskola tőzstagja. 2000 és 2016 között az MTA KRTK RKI Nyugat-magyarországi Tudományos Osztály tudományos munkatársa.

E-mail: csizmadia@sze.hu

Zoltán CsIZMADIA

Responsibility for ourselves, our communities and for the society

– book review: Márta Nárai–Adrienn Reisinger: Social responsibility and participation in local and territorial processes.

Zoltán Csizmadia (1976), graduated as a sociologist (MA) and historian (MA), defended his PhD in sociology in the field of social network studies and innovation systems (Innovation and cooperation, the network structure of a regional innovation system). He is a part-time research fellow in the Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, HAS and full time assistant professor and head at the Department for Social Studies of Széchenyi István University (Győr). He is the member of the Doctoral School and teacher of the regional science PhD programme of the University.

E-mail: csizmadia@sze.hu

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2018-BAN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
Levelezési cím
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com
e-mail címre

KÉRJÜK TÁMOGASSA SZEMÉLYI JÖVEDELEMADÓJA

1 százalékkal a

CIVIL SZEMLE

folyóiratot kiadó
Civil Szemle Alapítványt!

Adószám:
18116629-1-41

Támogatását köszönjük!

Honlapunk:
Civil Szemle Alapítvány
www.civilszemle.hu

10%

■ „Mindazonáltal azért néhány következtetést, illetve előrejelzést megkockáztathatunk – a háttérben felvázolt jogi, gazdasági közeg változása, valamint az „aktuális hatósági aktivitás” nyomán – a kirajzolódó trendek, tendenciák alapján. Először is biztosan folytatódik a bírósági nyilvántartás „tisztítása”, így a közhitelesen létező szervezetek száma csökkenni fog, és ez az egyesületi, alapítványi halmaz méretében, és – bízunk benne, elemeiben is – közelíteni fog a ténylegesen működőnek tekinthető sokasághoz. Az, hogy ez az átmeneti időszak meddig fog tartani, és milyen egyéb, esetleg nem kívánatos következményekkel, megrázkódtatásokkal fog járni, azzal kapcsolatban jelen pillanatban nehéz lenne feltételezéseket megfogalmazni. Ennek a folyamatnak a lehetséges és optimistább végkifejlete egy alacsonyabb számú, szerényebb alapítási és törlési arányokkal rendelkező, kisebb fluktuációt mutató, ám stabilabb civil szektor lehet, amely paradox módon éppen a jogszabályi környezet labilitása folytán és a szűkülő források hatására kényszerűen kialakult alkalmazkodási készsége okán válhat életképesebbé.”

(Sebestény István)

■ „Az elmúlt évtizedekben a régió gyakran „nagyítóüvegként” szolgált, ráirányította a figyelmet azokra a nemzetközi fejleményekre és konfliktusokra, amelyek az európai civil társadalom egészét is formálják. Számos olyan társadalmi kihívás, amely Nyugat-Európában csak mostanában jelenik meg vagy továbbra is lappang, Közép- és Kelet-Európában már korábban jelentkezett. Ilyen például a jobboldali pártok felemelkedése, a költségvetési finanszírozás hiánya, a pártközeli médiával kialakult konfliktus vagy az informális civil társadalmi szerveződések erősödése. Akár azt is feltételezhetjük, hogy – ami a civil társadalom fejlődését befolyásoló fejleményeket, a kihívásokat és a lehetséges válaszokat illeti – a XXI. századi Közép- és Kelet-Európa előtte jár a kontinens egyéb országainak.”

(Michael Meyer–Clara Maria Moder–Michaela Neumayr–Nicole Traxler–Peter Vandro)

■ „Az ezredforduló körül a százalékos rendszer témája olyan fontos volt, hogy a régióban már öt országban működött és ezen kívül nyolc-tíz ország érdeklődött iránta (Csehország, Észtország, Grúzia, Horvátország, Macedónia, Moldova, Szerbia és Ukrajna). A modell a központi költségvetés forrásainak újraelosztására nyújtott újszerű megoldást az adófizetők bevonásával. Könnyen belátható, hogy az állam az ily módon támogatott nonprofit szektort akár közvetlen finanszírozással is segíthette volna, de e helyett ezt a decentralizált módszert találta sok ország vonzónak, pedig a részvételen alapuló költségvetési tervezés fogalma akkor még nem terjedt el. Valószínűleg fontos hatásnak gondolták, hogy politikamentes döntés születik egy ilyen folyamat során.”

(Török Marianna)

■ „Beszélgetések és tapasztalatmegosztó találkozások sora abban erősített meg bennünket, hogy helyben kell dolgozni és a megerősítéssel kell kezdeni, hogy az erőforrások összeadódjanak, és ezt a közösség tagjai maguk birtokolják; legyenek helyben felajánlott támogatások; a helyben felajánlásra kerülő támogatások felhasználásáról helyben szülessenek döntések és helyben legyenek felhasználva...”

(Kovács Edit–Bardócz Iván–Benedek Gabriella–Komáromi Mátyás–Scsaurszki Tamás)

Ára 900 Ft

ISSN 1786334-1

9 771786 334009